CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXI, nr. 1 1976 ianuarie — iunie

SUMAR

ONOMASTICĂ

Pag.

ILIE DAN, Cu privire la raportul dintre toponimie și istorie 5
DUMITRU LOȘONȚI, Toponime și apelative românești pentru noțiunea 'terasă, platou'. I. *Pod* și derivatele 17
ILEANA NEIESCU, Nume de familie derivate cu sufixe în zona Porților de Fier 31
I. PĂTRUȚ, Din nou despre toponime formate din antroponime 39

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note etimologice: **a (se) părădui; părădău; poradic (poradichi, părădichi** etc.) 45
DOINA NEGOMIREANU, Locuțiuni și expresii — aspecte ale structurii lor semantice 49
LIVIA VASILUȚĂ, Considerații asupra omonimiei semantice 57

DIALECTOLOGIE

VIOREL BIDIAN, Forme verbale de tipul *făcém, vindém,* în graiurile dacoromâne 65
PETRU NEIESCU, Evoluție fonetică normală sau accident fonetic? În legătură cu formele *dințâ, cărțâ, cafțâ, avdâ* etc. din dialectul aromân 71

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Un atribut *acuzatival* 79
G. GRUIȚĂ, Despre așa-zisul circumstanțial de excepție introdus prin *decît* (și subordonata corespunzătoare) 83
VIOREL HODIȘ, Natura sintactică a relației apozitive. II. Diferențe specifice ale coordonării față de apozare 91

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, Semiotica și diacronia literară. Cîteva precizări 103

Pag.

RECENZII ŞI PREZENTĂRI DE CĂRŢI

Dicţionarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, Bucureşti, 1975 *(Rodica Marian)* 109
ION GHEŢIE — AL. MAREŞ, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974 *(Gr. Rusu)* 111
AL. GRAUR, *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, 1975 *(Ioana Anghel)* . . . 115
DOSOFTEI, *Psaltirea în versuri, 1673*, Iaşi, 1974 *(B. Kelemen)* 116
LIVIU ONU, *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi*, Bucureşti, 1973 *(Anton Goţia)* 118
VICTOR VASCENCO, *Probleme de terminologie lingvistică*, Bucureşti, 1975 *(I. T. Stan)* 119
GIULIANO BONFANTE, *Studi romeni*, Roma, 1973 *(Angela Goldea)* 120
WITOLD DOROSZEWSKI, *Elements of Lexicology and Semiotics*, The Hague, Paris, Warszawa, 1973 *(Elena Comşulea)* 122
JULIA M. PENN, *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought*, The Hague, Paris, 1972 *(Paul Schveiger)*. 124
„Dacoromania", Freiburg, nr. 1/1973 şi nr. 2/1974 *(Mircea Popa)* 125
„Cahiers roumains d'études littéraires", Bucureşti, nr. 2, 1975 *(Veronica Mocanu)* 126

CRONICĂ

Consfătuirea de onomastică *(Gabriel Vasiliu)* 129
Activitatea Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1975 *(Ion Roşianu)* 131

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXI, n° 1 1976 janvier — juin

SOMMAIRE

ONOMASTIQUE

Page

ILIE DAN, Sur le rapport entre toponymie et histoire 5
DUMITRU LOŞONŢI, Toponymes et appellatifs roumains concernant la notion 'terasă, platou'. I. *Pod* et ses dérivés 17
ILEANA NEIESCU, Noms de dérivés à suffixes dans la région des Porţile de Fier 31
I. PĂTRUŢ, De nouveau sur les toponymes formés d'anthroponymes 39

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Notes étymologiques : **a (se) părădui ; părădău ; poradic (poradichi, părădichi,** etc.) 45
DOINA NEGOMIREANU, Locutions et expressions — aspects de leur structure sémantique 49
LIVIA VASILUŢĂ, Considérations sur l'homonymie sémantique 57

DIALECTOLOGIE

VIOREL BIDIAN, Formes verbales du type *făcém, vindém* dans les parlers daco-roumains 65
PETRU NEIESCU, Évolution phonétique normale ou accident phonétique? À propos des formes *dinţâ, cărţâ, cafţâ, avḑâ,* etc. du dialecte aroumain 71

GRAMMAIRE

D. D. DRAŞOVEANU, Un attribut en accusatif 79
G. GRUIŢĂ, Sur le faux circonstanciel d'exception introduit par *decît* (et la proposition subordonnée correspondante) 83
VIOREL HODIŞ, La nature syntaxique de la relation appositive. II. Les différences spécifiques de la coordination et de l'apposition 91

Page

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOŞ, La sémantique et la diachronie littéraire. Quelques précisions 103

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

Dicţionarul limbii române (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, Bucureşti, 1975 *(Rodica Marian)* 109
ION GHEŢIE — AL. MAREŞ, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974 *(Gr. Rusu)*. 111
AL. GRAUR, *Alte etimologii româneşti*, Bucureşti, 1975 *(Ioana Anghel)* 115
DOSOFTEI, *Psaltirea în versuri, 1673*, Iaşi, 1974, *(B. Kelemen)* 116
LIVIU ONU, *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi*, Bucureşti, 1973 *(Anton Goţia)* 118
VICTOR VASCENCO, *Probleme de terminologie lingvistică*, Bucureşti, 1975 *(I. T. Stan)* 119
GIULIANO BONFANTE, *Studi romeni*, Roma, 1973 *(Angela Goldea)* 120
WITOLD DOROSZEWSZI, *Elements of Lexicology and Semiotics*, The Hague, Paris, Warszawa, 1973 *(Elena Comşulea)* 122
JULIA M. PENN, *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought*, The Hague, Paris, 1972 *(Paul Schweiger)* 124
„Dacoromania", Freiburg, n° 1/1973 et n° 2/1974 *(Mircea Popa)* 125
„Cahiers roumains d'études littéraires", Bucureşti, n° 2, 1975 *(Veronica Mocanu)* 126

CHRONIQUE

Le colloque d'onomastique *(Gabriel Vasiliu)* 129
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1975 *(Ion Roşianu)* 131

CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE TOPONIMIE ŞI ISTORIE

DE

ILIE DAN

Definită ca studiu complex al numelor de locuri (ţări, munţi, rîuri, dealuri, văi, aşezări omeneşti, hotare ş. a.), toponimia are o importanţă deosebită pentru cunoaşterea, sub mai multe aspecte, a trecutului unei anumite zone geografice şi lingvistice. Încă de la începutul cercetărilor în acest domeniu, numele topice au fost considerate, într-un fel sau altul, un „auxiliar al istoriei"[1], pentru că ele pot să lumineze epoci istorice aflate în umbră, în ceea ce priveşte existenţa sau valoarea documentelor propriu-zise. Studiul complex al numelor de locuri, interpretarea lor ca „un rezultat al veacurilor"[2], permite tragerea unor concluzii importante, care depăşesc preocuparea imediată a filologului. Pe baza coroborării datelor lingvistice, geografice, arheologice, numismatice şi etnografice, toponomastul subscrie acestei afirmaţii : „Tot felul de momente din viaţa unei colectivităţi umane : istorice (în sens strict), sociale, economice, politice, psihologice, găsesc ecou, adesea foarte prelungit, uneori permanent şi definitiv, în toponimie"[3].

Dacă multe nume topice prezintă o importanţă specială pentru însăşi originea şi evoluţia lor, nu e mai puţin adevărat că ele sînt invocate, uneori ca argumente plauzibile sau convingătoare, în studiul unor aspecte social-istorice, precum : întemeierea şi evoluţia satelor, natura raporturilor de proprietate între boieri şi mănăstiri, pe de o parte, şi ţărani, pe de altă parte, rolul şi importanţa unor instituţii în viaţa socială etc.

Cei dintîi şi-au dat seama de importanţa toponimiei istoricii, care fie că-şi argumentau o teză oarecare, pentru care nu puteau invoca documente scrise, fie că puteau să susţină o ipoteză, confirmată de toponimie (uneori numai de ea). Astfel, multă vreme unele concluzii cu privire la continuitatea dacoromană, contactul slavo-român ş. a. se bazau pe fapte din toponimia şi antroponimia românească (cu toate că în anumite lucrări exagerările nu lipsesc; alteori întîlnim etimologii fanteziste date unor nume de locuri). Însuşi Nicolae Iorga

---

[1] Iorgu Iordan, *Încercare de bibliografie toponimică românească*, în „Buletinul Societăţii române de geografie", tom. XLVI, 1927, p. 31.

[2] Cf. „Analele Dobrogei", II, 1921, p. 129.

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 2.

vedea în toponimie „o comoară ignorată", al cărei studiu profund ar putea da o „esențială întregire a cunoștinței istoriei românilor"[4].

Multă vreme însă atitudinea istoricilor și lingviștilor față de importanța toponimiei a fost diferită. Cei dintîi porneau de la numele topice nu numai pentru a confirma (sau infirma) o ipoteză cu privire la anumite fapte istorice, ci și pentru a stabili etimologia acelor nume de locuri, oglindire a unor stări de lucruri pe care istoria le probează în altă epocă sau altă zonă. Numai că, de cele mai multe ori, importanța toponimiei pentru istorie a fost vădit exagerată, și nu s-a ținut seama de trăsăturile lingvistice ale numelor de locuri, care, deși ocupă o poziție aparte — ca nume proprii — în sistemul limbii, se comportă ca elemente constitutive și corelate ale acelui sistem.

Dimpotrivă, lingviștii au cercetat toponimele în vederea stabilirii originii lor (moștenite, împrumuturi vechi și recente, creații pe teren românesc), pe baza unor criterii strict lingvistice (de natură fonetică, semantică, onomasiologică). Mai tîrziu, și aceștia au apelat la documentele istorice în primul rînd, conștienți nu numai de faptul că atestarea documentară, mai bine sau sporadic reprezentată, înlesnește stabilirea etimologiei numelor topice și a evoluției lor în timp, ci și avînd convingerea că toponimia are o importanță majoră „pentru a căuta să lămurească trecutul poporului român"[5]. Printre cei dintîi, Ovid Densusianu și I.-A. Candrea au exprimat un asemenea punct de vedere. Dacă primul considera cercetările de toponimie și onomastică drept „mijloace de reconstituire a trecutului"[6], I.-A. Candrea, deși recunoaște inițial că „singurul care se poate sluji cu mult folos de prețiosul material ce i-l oferă toponimia este filologul"[7], afirmă totuși că „pentru a face toponimie este nevoie de temeinice cunoștințe istorice"; după el, „numirile topice sînt mărturii sigure despre trecerea și poposirea diferitelor popoare pe meleagurile noastre, ele ne arată că aceste popoare, mult, puțin cît au stat, au lăsat urme la așezarea lor"[8]. Acești doi învățați, însă, n-au apelat decît în mică măsură la rezultatele cercetărilor istorice pentru studiul numelor de locuri. Lui Nicolae Drăganu îi datorăm două lucrări foarte importante care privesc toponimia din perspectiva istorică, fiind folosite și astăzi atît de istorici, cît și de lingviști: prima este — cum o caracterizează autorul însuși — „un model de monografie toponimică ardelenească"[9] (valea Someșului de sus), iar cea de a doua o cercetare, unică de acest fel la noi, privitoare la răspîndirea românilor din cele mai vechi timpuri în ținuturile vecine,

---

[4] N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, în AAR, Memoriile secțiunii istorice, seria a III-a, tom. XXIII, 1941, p. 333.

[5] G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, în „Geopolitica și geoistoria", III, 1944, p. 13.

[6] Ov. Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică*, curs litografiat, București, 1929 p. 11.

[7] Vezi I.-A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Banatului*, București, 1929, și, mai ales, *Probleme de toponimie*, curs litografiat, București, 1931, p. 6.

[8] I.-A. Candrea, *Probleme de toponimie*, p. 20—23.

[9] N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928.

la direcţiile şi intensitatea migraţiilor, stabilite pe baza numelor româneşti de locuri şi de persoană[10].

Mai aproape de noi, în monografia dedicată toponimiei româneşti, acad. Iorgu Iordan grupează un număr de toponime, pe care le analizează în capitolul intitulat *Istorice*[11]. „Evenimentele care au dat naştere toponimicelor respective sînt, într-un anumit sens, istorice, chiar atunci cînd avem a face cu peripeţii strict personale..."[12]. Deşi dedică un amplu capitol numelor de locuri *sociale*[13], d-sa arată că „faptele existente pe baza numirilor studiate sub titlul « Sociale » sînt, în fond, istorice: ele aparţin aproape totdeauna unui trecut mai mult ori mai puţin îndepărtat şi, în plus, ne informează asupra vieţii colective a poporului român sub diversele ei aspecte"[14]. Se pot desprinde de aici două concluzii: pe de o parte, că există un raport complementar, reciproc, între istoria unei regiuni şi toponimia ei, pe de alta că o clasificare în *sociale* şi *istorice* nu e cea mai potrivită, fiindcă şi prima categorie de nume topice sînt istorice *ipso facto*. Cu privire la raportul *istorie-toponimie*, Emil Petrovici observa că explicarea unui nume de loc trebuie să ţină seamă de datele istorice referitoare la zona geografică respectivă[15]. În funcţie de condiţii social-istorice sau naturale specifice, istoria unei regiuni se bazează pe cercetarea numelor de locuri şi de persoană (la care se adaugă şi cercetările altor ştiinţe sau ramuri auxiliare); în acelaşi timp, studiul numelor topice din acea regiune trebuie să se bazeze nu numai pe cunoaşterea particularităţilor reliefului (fiindcă multe toponime sînt termeni geografici populari) şi ale graiului din zona respectivă, ci şi pe o atentă cercetare a istoriei localităţii, văii, ţinutului, judeţului etc.

Evident, sursele documentare nu vor putea răspunde la toate întrebările pe care, din punct de vedere istoric, toponimia le ridică, după cum pentru istorie nu toate numele topice au aceeaşi importanţă. Numele aşezărilor omeneşti, de exemplu, ale părţilor de hotar şi de moşii, aparţinătoare boierilor sau mănăstirilor, precum şi numele unor munţi, dealuri şi ape mai importante prezintă interes special nu numai pentru localizarea şi stabilirea vechimii unui toponim, dar şi pentru aflarea unei etimologii exacte. În alte cazuri, atestările istorice facilitează zonarea geografică a unor localităţi dispărute sau al căror nume a fost înlocuit la un moment dat într-o anumită împrejurare.

---

[10] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.

[11] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia...*, p. 260—312.

[12] *Ibidem*, p. 260.

[13] *Ibidem*, p. 154—259.

[14] *Ibidem*, p. 260.

[15] Vezi E. Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, Bucureşti, 1964, p. 7—8. Cf. şi idem, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 241—249.

Cît privește terminologia, atunci cînd studiem numele de locuri, credem că cea mai potrivită expresie, pentru a desemna raportul dintre numele de locuri și felul cum au luat naștere, au evoluat și au dispărut, este cea folosită de N. Drăganu ca titlu al lucrării sale: *toponimie și istorie*. Într-un sens mai restrîns, în legătură cu o arie geografică, putem folosi și termenii de *toponimie istorică*, pentru ceea ce acad. Iorgu Iordan numește *toponime sociale și istorice*. Sau, poate ar fi mai potrivit, cum se întîmplă în studiile învățaților francezi și italieni, să se urmărească aspectele onomasiologice ale toponimiei pornind de la realitățile care au generat-o și pe care le exprimă, într-o legătură mai mult sau mai puțin logică, în trăsăturile lor caracteristice: *natura* (*floră*, *faună* ș. a.), *omul*, *instituțiile sociale* etc.

Dar, indiferent de clasificările pe care le-am acceptat (în această privință, în toponimia românească, punctele de vedere diferă aproape de la un autor la altul) și de termenii folosiți pentru a delimita o anumită categorie de nume de locuri, este evident că raportul reciproc între toponimie și istorie trebuie avut permanent în vedere. E necesar, cu alte cuvinte, ca istoricul să nu uite că orice nume topic este un element lingvistic, cu un loc bine determinat în structura limbii. Prin urmare, cel care studiază numele proprii „trebuie să fie un lingvist, căci ele pot fi explicate *numai cu metode lingvistice* [s. n.]. Onomastica — cuprinzînd și toponomastica — este o disciplină lingvistică"[16]. Filologul nu trebuie să se limiteze la criterii strict lingvistice (aplicabile și în cadrul toponimiei, deoarece și numele de locuri aparțin lexicului unei limbi și au suferit schimbări fonetice, morfo-sintactice etc.), ci trebuie să ia mereu în considerație faptul că un toponim este o expresie individualizatoare, de multe ori abstractă, a realității înconjurătoare, că în multe cazuri el este strict condiționat de un element natural sau istoric care este în măsură să ne ajute la stabilirea etimologiei. Uneori legătura lexico-semantică între numele topic și faptul social-istoric pe care cel dintîi îl exprimă esențial iese în evidență, alteori, în cazul toponimiei mai vechi, numele de locuri nu sînt decît niște nume proprii arhaice, relicve ale unor realități uitate de multă vreme. Toponimia și istoria sînt discipline care se condiționează și se explică reciproc, întrucît „se face mai lesne apel la toponimie, deși aceasta are ea însăși nevoie de ajutorul documentelor, pentru a i se putea stabili, măcar aproximativ, vechimea și aspectul lingvistic, fără de care o utilizare judicioasă a ei nu-i posibilă"[17].

Toponimia și istoria constituie în cercetare un domeniu interferent; perspectiva istorică, evolutivă, în studiul numelor topice este o condiție *sine qua non*. Dar nu singura. În stadiul actual al investigației în acest domeniu, atît de important pentru lingvist, istoric, geograf, etnograf și sociolog, se impune realizarea unor monografii și dicționare de

[16] Emil Petrovici, *Studii*..., p. 241.

[17] Iorgu Iordan, *Toponimia*..., p. 5.

toponimie, în care întregul tezaur toponimie să fie urmărit pe mai multe planuri: din punctul de vedere al teoriei numelui propriu [18] (lingvistică generală), al originii sale (onomasiologic şi istoric) şi din punctul de vedere al încadrării sale în sistemul limbii („comportamentul" lingvistic).

Deoarece, pentru analiza materialului topic dintr-o zonă dată, criteriul lingvistic şi cel istoric sînt absolut necesare, este firesc, prin urmare, să se vorbească de *toponimie istorică*. Căci, *stricto sensu*, toponimia este istorică, pe de o parte, fiindcă numele nu sînt deloc întîmplătoare, ci generate de anumite cauze pe care istoria le descoperă şi le analizează; pe de altă parte, numele de locuri evoluează, sînt dinamice. Altfel spus, fiecare nume topic este o mărturie istorică de ordin lingvistic, chiar dacă o nouă realitate (determinată şi ea istoric) face ca vechiul nume să fie înlocuit, uitat sau tradus. Noul nume de loc nu este decît o reflectare a unui fapt istoric, iar funcţia sa esenţială rămîne aceeaşi: diferenţierea unui obiect, reliefarea unui element al realităţii înconjurătoare din şirul similar de astfel de fapte. Mai ales etimologia numelor de locuri nu poate să neglijeze cauzele care explică apariţia acestor nume. Aceste cauze sînt, într-un sens larg, totdeauna istorice.

Prin urmare, atît toponimia actuală, cît şi numele de locuri vechi, conservate doar în documente (colecţii, acte particulare, condici parohiale, inventare mănăstireşti etc. etc.), se înfăţişează ca o *toponimie istorică*, fie că o raportăm la cauzele care au determinat apariţia ei, fie că o urmărim cronologic, evolutiv, cu schimbări cantitative şi calitative de la o etapă la alta. Această toponimie poate fi considerată sincronic o imagine lingvistică (în primul rînd toponimia este ramură a lingvisticii), într-un sector bine delimitat — numele proprii — al istoriei (ca factor principal, geografia fiind unul derivat) unei regiuni date. „Supusă legilor limbii şi celor ale evoluţiei sociale, toponimia există numai în legătură cu societatea omenească, urmînd drumurile istoriei. Aşadar, fiecare numire geografică este istoria exprimată prin legile limbii" [19]. Pe baza reperelor istorice (în unele cazuri foarte precise, în altele oferind doar indicaţii prezumtive ce urmează a fi consolidate tocmai prin studiul complex al toponimiei), cercetătorul numelor de locuri dintr-o zonă geografică operează secţiuni în structura acelei toponimii, stabilind *straturi*, *zone de interferenţă*, o cronologie toponimică (evidentă mai ales în cazul raportului antroponim-toponim şi în cel al formaţiilor pentru nume de localităţi: sufixe, cuvinte compuse ş. a.), precum şi sensul şi direcţia *iradierii toponimice*. Procedînd aşa, nu numai că se studiază profund şi complex numele de locuri, pornind de la datele istoriei şi completînd-o pe aceasta, ci se cunoaşte şi structura *sistemului* toponimic românesc.

---

[18] Vezi Bruno Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune*, Geneva, 1927; Alan Gardiner, *The theory of proper names*, Oxford, 1954; J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica", II, 1956, nr. 2, p. 1—14; O. S. Ahmanova, *Le „nom propre" en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, supliment, p. 13—18; Sabina Teiuş, *Sfera şi locul onomasticii în lingvistică*, în „Studii şi materiale de onomastică", vol. I, 1969, p. 7—11.

[19] Cf. V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku*, Moscova, 1965, p. 26.

În toponimie, aspectul diacronic este inclus în înseşi originea şi evoluţia unui nume topic. Obiectul ei fundamental ca ramură a lingvisticii îl constituie studiul denumirilor geografice din punctul de vedere al apariţiei şi al destinului lor, chiar dacă nu toate numele topice sînt clare în privinţa originii : se ştie că de multe ori forma lor se schimbă, şi o explicaţie simplă poate să nu fie convingătoare sau chiar eronată. Numeroase coincidenţe, apropieri formale cu totul întîmplătoare, posibilitatea redusă de a cunoaşte pe teren astăzi locul vechilor aşezări, drumuri, hotare (chiar pîraie, dealuri şi movile), menţionate în diverse documente istorice, toate acestea dovedesc că e nevoie în domeniul cercetărilor de toponimie şi onomastică, mai ales în ceea ce priveşte etimologia, de o anume prudenţă ; abia viitoarele cercetări vor confirma ipotezele de azi.

Denominaţia geografică este condiţionată istoric (prin situaţie economică, factori demografici, relaţii de proprietate ş. a.), pentru că numele de locuri nu sînt întîmplătoare (cu rare excepţii, greu de stabilit), nici prin originea lor, nici prin încadrarea în sistemul limbii respective. Prin urmare, în marea majoritate a cazurilor, „istoria toponimelor ajută să se dezvăluie istoria unui popor şi a limbii lui"[20]. Se înţelege că nu toate numirile de locuri se subordonează unui asemenea criteriu.

Dacă privim lucrurile din mai multe puncte de vedere, constatăm neîndoios că toponimia este o ştiinţă autonomă, care însă serveşte istoria şi este la rîndul ei servită de aceasta. Apariţia numelor de locuri, stabilitatea multor dintre ele (chiar şi în cazuri cînd realitatea pe care o denumeau a dispărut demult, ele s-au păstrat ca nişte resturi arheologice în cîmpul denominaţiei geografice), dinamica altora (dispariţii, suprapuneri, calcuri, sinonime, creaţii toponimice), toate acestea nu sînt decît aspecte ale unei trăsături generale a numelor de locuri : condiţionarea lor istorică. Datorită acestui fapt, toponimia oferă preţioase informaţii pentru istoria propriu-zisă, dar şi pentru istoria limbii, întrucît păstrează unele fapte pierdute azi în graiul viu.

Aşadar, un nume topic este un *fapt istoric* de mai mare sau mai mică importanţă şi vechime, dar, în acelaşi timp, el se prezintă şi ca un *fapt lingvistic*, încadrat, pe de o parte, microsistemului topic, pe de alta, sistemului limbii. Dacă în mai puţine cazuri lingviştii au neglijat cel dintîi aspect, istoricii, cu rare excepţii, au trecut cu vederea interpretarea lingvistică a materialului toponimic. Putem, deci, accepta formularea că un nume topic este un document pentru istorie, cu o precizare : e *un document lingvistic*. Tocmai în aceasta constă importantul raport dintre toponimie şi istorie care nu trebuie interpretat niciodată unilateral. Un nume topic este un fapt al limbii, expresie a istoriei unui mediu geografic. De aceea referirile la documente istorice, de orice natură ar fi ele, sînt absolut necesare. Numai că se impune un examen critic, în urma căruia anumite toponime pot fi considerate documente istorice. În studiul unui *peisaj* sau *spectru* toponimic [21] îşi dau întîlnire, deci, metodele lingvisticii,

[20] Cf. V. A. Nikonov, *Kratkij toponimičeskij slovaŕ*, Moscova, 1966, p. 3.

[21] Vezi V. A. Zuckevič, *Toponimika*, Minsk, 1965, p. 57.

ale istoriei şi geografiei [22]. Dacă din punct de vedere lingvistic cercetătorul trebuie să răspundă la întrebarea : *cum e numit?* (cu ce mijloace) un loc, la întrebarea : *ce e numit?* răspunde cu ajutorul geografiei şi istoriei, iar la întrebarea *de ce e numit* astfel? răspunde folosind datele celor trei discipline. Analizînd numele de locuri din punctul de vedere al semnificaţiei şi al formei, cu metodele lingvisticii, istoriei şi geografiei, cercetătorul realizează o analiză toponimică profundă şi de perspectivă, prin sinteza datelor lingvistice, istorice şi geografice de la care pleacă şi către care duc concluziile sale, îmbogăţindu-le şi explicîndu-le. Date de către oameni ca o interpretare condiţionată a realităţii, numele de locuri susţin concluzii şi asupra celor care le-au creat (germ. *Namengeber*). Mai ales pentru unele probleme istorice concrete privitoare la istoria unei localităţi, a unui ţinut, la populaţia unei regiuni sau la migraţia unor populaţii, toponimia aduce mărturii sigure legate de un fenomen social precis determinat. Firește, valoarea numelor de locuri ca probe istorice nu trebuie exagerată. Din punct de vedere istoric, pe cercetător îl interesează în mod deosebit *faptele toponimice*. Cunoaşterea lor permite, ca în geologie, realizarea unei *stratigrafii*. Acest fapt trebuie înţeles din două puncte de vedere: pe de o parte, se studiază numele topice de diferite origini, pe de altă parte, se poate stabili, fie şi aproximativ, „vîrsta" unor nume de locuri şi a realităţilor pe care le denumesc (e vorba, în special, de aşezările locuite). Astfel, unele toponime sînt neclare şi destul de vechi; altele sînt mai complicate sau de provenienţă recentă. Pentru a fi relevată vechimea unui toponim, trebuie să pornim de la conţinutul semantic al cuvîntului folosit (există şi cazuri cînd acesta nu mai poate fi cunoscut). În alte situaţii, şi elementele formative din toponimie pot prezenta indicii cu privire la epoca apariţiei unor toponime. Pe baza documentelor istorice s-a stabilit, spre exemplu, vechimea numelor de sate în *-eşti* [23]. Cercetări viitoare ar trebui să delimiteze în timp etapele procesului de denominaţie rurală, cu ajutorul sufixelor *-eni* şi *-ăuţi* [24]. Ţinînd seama de aceste două elemente, *onomasiologic* şi *formativ*, cercetătorul poate studia cu ajutorul toponimiei procesul de populare a unui teritoriu, originea locuitorilor dintr-o regiune, relaţiile de proprietate şi de rudenie (pentru limba română raportul *nume de familie — nume de sate* prezintă aspecte foarte interesante şi complexe)[25]. Dacă unele toponime sînt dovezi ale istoriei

---

[22] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia...*, p. 8: „Fiind, în realitate, elemente ale lexicului unei limbi date, chiar atunci cînd au caracter strict de nume proprii, toponimicele nu pot, cel puţin principial, să fie studiate cu toată seriozitatea necesară decît de *lingvişti*. Aşadar, studiul strict lingvistic al numelor topice trebuie să preceadă pe cel geografic, istoric, etnologic etc.".

[23] Emil Petrovici, *Vechimea atestării sufixului* -esc *(pl.* -eşti*)*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 33—34; I. Pătruţ, *Toponime oficiale şi populare*, în „Studii şi materiale de onomastică", vol. I, 1969, p. 81—85; Malvina Pătruţ, *Despre vechimea toponimelor în* -eşti, în StUBB, Series Philologia, fasciculus 2, 1969, p. 131—133; Ioan Pătruţ şi Malvina Pătruţ, *Toponimice bănăţene în* -eşti, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289—298; XIII, 1968, nr. 2, p. 201—209.

[24] Vezi Margareta C. Ştefănescu, *Elementele ruseşti rutene din limba românească şi vechimea lor*, Iaşi, 1925.

[25] Dragoş Moldovanu, *Legile formative ale toponimelor româneşti cu radical antroponimic. I. Formaţii de plural*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", XXI, 1970, p. 15—47.

unei regiuni, altele se constituie ca izvoare ale istoriei economice dintr-o anumită zonă, dîndu-ne prețioase informații asupra ocupației locuitorilor, drumurilor comerciale sau altor momente istorice care și-au impregnat amprenta numelor topice pe care le-au generat[26]. Fie că e vorba de stabilirea unor etimologii, de cunoașterea vechimii, a momentului dispariției unui nume topic, cercetătorul trebuie să se adreseze documentelor istorice. Numai în legătură cu cele mai vechi atestări, cu cunoașterea, pe toate planurile, a zonei geografice respective se poate realiza studiul monografic al toponimiei. Într-o vreme cînd la noi preocupările legate de toponimie erau puțin numeroase, eruditul V. Bogrea afirma că primul ajutor întru dezlegarea numelor topice „trebuie căutat în documentele istorice. Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult: fără ele, etimologiile cele mai plauzibile, în aparență, pot fi de fapt false și, din contra..., cele mai neverosimile se pot dovedi juste"[27]. Așa trebuie să se procedeze mai ales în cazul numelor de sate, care de multe ori au la origine termeni entopici, apelative sau nume patronimice, care „indică fie pe fondatorul satului, fie pe proprietarul locului pe care s-a născut satul, fie pe posesorul căruia i-a fost donat satul"[28].

Documentele istorice ne oferă în cele mai multe cazuri datele pentru înțelegerea etapei istorice în care legătura dintre posesiune și posesor era atît de strînsă, încît cele două noțiuni s-au confundat. Alteori sursele istorice confirmă și faptul că numele satelor derivate de la nume de persoană nu este și cel mai vechi, originar, fiindcă un nou proprietar care nu este întemeietorul acelui sat înlocuiește numele vechi al fondatorului. Așadar materialul topic viu, cules de pe teren și raportat la topografia locului, împreună cu cel existent în documentele istorice diverse (acte, hărți, tabele, nomenclatoare, cronici, descrieri, acte de proprietate ș. a.) alcătuiesc *peisajul toponimic* pe care-l studiază lingvistul, istoricul și geograful.

Din punct de vedere istoric, prin compararea numelor actuale cu toponimele din documentele scrise și actele cadastrale, se pot trage importante concluzii fie cu privire la stabilirea unor nume topice (unele au o vechime de 5—8 secole), fie cu privire la evoluția sau dispariția altora. Există, cu alte cuvinte, numeroase schimbări în toponimia unei regiuni, mai ales în cea strict locală. Schimbările social-economice și legile evolutive ale limbii condiționează schimbările istorice în microtoponimie. Aceste schimbări pot fi cantitative sau calitative. În primul caz înregistrăm creșterea, scăderea sau redistribuirea numărului de toponimie. Această mișcare interioară în microsistemul topic este determinată concret, de venirea unei populații noi, de creșterea numărului de locuințe, de cătune și de sate, de stabilirea unor raporturi de proprietate într-un

---

[26] Cf. Ilie Dan, *Cîteva toponime din Valea Solonețului (județul Suceava)*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 281—290.

[27] În DR, I, 1921, p. 211; cf. și idem, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 299—300.

[28] Cf. *Toponimie, istorie și topografie*, în „Dacia istorică", nr. 1, 15 oct. 1937, p. 36—41.

moment dat. Aceasta face ca şi unele aspecte ale locului (afluenţi, dealuri, bălţi, movile) să fie individualizate printr-un toponim. Paralel, are loc şi dispariţia, treptată şi condiţionată, a unor nume topice în noi condiţii istorico-sociale: unele ies cu totul din uz, fie prin dispariţia realităţii pe care o numeau (sate, cătune), fie prin înlocuirea cu altele noi; se poate întîmpla ca numele care designau o realitate dispărută să fie transferate asupra alteia, noi.

În al doilea caz, cunoaştem structura internă, sensul şi trăsăturile lingvistice (fonetico-morfo-sintactice, derivative) ale numelor de locuri. Fiindcă microtoponimia nu e o simplă grămadă de nume de locuri, ci un sistem alcătuit şi evoluat din punct de vedere istoric, cercetătorul trebuie să purceadă în analiză ca lingvist, pe baza izvoarelor scrise. „Despre o serie de schimbări istorice în microtoponimie se poate vorbi numai prin comparaţia materialelor din microtoponimia actuală cu datele izvoarelor scrise. De aceea, atragerea în studiu a bogatelor şi interesantelor materiale din izvoarele scrise în domeniul toponimiei şi microtoponimiei trebuie întărită şi amplificată"[29]. În documentele istorice întîlnim adesea termeni dialectali, azi dispăruţi, privitori la instituţiile vieţii feudale, la împărţirea pămîntului, la taxele fiscale etc. Alteori, izvoarele scrise ne fac cunoscută o realitate istorică a unei epoci, azi dispărută, dar generînd un nume topic care se păstrează şi astăzi, deşi condiţiile sociale sînt altele. De cele mai multe ori însă documentele istorice ne înfăţişează, pe de o parte, forma iniţială şi sensul unui nume topic dat, pe de alta, vechile tipuri formative (sufixe şi prefixe), păstrate, într-o măsură mai mare sau mai mică, pînă azi.

Studiind numele aşezărilor rurale în documentele vremii, se poate stabili intensitatea şi specificul dinamicii etnice a unei localităţi (pe care toponimia o reflectă). Complexitatea vieţii sociale dintr-o zonă (vale, podiş, comună, sat), evidenţiată de migrări, simbioze şi asimilări etnice, se cunoaşte adesea din studiul atent al toponimiei.

În unele cazuri, numai cunoaşterea documentelor facilitează explicaţia etimologică şi evoluţia termenului. Pe bună dreptate, N. Drăganu afirma că „deseori forma cea mai veche este o cheie sigură pentru explicarea etimologică a numelui şi ne fereşte de greşeli"[30]. Se desprind astfel din contextul de fapte istorice unul sau mai multe care au condiţionat apariţia toponimului în discuţie. Totodată se cunoaşte seria de *omologii toponimice*, acea înlănţuire de nume de locuri cînd una determină apariţia celeilalte. Dar mai ales sensul şi forma iniţială, epoca apariţiei sau a dispariţiei unui nume topic, paralelismul unor termeni, suprapunerile şi traducerile, particularităţile fonetice specifice graiului, toate acestea pot fi luminate din perspectivă istorică, chiar dacă nu totdeauna şi în totalitate mărturiile trecutului lămuresc toate aspectele toponimiei actuale.

În al doilea rînd, atestările documentare comparate cu situaţia actuală de pe teren permit stabilirea poziţiei geografice a unor vechi sate,

---

[29] Vezi *Mikrotoponimija*, Moscova, 1967, p. 61–62.

[30] N. Drăganu, *Răspîndirea şi vechimea românilor pe baza toponimiei şi a onomasticei*, 1924, p. 4.

dispărute în anumite împrejurări istorice [31]. Izvoarele istorice prezintă uneori reperele necesare localizării pe teren a unor numiri de sate, care apar deseori în documente descrise vag, uneori chiar fără nume, alteori ca *silişti* sau *poieni* pe care mai tîrziu s-au întemeiat aşezări omeneşti, devenite astăzi sate şi comune.

E interesant de constatat că cercetarea izvoarelor scrise confirmă concluzia că prin *toponimie istorică* nu trebuie să înţelegem numai numele aşezărilor omeneşti. Dimpotrivă, în documente se fac numeroase referinţe la toponime topografice, care se mai păstrează şi astăzi. Chiar dacă e vorba în unele cazuri de nume de persoane, explicaţia originii şi evoluţiei lor este mult uşurată de datele documentelor istorice.

În sfîrşit, cercetătorul toponimiei, pentru a realiza un studiu amplu şi complex, trebuie să cunoască la faţa locului poziţia, forma şi vecinătatea fiecărei realităţi, individualizată în toponimie. Acesteia trebuie să i se adauge folosirea informaţiilor locuitorilor cu privire la originea sau istoria unor toponime. De un real folos sînt mai ales legendele care circulă de secole prin viu grai. Unele se verifică prin cercetările istorice, altele sînt fie un joc al fabulaţiei folclorice, fie creaţii ale unor locuitori (preoţi, învăţători, săteni).

E de la sine înţeles că informaţiile acestea trebuie verificate critic. Cînd se sprijină pe un adevăr istoric, atestat documentar, ele ne pot da cheia aflării unei etimologii. Cînd sînt create de „învăţaţi" ai unei localităţi (unii — animaţi de dorinţa de a arăta originea „frumoasă" sau „veche" a unor nume de locuri — pornesc de la simple coincidenţe sau invocă fapte şi argumente inacceptabile pentru zona respectivă), ele nu aduc nici un folos. Uneori, acest sever examen critic se impune şi pentru documentele istorice, mai ales în cazul celor îndoielnice, neclare sau chiar false [32].

Fără îndoială, la elucidarea problemelor pe care le ridică toponimia unei regiuni contribuie şi arheologia. Perspectiva istorică a alcătuirii unei complexe monografii toponimice româneşti implică coroborarea tuturor datelor cu cele oferite de arheologie (mai ales pentru termenii legaţi de aşezări, vechi cetăţi, întărituri, valuri de pămînt etc.). Recunoscînd importanţa toponimiei pentru cunoaşterea istoriei unui popor, Marius Sala sublinia valoarea istorică deosebită a materialului topic, mai ales pentru epocile pentru care nu avem documente: „În astfel de cazuri, faptele de toponimie pot fi puse, din punctul de vedere al importanţei lor, alături de rezultatele obţinute prin *cercetările arheologice* [s. n.], pentru că, aşa cum s-a spus, toponimia reprezintă istoria nescrisă a unui popor... Diferitele forme de fortificaţii, şanţuri, care au rămas pînă astăzi şi care au nume sînt amintirea materială a acestor întîmplări din trecut"[33]. Un punct de vedere similar exprima şi Ion Donat: „Numele de locuri, prelucrate astfel, pot ajuta şi la orientarea pe teren a unor cercetări de

[31] Cf. Teodor Balan, *Satele dispărute din Bucovina*, în *Omagiu lui Ion Nistor*, 1937, p. 94—120.

[32] Nu e vorba numai de condici parohiale, monografii şcolare, inventare de arhive, ci şi de documente publicate.

[33] Marius Sala, *Probleme de toponimie*, în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 170.

dialectologie, etnografie şi *arheologie* [s. n.], căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă azi elemente de limbă şi de cultură materială, sau să se găsească în pămînt resturi arheologice de aceeaşi origine cu toponimicele"[34]. Dacă pentru multe nume de aşezări din Moldova cele dintîi atestări documentare sînt din secolul al XV-lea, şi, mai ales, din al XVI-lea, rezultatele unor cercetări arheologice fac posibilă o investigare mai profundă în legătură cu zona sau satul respectiv, deoarece cele mai multe aşezări rurale sînt anterioare.

Aşadar, în studiul toponimiei — indiferent de aria geografică — ne întîmpină o suprafaţă de interferenţă a problemelor şi metodelor. Raportul constant şi obligatoriu pe care lingvistul îl are în vedere este cel dintre toponimie şi istorie. E un raport reciproc, condiţionat şi logic. Căci, dacă *toponimia* unei regiuni este pînă la un punct *istoria* acelui ţinut, *istoria* însăşi este *o biografie complexă a numelor de locuri* din zona geografică respectivă.

Decembrie 1972

Universitatea „Al. I. Cuza"
Facultatea de filologie
Iaşi, str. 23 August, 11

[34] Ion Donat, *Consideraţii istorice asupra toponimiei româneşti* (I), în LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 616. Vezi şi idem, *Pentru un dicţionar toponimic român*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 141—146.

TOPONIME ŞI APELATIVE ROMÂNEŞTI PENTRU NOŢIUNEA 'TERASĂ, PLATOU'

I. *POD* şi DERIVATELE *

DE

DUMITRU LOŞONŢI

Toponimia românească, în special toponimia Transilvaniei, este încă prea puţin cunoscută şi studiată. Deşi, în ultima vreme, a crescut considerabil numărul studiilor toponimice, ne lipsesc lucrări care să cerceteze amănunţit şi sistematic interesanta şi importanta noastră „toponimie minoră".

În contribuţia de faţă vom prezenta o parte dintr-un inventar relativ al toponimelor şi entopicelor româneşti care desemnează noţiunea 'terasă, platou', bazaţi, în foarte mare măsură, pe material cules de noi în cîteva sute de localităţi, mai ales din Transilvania.

0. Pod. Sensul 'podiş, terasă, pantă uşor înclinată' al cuvîntului *pod* nu figurează în nici unul din dicţionarele noastre de pînă acum. Îl cunoaşte Porucic, *L.*, definindu-l „plai cu coastă lin (uşor) înclinat" (p. 36), „podiş mic" (p. 76). Referindu-se la acest înţeles, Iordan, *Top.*, p. 527, nota 2, apreciază, cu oarecare îndoială, că „unele dintre destul de numeroasele toponimice *Podul* şi *Podurile* trebuie interpretate plecînd de la această semnificaţie. La fel, bineînţeles, *Podişul*, a cărui situaţie este cu atît mai clară, cu cît aproape toate locurile cu acest nume sînt dealuri". Comentînd toponimul *Podul cu Florile* (platou pe vîrful muntelui Zănoaga; MDGR, V, p. 13), domnia-sa precizează (p. 333, nota 2): „Apelativul *pod* este aici sinonim cu *podiş*, însemnează, deci, 'terasă (naturală)' ".

---

* În cursul expunerii am folosit următoarele abrevieri: CHEST. IV = Răspunsuri la *Chestionarul IV. Nume de locuri şi de persoane*, Cluj, 1930; Codin, *Muscelul* = C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Cîmpulung, 1922; MDGR = *Marele dicţionar geografic al României*, I—V, Bucureşti, 1898—1902; Iordan, *Top.* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [Bucureşti], 1963; Matasă, *Cîmpul* = C. Matasă, *Cîmpul lui Dragoş. Toponimie veche şi actuală din judeţul Neamţ*, Bucureşti, 1943; Porucic, *L.* = T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chişinău, 1931; SMO = *Studii şi materiale de onomastică*, [Bucureşti], 1969; Teaha, *Graiul* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, [Bucureşti], [1961]. I, II etc. arată numărul informatorilor principali din localitatea respectivă, iar [*], [**] arată că răspunsul a fost dat de informator ocazional; [k] pus înaintea unui răspuns arată că informatorul s-a corectat. Simbolurile pentru judeţe sînt: AB = Alba, AG = Argeş, BC = Bacău, BH = Bihor, BN = Bistriţa-Năsăud, BT = Botoşani, BV = Braşov, BZ = Buzău, CJ = Cluj, CV = Covasna, GL = Galaţi, HD = Hunedoara, HR = Harghita, IS = Iaşi, MM = Maramureş, MS = = Mureş, NT = Neamţ, PH = Prahova, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, SV = Suceava, VS = Vaslui.

Relatările informatorilor au fost reproduse, literarizat, între ghilimele.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 17—30, Cluj-Napoca, 1976.

Aceeași idee fusese exprimată și de G. Giuglea, N. Orghidan: „Nume ca *Podul lui Călineț*, *Valea Podurilor*, *Podu Dîmboviței* indică un relief de terase" [1].

Iorgu Iordan, deși menționează din MDGR doar trei toponime, are perfectă dreptate. În regiunile muntoase și deluroase ale țării sînt o mulțime de terase, platouri, pante ușor înclinate numite *Pod*, *Poduri*. Vom aminti cîteva, în ordinea alfabetică a județelor: **Podu Măgurii** și **În Poduri**, platouri (Feneș, AB); **Poduri**, „loc tras, pantă lină" (Ocolișu, AB); **Poduri**, „platou" (Glogoveț, AB); **Podu Stînii**, „platou" (Dîmbovicioara, AG); **Podu cu Rogozu**, „un p o d frumos" (Ciocanu, AG); **Podu Păduricii**, „p o d, loc fain, drept, loc p o d o s" I, „p o d e r e i așa frumos" II (Năsăud, BN); **Podu din Sus**, „e p o d, p o d e r e i" (Maieru, BN); **Podu Golumbului**, „on teren frumos, on loc deschis" (Căianu Mic, BN); **Poduri**, „platou frumos" (Dumbrăvița, BN); **Podu Lat**, deal întins (Lipova, BC; MDGR, V, p. 15); **Podu ăl Mare**, „p o d i ș cu fînaț", și **Podu Găunoasii**, „e loc mai șestos; față de dealuri e mai p o d i ș" (Șinca Nouă, BV); **Podu Spintecăturii**, „p o d frumos" (Poarta, BV); **La Poduri**, „loc mai ridicat" (Cuciulata, BV); **Podul Moncii** (oficial: **Podul Muncii**), sat așezat pe un platou [2] (BZ); **Podu Flămînd**, „e drept, ca și pe masă; p o d i ș" (Cîțcău, CJ); **Podu lui Stancă**, „platou mic" (Strîmbu, CJ); **Poduri**, „platou" (Bunești, CJ); **Poduri**, „platou frumos" (Prăvăleni, HD); **Podu li Lupei**, „ponicioară" (Baba, MM); **Pe Pod**, „on loc întins" (Drăghia, MM); **În Poduri**, „e locul drept" (Vadu Izei, MM); **Podul Hagăului** și **Podu lu Țîrlue**, platouri (Ulieș, MS); **Podu Mare**, „un fel de p o d i ș", terasă (Rîciu, MS); **Podu Baicului**, podiș (Rediu, NT; Matasă, *Cîmpul*, p. 53); **Podu Dealului**, „podiș" (Secu, sat ce aparține de orașul Bicaz, NT; comunicat M. Homorodean); **Podu Vălenilor**, deal (la est de fosta comună Bughiile, PH; MDGR, V, p. 17); **Podu Lat**, deal la est de fosta comună Cornu, PH; MDGR, V, p. 15); **Podu Măgurii**, „loc drept în vîrv de deal" (Poiana Blenchii, SJ); **Poduri**, „e o suprafață mai mare, dreaptă" (Glod, SJ); **Podu Rîpii**, „p o d, pămînt bun ca și on șes" (Cernuc, SJ); **Podu lui Stan**, „p a d i n ă, p o d e i, poiană" (Boița, SB); **Podu Poplăcii**, teren drept (Poplaca, SB); **Podu Racoviții**, „așezătură frumoasă" (Sebeșu de Jos, SB); **Poduri**, „loc drept pe un deal" (Micăsasa, SB); **Pe Poduri**, „podiș" (Porumbacu de Sus, SB); **Podu Alunului** [3], sat desființat, înglobat la Dorna Candrenilor (SV); **Podu Sf. Măriei**, deal (Rafaila, VS; MDGR, V, p. 16).

Din *Poduri* s-a ajuns, prin asimilare, la: **Podori** („deal mai ridicat; e drept" I, „e deal neted" II) în Ucea de Jos (BV), **Podori** sau **Podorile** („on teren mai frumușel, mai așezat" I, „on cîmp fain" II) în Coșbuc (BN), **Pe Podori** (platou II, III, IV) în Arpașu de Sus (SB). La unii informatori din ultima localitate am observat și forme articulate, dar nu de genul neutru, ci de genul masculin: **Podurii Mari** și **Podurii Mici** I, [*]; **Podorii Mari**, **Podorii Mici** II, IV („le desparte calea" II); **Podurii** („fînaț; e loc

[1] *Branul în lumina toponimiei*, în CL, IV, 1959, p. 134.

[2] Vezi Dimitrie Ionescu, *Toponimie buzoiană*, în LR, XXIII, 1974, nr. 5, p. 450.

[3] Vezi T. Naum, *Țara Dornelor. Reflectarea formelor de relief și a rețelei hidrografice în toponimie*, în „Natura", Seria geografie-geologie, 1965, nr. 6, p. 46.

şeţ între dealuri") [**]. Cf. şi **Podurii Mari** şi **Podurii Mici**, terase arabile (Orăştioara de Sus, HD; comunicat M. Homorodean).

Interesant este şi numele **Pe Pódure** („arătură; e loc oblu, e mai sus ca Hotărelu", I „e tot şes" II) din Sebeşu de Sus (SB), în care s-a conservat forma arhaică de plural a lui *pod*: *podure*. Ambii informatori au întrebuinţat şi forma articulată *Podurea*. Cf. *Tăure*, sat (BN) care „şi-a căpătat numele de la mlaştinile, «tăurile» care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, aşa încît numai nişte băltoage le mai arată urma. Oamenii, schimbîndu-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele s-a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluţiei fonetice a «*tăuri*»-lor şi şi-a schimbat genul articulîndu-se *Tăurea*" [4]. Adăugăm că în Turnu Roşu, localitate vecină cu Sebeşu de Sus, se află toponimul *Sácure* (art. *Sácurea*), care, după cum vom arăta cu altă ocazie, are la bază cuvîntul *sac*.

DLR (ms.) înregistrează la cuvîntul *pod* sensul 'platou în regiune de munte, deal sau terasă pe lîngă o apă' din Drajna de Sus (PH; H XI 322), Trestieni (PH; ALR I, 407/764), Budişteni (AG; ALR I, 410/786) şi Rîmnicu Vîlcea (*Lexic regional*, 1, [Bucureşti], 1960, p. 84).

Cu acest sens, *pod* a fost comunicat şi din Ciocmani (SJ; CHEST. IV), Scundu (VL; CHEST. IV), Fundata (BV; CHEST. IV) şi Zărneşti (BV; CHEST. IV). Aceste atestări lipsesc din DLR (ms.), probabil din cauza fişării defectuoase a răspunsurilor primite la Chestionarul IV.

Noi am întîlnit apelativul *pod* 'mic platou, terasă' în Bran, Poiana Mărului, Sohodol, Şirnea, Moeciu de Sus etc. (BV); Podu Dîmboviţei, Rucăr, Dîmbovicioara (AG); Rîciu (MS); Sîngeorz-Băi, Năsăud, Coşbuc, Salva, Maieru (BN); Vima Mare (MM) etc.

În graiurile populare l-au întîlnit, mai înainte, geografii: „... 'pod' şi 'podiş' sînt noţiuni geomorfologice populare, definite prin două elemente: netezimea mai mult sau mai puţin perfectă a suprafeţei şi suspendarea ei deasupra unor locuri mai joase" [5].

Şi în limba maghiară cuvîntul *pad* a avut acest înţeles, păstrat doar în toponime [6]. Atît în română, cît şi în maghiară sensul a fost împrumutat din slavă, deşi dicţionarele slave consultate nu-l atestă. Apare însă în cuvîntul *zăpodie* [7], care are atît sensul 'platou, terasă', cît şi cel de 'groapă, depresiune, adîncitură între dealuri'.

Aşadar, *pod* 'platou, terasă' este un cuvînt foarte vechi în limba română. Marea lui vechime o dovedesc şi foarte numeroasele sale derivate. După cum se va vedea, unele dintre acestea au constituit baze de la care s-au format noi derivate.

1. **Podanu**, „o fost pădure; e tăietură, poiană dreaptă" (Guga, CJ); **Podanu Baronului**, „arabil, dar situat pe deal" (Şieu-Odorhei, BN; SMO, p. 175); **Podanu Creţului**, „on p o d a n frumos; ţine lung; o fost pădure

[4] Nicolae Drăganu, *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928, p. 55.
[5] Vintilă Mihăilescu, *Dealurile şi cîmpiile României*, Bucureşti, 1966, p. 11.
[6] Vezi Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, p. 369.
[7] Pentru etimologia acestui cuvînt, vezi Ion Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 302; G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi*, Bucureşti, 1974, p. 178.

pe el" (Gostila, SJ); **Pe Podan, la Valea Rea**, „e on platou drept acolo" (Rugășești, CJ); **În Podanc, la Vîrvu Ursului**, „sînt p o d a n e" (Poiana Blenchii, SJ); **Podan**, „e p o d a n mare, on cîmp, o prelucă, on loc drept" II, III (în hotarul comunei Tîrlișua, BN). Alți informatori numesc acest loc **Podanc**, descriindu-l: „cîmp drept su poală de pădure; de la el în jos iară e coastă; cum ai spune și o z ă p o d i e, o tablă așa" I, „este o poiană frumoasă lîngă *Țarcuri*, ... loc drept" IV; **Podanc**, „șes, platou" I, „e mai ridicat un pic, e platou" II (Lăpuș, MM).

Apelativul *podán* (pl. *podáne*), absent din DLR (ms.), l-am înregistrat în mai multe localități din nordul Dejului, definit astfel de informatori: „on podirei într-o pădure" (Dealu Mare, MM), „loc drept într-o coastă" (Drăghia, MM), „loc drept, da sus" (Rugășești, CJ), „loc mai drept undeva pe o coastă" (Fălcușa, Gostila, SJ), „loc drept în pădure" (Poiana Blenchii, SJ), „terasă" (Măgoaja, CJ). *Podul Leordișului*, „on fel de p o d a n" (Coroieni, MM); *Podu Laculi*, „e on podiș așa rotund între văi, on p o d a n"; *În Poduri*, „pădure; îs ceva p o d a n e, poniciori" (ambele în Baba, MM); *Podu Frunturilor*, „on p o d a n între păduri; o fost cîmp", *Podu li Stancă*, „on p o d a n frumos, cu holde" (ambele în Strîmbu, CJ).

Cuvîntul *podan* este un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. *-an* [8]. *Podanc* este o variantă fonetică a lui *Podan* (*podan*).

2. Podaș, „îi on teren plan", platou arabil (Gădălin, CJ); **Podaș**, un mic platou (Micoșlaca, AB; comunicat O. Vințeler); **Podaș(u)**, „e ca un cîmp; îi o așezătură" I, „e teren foarte frumos, ca cum ar fi un pod de casă; e teren șes, drept" II, „on teritor fain, on p o d e r e i", „un fel de z ă p o d i e, ... loc drept" IV (Suplai, BN); **Podașu**, platou arabil (Căianu, CJ); **În Podaș**, „e în vîrvul dealului, ... puțin platou" I, „vîrv de deal mai neted" II (Suarăș, CJ); **(Pă) Podaș**, „un platou, un teren așa mai neted deasupra" I, „ca cum ar fi un p o d, o cunună de deal; loc cinaș, drept, deasupra pe deal" II (Năsal, CJ); **Pă Podaș**, „loc mai așezat" (Cesari, localitate contopită în 1968 cu Sîntioana, CJ); **(Pe) Podaș**, pășune pe un deal (Decea, AB; CHEST. IV). Acest toponim se mai întîlnește în Dîrja, Fundătura, Livada, Răscruci, Satu Lung etc. (CJ).

După cum se poate vedea, *Podaș* este mai frecvent în localitățile fostului raion Gherla (CJ). Tot în jurul Gherlei am întîlnit și apelativul *podáș* (pl. *podáșuri*), „loc neted, oblu, sus pe deal" I, „loc cinaș [= frumos, neted] pe vîrful dealului" II (Bonțida); „o bucată de loc așezat, frumos" (Bunești); „o așezătură de teren pe deal" (Orman); „o așezătură între dealuri" (Mintiu Gherlii). Este un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + + suf. dim. *-aș*. Pentru sufix, cf., tot în CJ, *ciurgăuaș* < *ciurgău*, *rîtaș* < < *rît* etc.

3. podaștină. Și apelativul *podáștină* (pl. *podáștini*) 'terasă, platou' lipsește din DLR (ms.). L-am înregistrat prima dată în Bunești (CJ): *Podereiu Rușilor*, „îi on fel de p o d a ș t i n ă, on poderei frumos; de-ala

[8] Valorile acestui sufix au fost analizate de Marieta Pietreanu, în SMFC, II, 1960, p. 93—100.

loc frumos numa pe munţi deasupra vezi aşa". Informatorii l-au definit „o poiană într-o pădure, on dărab de loc frumos [= neted]" II (Buneşti), „on teren aşezat, o aşezătură de teren pe hotar, o ş e ş t i n ă, on loc drept" (Orman, CJ). Este derivat de la *pod* 'terasă, platou' + suf. *-aştină*. Pentru sufix, cf. (tot în jumătatea de nord a Transilvaniei) *cucuruzaştină* < *cucuruz*, *dosaştină* < *dos*, *Găuráştină* (teren arabil în Crăciunelu de Sus, AB), *golaştină* < *gol*, *lăzaştină* (ALR II, s.n., vol. II, h. 593, punctul 353) < *laz*, *răraştină* < *rar*, *rogozaştină* < *rogoz*, *soraştină* 'versant de deal îndreptat spre soare, spre miazăzi' (Ciocmani, SJ; CHEST. IV) < *soare*, *văraştină* < *var* etc.

4. Podăşelu [podăşălu], „rît fain; primăvara vin din toate comunele vecine şi fac petrecere acolo" I, „loc foarte frumos" II, „e mai mult oblu" III (Dumbrava, MS). În Săcalu de Pădure (MS), localitate apropiată de Dumbrava, informatorii II şi III, care participă la serbările cîmpeneşti de pe Podăşel, pronunţă [podoşăl], influenţaţi de [glodoşăl], nume din hotarul satului lor ([glodoşăl] e o variantă a lui [glodăşăl] I, rezultată prin asimilare). Apelativul **podăşel* 'platou' (< *podaş* + suf. dim. *-el*) nu este atestat. Cf. şi *Cîmpăşele* [cîmpaşéli], „cîmpuri mici prin pădure" (Cîmp, BH; Teaha, *Graiul*, p. 132), < *cîmpăşel* [cîmpaşél] „cîmp mic liber, în pădure; poieniţă" (*ibid.*, p. 213); *La Drumăşel* [la drumaşél], „cîmp, prelucă" (Criştioru de Sus, BH; *ibid.*, p. 134); *Prundăşele*, luncă inundabilă lîngă Someş (Bîrsău Mare, SJ) etc.

5. Podeac [podiác], „un podiş în pădure; loc oblu, mai şesc" (Gura Văii, BV); **Podeacu**, terasă, „e pe deal sus; o aşezătură, o padină frumoasă", şi **Podeacu cu Brebenei**, „o aşezătură; s-a împădurit" I, „e în mijlocul pădurii: un aşezămînt frumos" (ambele în Vama Buzăului, BV); **Podiacul**, deal cu păduri şi păşuni (Topliceni, BZ; MDGR, IV, p. 788); **Podiacul**, pădure (Laposul, Jugureni şi Tohani, PH; MDGR, IV, p. 788); **În Podeac**, „pămînt drept, sus pe un dîmb" (Sohodol, BV); **Pe Podeac**, păşune (Bogata, BV); **Podeacuri** (Şoimari, PH; CHEST. IV); **Pă Podeacuri**, „îs două poieni aşa mai aşezate" (Crasna, CV) etc.

Apelativul *podeac* l-am întîlnit în satele din jurul masivelor muntoase Făgăraş, Bucegi, Piatra Craiului şi Ciucaş, definit: „loc frumos în pădure" I, „platou, pădioară pe coastă, în pădure; loc şes" II (Pojorta, BV), „poiană în pădure" (Poarta, BV), „o aşezătură, un teren mai şes" (Şimon, BV), „aşezătură pe coastă ca un scaun pe picioare; o ţî' de deal aşezat" I, „platou mai larg pe creastă sau chiar în pantă" II (Breaza, BV) etc. *Podu Căşăriii*, „un p o d e a c [podiác] mare, un p o d de pămînt, o livadie întinsă" (Podu Dîmboviţei, AG). Apelativul *podeac* este derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. *-eac*[9].

Forma de singular a mai fost înregistrată de Porucic, *L.*, p. 36; CHEST. IV, 78/198, 448. Am notat formele de plural: *podeacuri* (Gura Văii, Poarta, Şimon, Breaza şi Pojorta, BV), *podece* (Vama Buzăului, Breaza şi Pojorta, BV; Sărata, SB) şi *podeciuri* (Sohodol, Poarta, BV).

[9] Alte derivate cu acest sufix se găsesc la G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 205.

6. Podeaca, deal (Pietroşani, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118). Toponimul provine din apelativul *podeacă* 'locul plan de pe vîrful unui munte' (Drajna de Sus, PH; CHEST. IV). Cu sensul „loc mai plat în mijlocul pădurii" l-am întîlnit în Şinca Nouă (BV), unde am notat şi formele de plural: *podéci* şi *podéce*.

7. În Podeci [în podéĉʸ], „este un şest" I, „o ţî' de şest într-o coastă" II, terasă (Şinca Nouă, BV); **Pe Podeci** [pe podéĉʸ], „loc puţin aşezat; din rîu urci puţin şi se face un şeţ (cca 400 m)"; **Plaiu Podeciului,** plai; **Părău Podeciului,** pîrîu (toate trei în Viştea de Sus, BV); **Podece,** teren arabil (Feisa, AB; comunicat V. Frăţilă). Am mai putea adăuga **Podeciu** (din *Moara de la Podeciu*), interpretat de Iordan, *Top.*, p. 527, ca un derivat „de la *pod*, cu înţelesul 'podiş'", dar din informaţiile date în MDGR, IV, p. 279, 783—784, nu ne putem da seama dacă el se referă la vreo formă de relief sau la vreun pod mic peste o apă.

Apelativul *podeci*, din care provin aceste toponime, lipseşte din dicţionare (inclusiv DLR, ms.). A fost înregistrat de noi în Şinca Nouă, cu sensul „poiană, loc mai şest, ca cum ai zice că e un *pod* [= terasă, platou], dar, fiind mic, e p o d e c i". Este un diminutiv de la *pod* + suf. *-eci*. Pentru sufix, cf. (tot în sud-estul Transilvaniei, unde se află primele două dintre toponimele menţionate mai sus) *scăuneci* (Şercăiţa, Copăcel etc.) < *scaun*, *Prundeci*, „prund lăsat de Olt" (Colun, SB) etc.

8. Podei, „păşune pe deal" (Micesti, AB); **Podeiu Finişelului,** „platou" şi **La Podeie,** „platou, pantă lină" (ambele în Feneş, AB); **Podeiul,** deal (Dragoslavele, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118); **Podei,** localitate componentă a oraşului Comăneşti (BC; MDGR, IV, 784); **Podei,** „o poiană, un fel de podiş" (Berivoi, BV); **Podeiu,** „podiş" (Şirnea, BV); **Podeiu Peşterii,** „loc mai aşezat, un fel de p o d e i" (Comana de Sus, BV); **În Podeiu lu Bîţă,** „loc aşezat" (Mărgineni, BV); **Podeiurile,** „podiş, poiană" (Copăcel, BV); **Podei,** „platou, parcă expre făcut" (Beliş, CJ); **Podei,** terasă (Crişeni, CJ); **Podeu din Plopi,** „loc mai drept, un fel de poieniţă" şi **Podeie,** „fînaţ" (ambele în Bătrîna, HD); **Podeiele** [poďéiile], „platouri" (Lăpugiu de Sus, HD); **Podeu,** „e tot drept, masă dreaptă" (Densuş, HD); **Podeiu,** „deal mai întins" (Văleni, MM; comunicat G. Vasiliu); **Podei,** „platou" (Cheţani, MS); **Podeiu,** „aşezătură pe deal" (Lechinţa, MS); **În Podei,** „şes în vîrv de deal" (Mura Mare, MS); **Podei,** „platou foarte puţin ridicat" (Arpaşu de Jos, SB); **Podeiu,** „un fel de platou mai întins, podiş" (Copşa Mare, SB); **Podeiu ăl Rotund,** „şest ca masa, rotund, sus pe deal" (Ernea, SB); **Podeiul,** deal (Viişoara, VS; MDGR, IV, p. 784) etc.

Am întîlnit apelativul *podei* 'platou, terasă' (< *pod* 'idem' + suf. *-ei*; cf. şi Jb., XIX, p. 74—75; DR VII, p. 430) în jumătatea de sud a Transilvaniei. Aria lui este însă mult mai mare, extinzîndu-se în nord-estul Banatului, în nordul Olteniei, Munteniei şi sud-vestul Moldovei. DLR (ms.), care are atestări bogate pentru acest cuvînt, cunoaşte doar forma de plural *podeie*. Pe lîngă aceasta, care e într-adevăr cea mai obişnuită, se întrebuinţează şi *podeiuri* (Mărgineni, BV).

9. Podeia Grohoţelelor, „mic platou împădurit"; **Podeia Pietrii,** „un platou împădurit" (ambele în Meteş, AB); «**Podeca Mare,** „un loc neted", platou pe coasta dealului Plopiş» şi «**Podeca Mică,** „loc neted mai micuţ"; mic platou pe dealul Plopiş» (ambele în Zlatna [10], AB); **Pe Podeia hai din Jos** şi **Pe Podeia hai din Sus,** terase (Mateiaş, BV); **Podeia Mare** şi **Podeia Mică,** „arată plat" I, „loc arabil, mai mult şes" II (Vlădeni, BV); **Podeile** [pod'éiile], „pantă mai dulce" (Săcuieu, CJ); **Podei,** „îs mai multe podereie" (Poienile Zagrei, BN) etc.

Apelativul *podeie* (pl. *podei*) 'terasă, mic platou' este o formă feminină, necunoscută de DLR (ms.), refăcută din pl. neutru *podeie* (sg. *podei, podeu*). Am înregistrat-o în Şinca Nouă, BV: „...e ca o p o d e e"; „o p o d e e îi o aşezătură deasupra unui deal" I.

10. podeiac. Apelativul *podeiác* (pl. *podeiáce*) nu figurează în DLR (ms.). L-am întîlnit în două localităţi din BV, cu sensul „un p o d micuţ ue tot, un loculeţ într-un vîrf de deal" (Fundata), „*podic* îi on loculeţ aşa frumos, un p o d e i a c" [*], „p o d e i a c înseamnă un ochiuleţ frumos în pădure" IV (Şirnea). Este un diminutiv de la *podei* + suf. *-ac.*

11. podeiacă. Tot în Ţara Bîrsei am întîlnit şi forma feminină *podeiácă* (pl. *podeiéci*), cu acelaşi înţeles: „...e o poiană aşezată, o p o d e i a c ă frumoasă" (Moieciu de Sus), „...o p o d e i a c ă, adică un loculeţ şes, frumuşel, într-un vîrf de deal" (Fundata).

12. Podeiaş, „podei, loc drept" (Alma, SB. În această localitate s-au înregistrat şi toponimele *Podei,* „loc drept ca pe masă, pe un deal mare", şi *Podeiu Dejanului*); **Podeiaşu,** mic platou despărţit de cîteva zeci de metri de unul mai mare, numit *Podei* (Daneş, MS). Toponimele *Podeiaş* sînt derivate de la *Podei* + suf. dim. *-aş* sau, foarte puţin probabil în aceste două cazuri, provenite din *podeiáş* (pl. *podeiáşe*) 'mic platou, terasă', apelativ necunoscut de DLR (ms.), viu în graiurile populare din sudul Transilvaniei. L-am întîlnit în Fundata (BV), Sebeş (BV: *Podeiu Plasii,* „poieni, nişte p o d e i a ş e") şi Boiţa (SB: *Podu Verzii,* „podei, p o d e i a ş" I; *Podu Bîrnii,* „podei, p o d e i a ş" II).

13. Poderei (cu variantele *Podereu, Podirei, Podireu*) este un toponim a cărui arie de răspîndire cuprinde Transilvania [11], Crişana [12], Bucovina [13] şi nord-vestul Moldovei [14]. Apare frecvent în jumătatea de nord a Transilvaniei, unde există aproape în fiecare localitate. Din sutele de nume care nu sînt cunoscute în studiile şi materialele referitoare la toponimia Transilvaniei amintim cîteva: **Podirei,** „pantă dulce" (Biia, AB); **Poderei,** „pantă continuată cu un platou" (Fărău, AB); **Podereie,** „dealuri cu platouri" (Măhăceni, AB); **Pe Podireu,** „păşune..." (Ciumbrud,

[10] Traian Pătrăşcanu, *Toponimia comunelor Zlatna şi Ciugud din raionul Alba,* în „Apulum", 6, 1967, p. 690.

[11] Cu excepţia unei fîşii înguste din sud şi sud-est: Ţara Haţegului, Mărginimea Sibiului, Ţara Oltului, BC şi CV.

[12] Cf. Teaha, *Graiul,* p. 138; Nicolae Măruşca, *Graiul din comuna Borod,* în „Cercetări de limbă şi literatură", Oradea, 1970, p. 69.

[13] Cf. Em. Grigorovitza, *Dicţionarul geografic al Bucovinei,* Bucureşti, 1908, p. 165.

[14] Cf. Matasă, *Cîmpul,* p. 45.

AB); **Poderei**, „e un podiş, p o d e r e i" (Borleasa, BN); **Podereiu**, „ p o d e r e i, teren frumos, întins" (Chiuza, BN); **Poderei**, „on p o d e r e i fain" (Mititei, BN); **Podereiu**, „e un picuţ mai aşezat şi mai întins" (Tîrlişua, BN); **Podereiu Ideciului**, „e un p o d e r e i, loc aşezat" (Aluniş, BN); **Podirei**, „un fel de p o d a ş" (Bonţida, CJ); **Podereiu**, „loc oblu, pe deal" (Buneşti, CJ); **La Poderei**, „loc neted, drept, da mai ridicat" (Măgoaja, CJ); **Podireu**, platou (Bilbor, HR); **Podereie**, „loc şes sub deal" (Sereca, HD; comunicat M. Homorodean); **Podereiu**, „on loc arător de şes, podiş, p o d a n" (Baba, MM); **Podirei** sau **Podireu**, „un platou" (Rîciu, MS); **Podirei**, „o ţîrucă de platou pe un vîrf de deal" (Teleac, MS); **Podireu**, „fînaţ ... un fel de platou" (Răstoliţa, MS); **Podereiele**, „nişte podinoace" (Solomon, SJ); **În Podereu**, „fînaţ neted pe un deal" (Topîrcea, SB; comunicat Ana Droc).

Apelativul *poderei* (*podereu*, *podirei*, *podireu*) 'platou, terasă' (pl. *podereie*, *podireie*) este viu în Munţii Apuseni, partea de nord a Transilvaniei, Maramureş, Bucovina şi nord-vestul Moldovei. Figurează în CADE şi DM, fără a fi explicat din punct de vedere etimologic. DLR (ms.) îl consideră derivat de la *pod*, dar nu arată cum s-a format.

Încercările de a explica acest cuvînt sînt puţine şi neizbutite. După Hubert Dumke (Jb., XIX, p. 74) ar fi un derivat de la *podar*: „podar + + suf. *-eiŭ* > *podăreiŭ* > *podereiŭ*". Explicaţia nu poate fi acceptată pentru că **podar* 'platou, terasă' nu este atestat. E. Janitsek presupune că „la baza denumirii stă etimonul românesc *pod* < v. sl. *podu* — 'planşeu, podea de scînduri'" [15], iar Nicolae Măruşca [16] compară toponimele menţionate cu magh. *pödör* „a răsuci".

Pentru a explica apelativul *poderei* trebuie să avem în vedere şi cuvîntul *funderei* 'claie de fîn începută', care s-a format în acelaşi fel şi pe care DA îl tratează s.v. *fundei*, derivîndu-l tot de la *fund*, dar „cu alt sufix". Acest sufix nu poate fi decît *-erei*. Ne întrebăm dacă putem vorbi despre existenţa acestui sufix în limba română şi cum a putut lua naştere.

După părerea noastră, cuvintele *poderei* 'platou, terasă' şi *funderei* 'partea din claia de fîn care rămîne după ce s-a luat partea de sus' sînt derivate de la teme extrase din formele de plural [17]; *podur-*, temă extrasă din pl. *poduri* (sg. *pod* 'terasă, platou'), + suf. *-ei* (ca în *podei*) > > **podurei* (cf. *Bulzurei*, art. *Bulzureiu*, stîncă în apropiere de *Bulz*, stîncă, ambele în Băieşti, HD) >, prin asimilare, *poderei*; *fundur-*, temă extrasă din pl. *funduri* (sg. *fund* 'partea din claia de fîn care rămîne după ce s-a luat partea de sus'), + suf. *-ei* (ca în *fundei*) > **fundurei* >, prin asimilare, *funderei*. După cum rezultă din materialele cercetate de noi, aria lui *funderei* este inclusă în cea a lui *poderei*.

Tot de la teme extrase din formele de plural sînt şi derivate de tipul: *delurel*, *dîmburel*, *şesurel* etc., dar cu suf. *-el*. Din cuvintele *funderei*, *poderei* (*podereu*) s-a detaşat un sufix *-erei* (*-ereu*), cu care s-au format cîteva derivate:

---

[15] *Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea şi Tăuţi*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 93.

[16] Vezi nota 12.

[17] Problema derivării de la teme extrase din forma de plural a fost rezolvată convingător de I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 13—21.

a) *Blideręi*, „v ă g ă u n ă în pădure: o g r o p o a i e de fînaţ cu pădure pe de lături" I, „o f u n d o a i e" II, „o g r o a p ă; roată îs păduri"; III, „o f u n d o a i e, f u n d ă t u r ă închisă de trei părţi" IV (Strîmbu, CJ). Toponimul este, în ultimă analiză, un derivat de la *blid*, cu sensul, dezvoltat prin metaforă, de 'groapă, adîncitură în forma unui blid'. Porucic, *L.*, p. 33, înregistrează *blid* 'crov. Adîncitură rotundă, mare şi neadîncă'. Cf. şi toponimele: *Blidu*, groapă în forma unui blid pe un deal (Lupşa, AB); *Blidu cu Poamele*, „lac", şi *Blidu lu Alăman*, „e rotund şi totdeauna cu apă; este formatul blidului" I, „loc ca un lighian" III (ambele în Avrig, SB) etc.

b) *Ciunterei*. Nicolae Drăganu aprecia că din „rom. *ciunt*, *cionț* mai avem derivatele *ciuntà*, *ciuntì*, *Ciunterei*, *Ciontea*..." [18], fără să ne spună dacă *Ciunterei* este antroponim sau toponim şi unde se găseşte. Este vorba de un nume de familie din Năsăud — oraş în care N. Drăganu a fost profesor mai mulţi ani — provenit dintr-o poreclă. Aceasta are la bază apelativul *ciunterei* (pl. *ciuntereie*), necunoscut dicţionarelor, care circulă în jumătatea de nord a Transilvaniei, însemnînd: „o bucată de lemn cu care dai după ceva" (Corvineşti, BN; comunicat V. Bidian), „un fel de lemn ciuntat, o bucată de lemn ciuntată, tăiată; capăt, scurtătură; porecla la un om cu degetele ciuntate" (Coroieni, MM), „o bucată de ceva, capăt de ceva: de lemn, de deget tăiat ..." (Năsal, CJ). Este evident că acest cuvînt nu s-a putut forma decît cu suf. *-erei* de la *ciunt*.

c) *La Ştiubereie* [la şt'uberęie], „într-o poiană frumoasă era un ş t i u b e r e u [şt'uberęu] băgat în pămînt şi din el lua apă de băut..." I, „era un *ştiubei* acolo" II, „era un fel de ş t i u b e r e u de lua oamenii apă" III(Livadia de Cîmp, HD); *Părău Ştiubereului*, pîrîu (Petros, HD); *Ştiubei*, „era un ş t i u b e r e u de băut apă" (Valea Lupului, HD) etc. Apelativul *ştiubereu* (pl. *ştiubereie*) 'trunchi scorburos care serveşte ca ghizd la o fîntînă mică, ş t i u b e i' s-a format de la *ştiob* 'idem' cu sufixul *-ereu* (sau la fel ca *funderei*, *poderei*). *La Ştiob*, „o bucăţică de loc deasupra satului; era un ş t i o b de lua oamenii apă" (Săcalu de Pădure, MS). Acest sens al cuvîntului *ştiob*, necunoscut de dicţionare, este cel originar. Aşa că explicaţia cuvîntului *ştiubei* dată de Pascu, *op. cit.*, p. 309 (şi neacceptată de CADE, DM) „< *ştiob* 'vas de ţinut spălături şi alte mîncări pentru porci, cîini etc. [făcut dintr-un trunchi de copac]' (Şez. III 89), 'lăturar, vas pentru lături' (Viciu, 56), propriu-zis 'trunchi de copac'" [mai complet spus: 'trunchi de copac scorburos sau scobit'] este justă [19].

14. Podereie. Din pluralul *podereie* (sg. *poderei*) s-a refăcut o formă feminină *podereie* (pl. *poderei*), pe care am întîlnit-o atît ca toponim, cît şi ca apelativ în mai multe localităţi din nordul Transilvaniei. Vom reproduce atît formele articulate cît şi cele nearticulate (ale aceluiaşi nume) înregistrate la diferiţi informatori: « ... urmează *Pe Podereie*, **Podereia** I, *Podereie*, „on teren ... drept, p o d" II» (Sîngeorz-Băi, BN); „*Podireie*, asta-i **Podireia**; e on pic de loc oblu" (Ardan, BN); « **Podereia**,

[18] *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 73.

[19] De remarcat paralelismul: *ciunt (cionț)*, *ciuntei* (vezi DA, s.v.), *ciunterei*; *fund*, *fundei*, *funderei*; *pod*, *podei*, *(podeu)*, *poderei (podereu)*; *ştiob*, *ştiubei (ştiubeu)*, *ştiubereu*.

„p o d e r e i mai înalt ca lunca" I, *Podereie*, „o aşezătură fainâ, dreaptă" II » (Coşbuc, BN); **Podereia** (Runcu Salvei, BN); « **Podereia**, „loc aşezat, un tăpşan" şi **Podereile**, „îs nişte podereie, [k] p o d e r e i frumoase" » (ambele în Ilva Mică, BN); **Podereia Măriuţii** şi **Podereia Diacului** (Strîmbu, CJ); „**Podereia**, *La Podereie*" (Spermezău, BN); **Podereia**, „loc drept, frumos, aşezat" (Fălcuşa, SJ); « *Podereie*, „loc frumos; asta-i altă **Podereie**" » (Măgoaja, CJ); « *La Podereie*, **Podereia**, „îi cam drept" I, „o p o d e r e i e" II » (Perişor, BN); [podiríęia] (Livezi, HR; ALR II, întrebarea 21, material nepublicat). Forma de singular *podereie* a fost înregistrată şi de E. Faiciuc, în Dragomireşti (MM).

În fine, mai semnalăm formele de masculin plural: *Podereii lu Melente*, „fînaţ"; *Podereii Popii*, teren arabil (ambele în Buru, CJ); *Podereii* (Aghireş, CJ; CHEST. IV).

15. Podereanu [podériánu], „îi mai sus acolo..."; e o ţîră oblu; on platău; I, „o poiană lîngă pădure" II, „o poiană mai aşezată, on pic de şesuc" III (Budacu de Sus, BN). Ca apelativ **poderean* nu este atestat. Provine, prin (asimilare şi) contragere, din **podereian*, care este un derivat din *poderei* + suf. *-an* sau o contaminare între *poderei* şi *podan*.

16. podereiac, podereac. În Mocod (BN) locul numit *Pă Poderei* este descris de informator „on p o d e r e i a c [pod'ereiác], p o d e r e a c [pod'eráć]". Apelativul *poderei* + suf. *-ac* > *podereiac* (cf. tot în graiul din nordul Transilvaniei, *fundac* < *fund*) >, prin contragere, *podereac*.

17. podereiaş, podereş. În Tîrlişua (BN) am înregistrat apelativele *podereiaş* [pod'ereiéş], pl. *podereiaşe* [pod'ereiéşă] şi *podereş* [pod'eréş], „on rît, on loc frumos, drept", pl. *podereşe* (*Netedu*, „pămînt frumos, un p o d e r e ş"), iar în Dobricel (BN) numai pe primul (*Zăpădinău*, „on loc arător; sînt şi p o d e r e i a ş e [pod'ereiáşă]"). Nici acestea nu sînt consemnate în DLR (ms.). Din *poderei* + suf. dim. *-aş* > *podereiaş* [pod'ereiéş] >, prin contragere, *podereş* [pod'eréş].

18. Podirenci, „on capăt de deal împădurit; e şi coaste şi din jos e mai întins; are şi o ţî' de rîtuţ" I; „are didisupt şi rît frumos, loc aşezat" II (Călacea, SJ). Deşi nu am reuşit să vedem locul denumit astfel, este evident că toponimul are la bază un derivat de la *poderei* (*podirei*) cu suf. *-enci* (> **podireienci* >, prin contragere, **podirenci*).

19. Podeţu, „e oblu", platou lîngă *Poderei* (Ulieş, MS); **(În) Podeţ**, „o p o i a n ă" I, „o z ă p o d e, on gol în mijlocul pădurii; e şi drept o ţîră; e relieful ca on podeţ, ca cum ai trece peste un şanţ" II, „on loc aşezat" III (Şanţ, BN); **Pe Podeţe** [pe pod'éţă], „loc mai frumos deasupra satului; ... e mai aşezat", terase (Ardan, BN). Apelativul *podeţ* (pl. *podeţe*), necunoscut de DLR (ms.), a fost observat de noi în Rîciu, MS (*Podu Mic*, „e un p o d e ţ, e o aşezătură", terasă), şi în Fundăţica, BV (*Podu cu Zarzănii*, „o ţî' de p o d e ţ" II). Din graiurile populare l-au cules şi geografii. „În terminologia populară românească există o serie de cuvinte care se referă la astfel de suprafeţe netede, denivelate faţă de

regiunile înconjurătoare : *pod, podei, poderei, podeţ, podiş*"[20]. Este un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. dim. *-eţ*. Pentru sufix, cf. *gruieţ* < < *grui*, *plăieţ* < *plai* etc.

20. Podic, poiană (Cetăţeni, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118) « **Podicu Spărturilor** sau, mai adevărat, **Poiana Spărturilor** », „loc şeţ" (Şirnea, BV). Apelativul *podic* (pl. *podice* şi *podicuri*) 'mică terasă, mic platou', pe care l-am întîlnit la mai mulţi locuitori din Şirnea (definit „loc şes" I, „un loculeţ aşa frumos, un p o d e i a c" II, „un loc întins pe o coastă" III etc.) şi la unul din Fundăţica, BV (*Podu Căşăriii*, „un pod, p o d i c, podeac" I), nu figurează în DLR (ms.). Este un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. dim. *-ic*. Pentru sufix, cf. (tot în graiul regiunii) *bulzic* < < *bulz* 'bulgăre de mămăligă' (Fundata, BV), *plăic* < *plai* „potecă în pădure, hăţaş" (Peştera, BV) etc.

Menţionăm că substantivul *podic* l-am întîlnit în Tohanu Nou (BV) cu sensul de 'scîndură sau pod peste şanţul şoselei'.

21. Podiş, sat (BC); **Podişul**, deal (Băleni, GL); **Podişul**, deal (Viişoara, VS); **Podişul**, deal (Ţifu, VS); **Podişul**, deal (Comarna, IS); **Podişul de la Corni**, deal (Corni—Albeşti, VS); **Podişul de la Pădure**, deal (Pîhna, VS); **Podişul Horaiţului**, moşie (Grămeşti, SV); **Podişul Machedonului**, deal (Frumuşelele, sat contopit cu Mădîrjac, IS) (toate în MDGR, IV, p. 789); **Podişul lui Pîrjolea**, **Podişul lui Roată**, **Podişul** şi **Podişul Codreţului** (NT; Matasă, *Cîmpul*, p. 49, 58, 59); **Podiş**, „loc plan în partea cea mai ridicată a pădurii comunii" (Vîrfu Cîmpului, BT; CHEST. IV); **Podişu Covăsenilor**, „teren înalt situat deasupra nivelului şoselei cu case"; **Podişu Ştronţenilor**, „teren înalt..."; **Pe Podiş**, „teren mai ridicat, ... arabil" (comunicate de Maria Dandu, primul din Dămuc, celelalte din Huisurez, NT) etc.

După cunoştinţele noastre de pînă acum, aria toponimelor *Podiş* [21], precum şi aria primitivă a apelativului *podiş* 'loc înalt şi întins, (relativ) plan; platou; terasă' (vezi ALR II, s.n., vol. III, h. 815, punctele 414, 514, 520, 551; ALR I, întrebarea 2484, material în curs de prelucrare) se întind numai în Moldova şi Bucovina. Din graiurile de aici, *podiş* a pătruns în limba literară (datorită geografilor şi scriitorilor), prin intermediul căreia s-a răspîndit, în ultima vreme, în toate colţurile ţării.

22. podişcă. Se pare că *podişcă* (pl. *podişti*) 'terasă, platou' este un apelativ care circulă numai în nord-estul ţării. ALR II, s.n., vol. III, h. 815, l-a înregistrat în Ciocăneşti (SV), iar Dragoş Moldovan în Vama, Frumosu etc. (SV); *Pe Podirei la Biserică*, „e o p o d i ş c ă mai sus o leacă"; *Scăuiele*, „un fel de p o d i ş c ă, aşa, de pămînt, o poiană pe deal" (ambele în Frumosu). Iorgu Iordan (SCL, XXII, 1971, nr. 4, p. 404) a întîlnit acest cuvînt într-un text literar. E un derivat de la *pod* 'terasă, platou' + suf. *-işcă*.

---

[20] Vintilă Mihăilescu, *op. cit.*, p. 10.

[21] Cu o singură excepţie : *Pódişu*, „vîrf de deal drept pe care se cultivă cartofi" (Dragomireşti, MM; comunicat E. Faiciuc).

23. Podişel (pod'işăl], [k] **Podişele** [pod'işăle], „e terasat" (Adrian, MS); **Podişelu** [podişălu], „loc drept pe deal, oblu ca pe masă" (Şoimuş, MS). Apelativul **podişel* (pl. **podişele*), care stă la baza acestor toponime, nu este atestat. El provine din *pod* 'platou, terasă' + suf. dim. *-işel*. Cf. *blidişel* < *blid*, *brăţişel* < *braţ*, *crinişel* < *crin*, *golişel* < *gol*, *junişel* < *june*, *mărişel* < *mare* etc. Teoretic, el ar putea fi şi un derivat din *podiş* + suf. dim. *-el*, dar toponimele nu se găsesc în aria lui *podiş*.

24. Podişor, „o bucăţică de loc drept din jos de locul numit *Pod*" (Gîrbău Dejului, CJ); **Podişor**, „e o ţîră de loc drept" I, „loc frumos; de acolo în sus începe *Costişata*" II (Salva, BN); **Podişor** (Criştelec, SJ; CHEST. IV); **Podişor**, „... loc şes, poiană, podeu, p o d i ş o r" (Poieni, com. Densuş, HD); **Podişor**, „loc drept, loc mai oblu sus pe deal" (Tămăşasa, HD); **Podişoru**, „un podiş" (Rucăr, AG; figurează şi la Codin, *Muscelul*, p. 115); **Podişorul**, deal (Pietroşani, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118); **Pe Podişor**, „platou arabil" (Viştea de Sus, BV); **Podişoare**, „dealuri cu diferite aspecte mai plane, cu locuri mai aşezate" (Zărneşti, BV); **Podişoare**, „loc plat, drept", terase (Colun, SB); **Podişoarele**, „pantă mai întinsă" (Crăciunelu de Sus, AB); **(În) Podişoare**, „e cam sus, deal" I, „sui o ţîrică pînă ajungi pe ele şi acolo e loc frumos, aşezat" II (Dejani, BV); **Pă Podişoare**, „platou" (Negrileşti, BN) etc.

Dacă primul nume poate fi considerat ca un derivat de la *Pod*, celelalte provin, fără îndoială, de la apelativul *podişor* (pl. *podişoare*) 'mic platou, terasă', neînregistrat în DLR (ms.), întîlnit de noi în Poieni (HD), Peştera (BV: *Podu Şteviorii*, „un p o d i ş o r") şi Fundăţica (BV: *Podu cu Zarzănii*, „un pod, p o d i ş o r, un fel de poieniţă" I). E un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. dim. *-işor*.

25. podişte. În nordul ţării circulă apelativul *podíşte* (pl. *podíşti*) 'terasă, platou', necunoscut de DLR (ms.), format din *pod* 'terasă, platou' cu suf. *-işte*. În formulările informatorilor *podişte* înseamnă „on loc drept, ca p o d, un loc mai aşezat" (Salva, BN), „on poderei" (Năsăud, BN), „ceva şes pe deal" (Valea Mare, BN).

26. Podoşanie [podoşáńiie], „e o aşezătură puţină şi apoi coastă..." II, „... e acolo sus, e o ţîră drept" III, „este teren arabil deasupra la un deal, o ţî' de aşezătură; ar fi ca un pod deasupra la un deal, teren oblu ca cum e podul oblu" IV (Urisiu de Sus, MS). Pare a proveni dintr-un derivat de la *podaş*: *podaş* + suf. *-anie* [22] > **podăşanie* >, prin asimilare, **podoşanie*.

Întrucît în sat a existat o populaţie ucraineană [23], nu excludem posibilitatea creării toponimului de către ucraineni, în procesul bilingvismului ucraineano-român, de la apelativul românesc *podaş* (sau, lucru puţin probabil, de la *podiş*).

27. Podîşan. E. Janitsek a înregistrat toponimele **Poduşan** şi **Podişan** în Sebeş şi Lunca (BN; SMO, p. 138, 148), numele unor arături.

[22] Pentru acest sufix, vezi articolul lui Vadim Rudeanu, *Sufixele -anie şi -enie în limba română*, în SMFC, II, 1960, p. 101—106.

[23] Cf. Nicolae Drăganu, *Toponimie...*, p. 75.

Etimologia ambelor toponime „e neclară" pentru autor, primul provenind „probabil din nume de pers. azi necunoscut", iar al doilea fiind comparat cu *podiş*. V. Ţîra, arătînd că toponimul din Lunca, localitatea sa natală, se pronunţă **Podîşan** (AUT, VII, 1969, p. 278), îl încadrează (LR, XIX, 1970, nr. 1, p. 55) între cele pentru care nu a putut indica o etimologie acceptabilă. Autorii citaţi nu dau descrierea geografică a locurilor.

a) În Ardan, localitate vecină cu Lunca, am întîlnit toponimul **Podîşan** [podîşán], („platău; acolo se bagă [= au locuri] şi frijenii [= locuitorii satului Frij, azi Lunca] un pic" I; „deal; e deasupra o ţîră oblu, foarte oblu; au şi luncanii o bucăţică, mai puţin în Podîşan" II), acelaşi deci cu cel menţionat de E. Janitsek şi V. Ţîra.

b) În Sebeş am notat **Podîşan** [podîşán], „on loc oblu, mai ridicat decît vatra satului" I, II. Informatorul III a pronunţat [poduşán] şi [podoşán].

c) Şi în Idicel (MS) se află un toponim **Podîşán**, „loc întins; nu-i oblu ca masa, da-i loc frumos", terasă puţin înclinată.

Apelativul **podîşan*, din care provin toponimele citate, nu ştim să fi fost atestat. Este o variantă fonetică a lui **podişan*, care, la rîndul lui, provine din *podiş* + suf. *-an* sau din contaminarea lui *podiş* cu *podán* (întrucît toponimele menţionate se găsesc în zona de contact a ariilor acestor apelative). Pronunţarea [podîşán], cu *î* în loc de *i*, s-ar putea datora influenţei analogice a altor cuvinte din această zonă: [costîş], toponime din Năsăud (BN), Urisiu de Sus (MS) etc.; [costîşa], în Beica de Sus, Chiheru de Jos, Sînmihaiu de Pădure (MS); [párîşte], în Urisiu de Jos (MS), [pĉetrîş], în Chiheru de Sus, Hodac, Urisiu de Jos etc. (MS). În aceste toponime (şi în apelativele corespunzătoare) transformarea lui *i* în *î* se datoreşte caracterului dur al consoanelor *r* şi *s*.

28. Poducel? S-ar putea ca **Poducelul cel Curat** [24] consemnat într-o hotarnică [25] din 1745 („... Şi din *dimon* merge în poducelul cel curat şi merge alăturea cu o s i c a cea naltă...") să fie numele vreunei terase sau al vreunui platou, provenit din **poducel* < **poduc* 'terasă, platou' + suf. dim- *el*.

29. poduleţ. Nici apelativul *podulét* (pl. *poduléţe*) 'mic platou, mică terasă' nu e înregistrat de DLR (ms.). Se întîlneşte tot în Ţara Bîrsei: „... o leacă de pod, o ţîr' de p o d u l e ţ, loc şeţ"; „colo sus dacă e în vîrful coastei un p o d u l e ţ, pod mic, ... îi spune acolo podei"; *Grădişte*, „pădure; sus în ţîmban [= vîrf] îs zidurile, pe un p o d u l e ţ" (Fundata); „*podei* îi spune la un p o d u l e ţ, la un loc frumos, mai aşezat" (Şirnea). E un derivat de la *pod* 'terasă, platou' + suf. din- *uleţ*.

---

[24] *Curat* este aici participiu de la *a cura* 'a lăzui, a defrişa, a curăţi'. Alte toponime provenite de la acest cuvînt se găsesc la Iordan, *Top.*, p. 23.

[25] Publicată de T. G. Bulat, *Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei*, Rîmnicu Vîlcea, 1925, p. 10; apud Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 208.

30. Poduţ, „e poiană" II, „e loc drept, înconjurat de pădure; e şi pădure pe el" III, „e on loc mai sus, mai ridicat ca valea, un p o d u ţ aşa drept; e frumos, da-i pădure, p o d drept" IV (Vima Mare, MM); **Poduţu**, „loc drept între Coasta Ursoiului şi Valea Scăriţii" (Hovrila, MM; comunicat Gr. Tira); **Pă Poduţ**, loc cu ruget; **Pă Coasta Poduţului**, coastă (ambele în Ciocmani, SJ; CHEST. IV).

Apelativul *poduţ* 'mic platou, terasă', neînregistrat în DLR (ms.), l-am întîlnit în Vima Mare (MM). Este un derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. dim. *-uţ*.

Octombrie 1975

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

NUME DE FAMILIE DERIVATE CU SUFIXE ÎN ZONA PORȚILOR DE FIER

DE

ILEANA NEIESCU

Materialul antroponimic din care au fost selecționate numele de familie discutate mai jos constituie obiectul anchetelor onomastice întreprinse de către un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, între anii 1966 și 1968, în zona Porților de Fier [1].

Unitară din punct de vedere geografic, zona este foarte diversificată din punct de vedere etnic. Legăturile pe care le-a avut Banatul cu Iugoslavia, colonizările sîrbești din secolul al XV-lea, colonizările cehilor originari din Boemia, în secolul al XVIII-lea, apoi imigrările de „bufeni" [2], locuitori proveniți din nordul și nord-vestul Olteniei, la începutul secolului al XVIII-lea, sînt cîteva împrejurări care fac ca materialul antroponimic înregistrat în această parte a țării să poarte pecetea unei mari diversități.

Din numărul mare de nume de familie [3] adunate în cele 10 localități cercetate [4], ne vom opri doar asupra celor formate prin derivare cu sufixe. Ne îndreptățește la acest lucru și numărul mare din nume formate în acest fel, aproximativ 50% din totalul numelor scoase din documentele pe care le-am avut la îndemînă.

Criteriul după care ele vor fi prezentate este acela al frecvenței sufixului care intră în componența lor.

-escu, -ulescu, sufix românesc de origine tracă [5], a fost atașat unor prenume dînd naștere la patronimice ca: *Adamescu* (O), *Avramescu* (J), *Bersescu* (J) [6], *Bărbulescu* (J, V, Og, O), *Costescu* (Og, V, O, D, P, Ts, T, J, E), *Comănescu* (V), *Crăciunescu* (J, E), *Cristescu* (O, P, E, J), *Dobromirescu* (Og, D, Ts, E, J), *Dragotescu* (P, V), *Drăgulescu* (Ts, P, J, O), *Dumitrescu* (V, O, J, Og), *Filipescu* (P, T, O), *Girovescu* (Ts),

---

[1] Din colectiv au făcut parte: V. Breban, I. Faiciuc, Doina Grecu, Ileana Neiescu, I. Roșianu, Aurelia Stan, Mariana Vartic și G. Vasiliu.

[2] Cf. M. Petrișor, *Graiurile bufenilor din Banat*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 149.

[3] Făcînd abstracție de variantele fonetice și grafice, au fost notate cca 1 100 de nume de familie diferite.

[4] În timpul expunerii, după nume, între paranteze rotunde, am dat siglele localităților cercetate, după cum urmează: O = Orșova; V = Vîrciorova; J = Jupalnic; C = Coramnic; T = Tufări; E = Eșelnița; Og = Ogradena; D = Dubova; P = Plavișevița; Ts = Tisovița.

[5] A. Graur, *Le suffix thrace -isk-*, în „Romania", LIII, 1927, p. 550; idem, *Mélanges linguistiques*, Paris — București, 1936, p. 83; E. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -esc (pl. -ești)*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 33—34.

[6] Numele a fost înregistrat pentru anul 1880, în grafie maghiară, cu *i (ă)* redat prin *e*.

Gruiescu (V), *Gugulescu* (J), *Miloşescu* (Og, P, D, V, Ts, E, T), *Monescu* (T), *Novăcescu* (J, O), *Oprescu* (V), *Oprişescu* (J), *Pervanescu* (Og) [7], *Pătrulescu* (O), *Rădulescu* (J, T, Og, O, E), *Trăilescu* (V, O), *Truşelescu* (O) [8], *Velescu* (P), *Zărescu* (O) etc. Ultimul nume este un derivat al prenumelui *Zăria*, formă populară obişnuită pentru *Zaharia*.

Sufixul a fost alăturat şi altor antroponime, porecle sau supranume, derivînd nume de familie ca: *Bălvănescu*, cu varianta *Bîlvănescu* (V), *Bobulescu* (T), *Buzetescu* (Og), *Cernescu* (T, J, O), *Ciuculescu* (J, T, E, O), *Furtunescu* (O), *Gureşescu* (P), *Mutescu* (J), *Orbulescu* (P, J, Og, O, E, T, D), *Sorescu* (J, Og), *Stolojescu* (J, O), *Vişinescu* (O).

Menţionăm că în regiunile de unde provin bufenii sau în zonele învecinate cu locul lor de baştină există un mare număr de toponime în *-eşti*, formate de la aceleaşi antroponime ca şi numele de familie în *-escu*, înregistrate de noi la Porţile de Fier. Astfel de toponime sînt: *Bîlvăneşti*, *Bîrseşti*, *Comăneşti*, *Dragoteşti*, *Drăguleşti*, *Furtuneşti*, *Miloşeşti*, *Moneşti*, *Oprişeşti*, *Pîrvăneşti*, *Veleşti* etc. Acest paralelism poate constitui o dovadă că numele de familie formate cu sufixul *-escu* au fost aduse de olteni odată cu aşezarea lor în sudul Banatului. Dar şi în Banat, mai ales în zona centrală, au fost atestate numeroase toponime în *-eşti*, încă din secolul al XV-lea [9]. În valea superioară a Begheiului, de exemplu, unde predomină toponimele în *-eşti*, au fost înregistrate, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, 17 nume colective în *-eşti*. „Se pare că acestea serveau drept nume distincte ale familiilor, cum erau dealtfel şi matronimele maritale în *-oane* şi *-easă*" [10]. În legătură cu vechimea unor nume şi toponime în *-escu*, E. Petrovici spunea: „Se poate deci presupune, împreună cu acad. Al. Graur, că sufixul *-escu(l)*, pl. *-eşti*, a format încă din epoca latinei daco-moesice nume de descendenţi şi de locuri..." [11]. Din păcate nu dispunem de date care să confirme o vechime prea mare a acestor nume pentru zona Porţilor de Fier.

-ean, *-an* este sufixul care indică aproape prin excelenţă apartenenţa locală a indivizilor. Se alătură deci numelor de localităţi sau, uneori, de regiuni mai întinse. Astfel de nume de familie sînt: *Ardelean(u)* sau *Ardelian* (J, T, O, Ts, P) < *Ardeal*, *Breban* (J) < *Brebu*, *Bulzan* (E) < < *Bulz*, *Cioran* (J) < *Ciorani*, *Cîrpan* (O) < *Cîrpa*, *Craşovan* (O) < < *Caraşova* (cu disimilarea totală a lui *a* din prima silabă), *Feneşan* (Og. O) < *Feneş*, *Jebelean* (P) < *Jebel*, *Logojan* (J) < *Logoj* [12], *Motreanu* (V) < < *Motru*, *Nădăşan* (O) < *Nadăş*, *Ploştenan* (V) < *Ploştina*, *Prejneanu* (V) şi *Preşnean(u)* (T, V) < *Prejna*, *Puian* (O) < *Pui*, *Răchiţan* (V, J) < *Răchita*, *Remeţianu* (P) < *Remetea*, *Roşianu* (V) < *Roşia*, *Runcan*

[7] Numele apare pentru prima oară în anul 1887 şi se continuă apoi, sub aceeaşi formă, pînă în zilele noastre. Şi în acest nume avem de-a face cu aceeaşi grafie maghiară.

[8] În zonă există apelativul *truş* = butuc, ca şi porecla care se dă unui om mic şi îndesat. Cuvîntul a fost înregistrat ca hipocoristic; *Truş*, cf. *Truşeşti* (DOR, p. 43, s.v. *Dimitrie*, III. 11). Numele ar putea proveni deci de la *Truşelea*> *Truşelescu* sau din *Truşulescu*> *Truşelescu*.

[9] E. Petrovici, *op. cit.*, p. 33; Ioan Pătruţ şi Malvina Pătruţ, *Toponimice bănăţene în. -eşti (I)*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289—298; idem, *Toponimice bănăţene în -eşti (II)*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 201—209.

[10] V. Ardeleanu, *Vechimea numelor de familie fărăneşti din Banat*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 221.

[11] E. Petrovici, *op. cit.*, p. 34.

[12] Cf. I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 221—224.

(O) < *Runc, Sărmăşan* (O) < *Sărmaş, Severineanu* (V) < *Severin, Sileanu* (O) < *Silea, Ştiubeianu* (O) < *Ştiubei, Teregovan* (D) < *Teregova, Urdăreanu* (J) < *Urdari, Vratnean* (E,V) < *Vrata.*

În cazul numelor de familie derivate din nume de localităţi formate cu sufixul toponimic *-eni* sau *-ani* a fost folosit sufixul patronimic *-ean.* Astfel de cazuri avem în *Albeanu* (T, J, O) < *Albeni, Băleanu* (O) < < *Băleni, Bălteanu* (T, Og, J) < *Bălteni, Brînzan* (O) < *Brînzeni, Broşteanu* (O) < *Broşteni, Cîmpeanu* (O) < *Cîmpeni, Gropşianu* (O, E) < *Gropşani, Negreanu* (J) < *Negreni, Nemţeanu* (T) < *Nemţeni, Oprişan* (J, O, E, D, Og) < *Oprişeni, Pădureanu* (O) < *Pădureni, Ripiceanu* (O) < *Ripiceni, Ungureanu* (T, J, V, O, E) < *Ungureni, Văleanu* (O) < < *Văleni, Vlăduceanu* (P, O) < *Vlăduceni.* La aceste forme s-a ajuns, ca şi în alte regiuni ale ţării, prin haplologie, pentru evitarea unor grupuri sonore apropiate sau identice [13]. Numele *Domăşean* (O) şi *Verindean* sau *Veringean* (T, Og) (cu *d* + *e*> *ĝ*), provenite din *Domaşnea* şi *Verendin,* în loc de *Domăşnean* şi *Verendinean,* s-au format în acelaşi fel.

Au fost înregistrate şi numele *Izvernar(iu)* (E), un derivat al toponimului *Izverna* [14], şi *Peşcenariu* (J) (cu *t* + *e*> *ĉ*), derivat din toponimul *Peşteana* [15]. În aceste cazuri asistăm fie la înlocuirea lui *-(e)an* prin sufixul *-ar* [16] pentru evitarea repetării lui *n,* fie cu sufixul lat. *-arius,* care indică originea locuitorilor [17].

-ea, sufix specific antroponimic, preluat din slavă odată cu formele hipocoristice ale unor prenume. Se generalizează şi devine foarte productiv în limba română. Apare în nume de familie, care la origine au fost porecle, derivate, la rîndul lor, din apelative [18]. Iată cîteva din acestea : *Bîtea* (O) < *bît(ă), Boarnea* (T) < *boarnă* [19], *Boldea* (P) < *bold* [20], *Butea* (O) < *bute, Căpuşea* (J, T) < *căpuşă, Ciobotea* (O) < *ciobotă* (pronunţarea locală pentru *ciubotă*), *Codrea* (O) < *codru* [21], *Cotîrlea* (T) < *cotîrlă, Huştea* (O) < *huşte, Musteţea,* cu varianta *Musteţa,* (J) < *mustaţă* [22], *Negrea* (J) < *negru, Pîrtea* (O) < *pîrtea* (*pîrcea* = cel mai pipernicit om sau animal dintr-un grup), *Sporea* (J, T, P) < *spor, Surdea* (O) < *surdu, Surlea* (J) <

[13] Al. Graur, *Nume de persoane,* Bucureşti, 1965, p. 119. Pentru alte exemple vezi *ibidem,* p. 119; Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1936, p. 141.

[14] Semnalăm şi alte derivate de la Izverna : *Izverniceanu* (T) şi *Izvercianu* (O, P, T).

[15] Cf. Ştefan Paşca, *Sufixe care indică apartenenţa locală,* în DR, VII, 1934, p. 160. S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor. III,* în DR, VI, 1931, p. 534, îl derivă din *Peştera* > *Peşterar* > *Peştenar,* prin disimilare.

[16] Sufix creat prin disimilare din *-(e)an,* la cuvinte în care tema se termină în *n,* cf. S. Puşcariu, *Cîteva cazuri de asimilare şi disimilare în limba română,* în DR, I, 1921, p. 327; idem, *Pe marginea...,* p. 534; Ştefan Paşca, *Sufixe...,* p. 159 şi urm.

[17] Iorgu Iordan, *Toponimie românească,* Bucureşti, 1963, p. 412—413, unde este dată întreaga bibliografie a problemei; Al. Graur, *Nume de persoane,* p. 119.

[18] Cf. şi Ioana Vintilă-Rădulescu, *Sufixul antroponimic -ea,* în SMFC, vol. IV, 1967, p. 56. Despre sufixul *-ea* şi funcţiile lui, vezi Al. Graur, *Nume de persoane,* p. 120—122, şi Şt. Paşca, *Nume de persoane...,* p. 139—140.

[19] DA, s.v. *boarnă* „musculiţă care trăieşte în pădure", cf. şi Şt. Paşca, *Nume de persoane...,* s.v. *Boarne.*

[20] Cf şi Ştefan Paşca, *ibidem,* s.v. *Boldea.*

[21] Cf. *ibidem,* s. v. *Codru.*

[22] Cf. *ibidem,* s. v. *Mustăţea.*

surlă, Şurlea (J) < *şurlă, Tandea* (O) < *Tanda* (cf. *Tanda şi Manda*), *Zbîrcea* (D) < *zbîrci* [23].

Nume de familie cum ar fi *Cîrstea* (O, V, Og), *Ghinea* (O), *Minea* (Og), *Mirea* (Og), *Mihalcea* (P,) *Todea* (O) sînt, după părerea unora, preluate din bulgară, urmînd formele hipocoristice : *Gìnjo* [24], *Krăstjo* [25], *Mìnjo* [26], *Mihàlčo* [27], *Mìra* [28], *Tòdjo* [29], la care mai adăugăm pe *Didea* (Og, O) < *Dìdjo* [30], *Docea* (T) < *Dòčo* [31], *Lalea* (O) < *Làljo* [32], *Sonea* (J) < *Sonè* [33], *Spirea* (O) < *Spìro* [34] şi *Tunea* (O) < *Tùnjo* [35]. Pentru unele din ele au fost propuse şi alte explicaţii : *Cîrstea şi Minea* < *Cîrsta* şi *Mina*, printr-o pronunţare muiată a consoanei, iar *Spirea* este un hipocoristic format în limba română de la *Spiridon* [36].

Alte nume din această categorie : *Vucea* (O) şi *Gorea* (V) au fost explicate, primul, ca fiind un derivat cu sufixul diminutival slav *-ce*, redat, în general, în româneşte prin *-cea* [37], iar al doilea din *Gore*, hipocoristic al lui *Grigore* [38]. Menţionăm că hipocoristicul *Gore* are circulaţie în regiunea studiată.

-oi(u), sufix patronimic, derivă numeroase nume de familie în zona Porţile de Fier. Numărul lor mare se datoreşte pătrunderii în onomastica românească a unor nume de proveniență slavă formate cu sufixul *-oje (oi)* ca : *Băloi* (E), *Brătoiu* (O), *Dobroi* (O), *Dondoi* (O), *Drăgoi* (Og, J, V), *Rădoi* (O, J, T, Og), *Slăvoi* (V, T).

Totodată *-oi(u)* apare însă şi împreună cu nume româneşti, formînd nume ca : *Andriţoi* (P), *Armăşoiu* (O), *Bădoi* (Og), *Daviţoiu* (O), *Guţoi* (T), *Mageroiu* (J), *Mihăloi* (O), *Mitroiu* (T, O), *Pătrăşcoiu* (P), *Stăniloiu* (O) şi *Zamfiroiu* (J). În cazul acestor nume sufixul *-oi(u)* este probabil continuatorul latinescului *-oneus* [39], care încă în latină avea rolul de a deriva porecle, de a individualiza [40]. În afară de numele de mai sus, derivate de la substantive masculine, am înregistrat şi numele de familie *Cristinoiu* (O), *Săftoiu* (O) şi *Smărăndoiu* (O), care au la bază derivatele feminine *Cristinoaia, Săftoaia, Smărăndoaia* [41]. Numele *Cristinoiu, Săftoiu* şi *Smărăndoiu* nu mai au, în zona noastră, corespondentele feminine. Astfel de nume sînt foarte slab reprezentate în zonă, ca şi derivatele feminine de la pre-

---

[23] Cf. *ibidem*, s. v. *Zbircea*.
[24] Cf. *ibidem*, s. v. *Ghinea*.
[25] Cf. *ibidem*. s, v. *Cîrstea*.
[26] Cf. *ibidem*, s. v. *Minea*.
[27] Cf. *ibidem*, s. v. *Mihalcea*.
[28] Cf. *ibidem*, s. v. *Mirea*.
[29] Cf. *ibidem*, s. v. *Todea*.
[30] Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnile i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969, s. v. *Didjo*.
[31] *Ibidem*, s. v. *Dòčo*.
[32] *Ibidem*, s. v. *Làljo*.
[33] *Ibidem*, s. v. *Sonè*.
[34] *Ibidem*, s. v. *Spìro*.
[35] *Ibidem*, s. v. *Tùnjo*.
[36] Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 121, 163.
[37] *Ibidem*, p. 121.
[38] *Ibidem*, p. 121.
[39] E. Petrovici, *Sufixul -oiu (-oĭu)*, în *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 135.
[40] *Ibidem*.
[41] Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 133.

nume masculine, dintre care am înregistrat un singur nume : *Mitrăchioaia* (T, P). Forma specific bănăţenească cu *ń* intervocalic păstrat, în cazul sufixului nostru transcris *n (-oniu)*, este prezentă în cîteva nume care, la origine, au indicat probabil pe aparţinătorii la o familie [42] : *Dumistrăconiu* (O), *Mercioniu* (V) ; *Păneroni* (O) şi *Tudoroni* (T) — sub formă de plural — sau femininul *Ştefoane* (O).

-ici, -ovici (-evici), sufixe patronimice specifice antroponimiei slave, sînt relativ des întîlnite în zonă, fapt explicabil pe de o parte prin răspîndirea numelor de familie de origine sîrbocroată, cum ar fi : *Croici*(Og), *Didici* (Og) *Grubetici* (J), *Mihailovici* (O), *Milaşovici* (Og, O), *Pîrlovici* (T) etc., şi, pe de altă parte, prin tendinţa de sîrbizare a patronimelor româneşti sub influenţa patriarhiei din Sremski Karlovci (1783), de care depindea şi biserica românească din Banat [43], şi a episcopiei din Vîrşeţ, de care depindea sudul Banatului. Aceasta s-a făcut prin adăugirea sufixului *-(ov)ici* la antroponime româneşti, ca în *Dumitrovici* (O), *Golici* [44], *Ianculovici* (T, P), *Lăpădatovici* (E), *Paulovici* (O), *Pîrvulovici* (T) şi *Ştefanovici* (T, P) [45].

-ilă, sufix care indică, în general, pe purtătorul unei calităţi, uneori cu sens depreciativ sau augmentativ, sau „are funcţia de a forma pur şi simplu nume proprii" [46]. Astfel de nume de familie, la Porţile de Fier, sînt : *Băcilă* (J, O) < *Baciu* [47], *Dăgilă* (P) < *Dragu*, *Frăţilă* (Og) [48], *Mănăilă* (J) < *Manoilă*, *Nămăilă* (O, J), o formă metatezată a lui *Mănăilă* sau dintr-o poreclă *Nămaie*. Tot porecle au fost la origine şi numele de familie *Mustăcilă* (V, O) [49] (om cu mustaţă mare), *Săsăilă* (J) (om care sîsîie) [50]. Antroponimele *Stănilă* (O) şi *Trăilă* (V) corespund formelor scr. *Stanilo* [51] şi *Trajlo* [52], *Stănilă* putînd fi şi un derivat al antroponimului românesc *Stan*.

-eş, sufix care derivă nume de familie din prenume : *Bogdaneş* (P) sau din porecle, indicînd pe posesorul unei calităţi [53] : *Gurieş* (T) [54], *Labeş* (V), *Talpeş* (J, O E) [55], *Dîrpeş* (E, O) cu varianta *Derpeş* [56], *Dîrdeş* (O) [57], *Doandeş* (V, J) [58].

---

[42] E. Petrovici, *Sufixul* **-oiu**..., p. 135.

[43] Radu Flora, *Relaţiile sîrbo-române. Noi contribuţii*, Panciova, 1968, p. 7.

[44] Cf. numele de familie *Golu* (T, O).

[45] Astfel de derivate au fost foarte frecvente în Moldova, în secolele ale XIV-lea şi al XV-lea, cf. Corneliu Reguş şi Aspazia Reguş, *Antroponime masculine în documentele slavo-române emise de cancelaria Moldovei între anii 1388 şi 1451 (II)*, în SCL, XXV, 1974, nr. 6, p. 595—596.

[46] Mioara Avram, *Sufixele româneşti -ilă masculin şi -ilă / ilă feminin*, în SMFC, vol. II, 1960, p. 154.

[47] *Ibidem*, p. 153 ; cf. şi *Bacea*, DOR, p. 185, s. v. *Baciu*.

[48] Ştefan Paşca, *Nume de persoane...* : *Fratu, Fratea* şi *Frateş*, s. v. *Fratu*.

[49] M. Avram, *art. cit.*, p. 153.

[50] Numele *Săsăilă* ar putea proveni şi din *Sărsăilă*, denumirea populară a diavolului, care circulă în zonă sub această formă ; cf. CADE, s. v. *Sarsailă* ; M. Avram. *art. cit.*, p. 159.

[51] Mioara Avram, *art. cit.*, p. 175.

[52] *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880 şi urm., s. v. *Trajlo*.

[53] Ştefan Paşca, *Nume de persoane...*, p. 142.

[54] *Ibidem*, s. v. *Gură*.

[55] *Ibidem*, s. v. *Talpă*.

[56] Cf. *a dirpăi* = a se scărpina tare. Verbul, cu sensul de mai sus, are circulaţie în regiune. Forma *Derpeş* reprezintă grafia maghiară.

[57] Cf. *dirdii*.

[58] Cf. *dondăni*.

DIN NOU DESPRE TOPONIME FORMATE DIN ANTROPONIME *

DE

I. PĂTRUȚ

Într-un articol recent căutam prin exemple să susțin legătura dintre toponime și antroponime rare sau chiar neatestate [1].

Referitor la *Lugoj*, recte *Logój*, adaug încă două exemple:

Cartojan, nfam actual, în care distingem un sufix, obișnuit, *-an-* (cf. *Todoran*, față de *Todor*) și sufixul discutat aici, *-oj-*.

Toponimul *Cartojani*, sat în jud. Ilfov, este explicat, greșit, de două ori, în DOR: „ipotetic prin forma intermediară **Cartogani*, din *Cartu* + + suf. *ov* > *og*" (p. 28, s.v. *Cartu*); din subst. *cîrtoajă* „om cicălitor" (DLR) (p. 243). De fapt, *Cartojani* reprezintă sau o formă de plural a numelui de persoană *Cartojan* sau un derivat cu sufixul *-an-* față de un antroponim **Cartoj(u)*, **Cartojea*. Acesta din urmă, la rîndul său, trebuie raportat la antroponimele, înregistrate în DOR, *Cartu* (și numele unei ape), *Cartul*, *Cartea* (cf. și der. *Cărtuță*) (p. 28), explicate, forțat, din *Cuart* [?], lat. *Quartus* „al patrulea", sau din *Carterie* [?] < lat. *quartarius* „pătrar" *(ibidem)*.

Antroponimele *Cartu(l)*, *Cartea*, le consider derivate, cu suf. *-t-* (cf. *Mustul*, *Musta*, *Mustea* < *Mus-* [2]), de la o temă *Car-*, cf. numele de persoane *Cara* (cf. der. *Cărăscul*, *Cărilă*, *Carai*, *Cărată*, *Cărănoiu*), explicate în DOR, la întîmplare, din subst. *car* sau din vb. *a căra* [sic] (p. 229); *Cara* este raportat și la tc. *kará* „negru" *(ibidem)*. Numele *Cara*, alături de formele posibile *Car*, *Caru*, trebuie raportate la bg. *Káro* nb (explicat de Ilčev din tc. *kara* „negru"), *Kárjo* nb (Ilčev), *Kára*, înregistrat de Ilčev numai ca nume de femeie; cf. scr. *Káro* nb, cu mențiunea că ar fi nume turcesc (RJA) (cf. der. *Karić* nfam; *Karin* nb și top. RJA), top. *Kar* (RJA).

---

* Utilizez următoarele abrevieri:
Ilčev Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969
nb nume de bărbat
nf nume de femeie
nfam nume de familie
RJA *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.
top. toponim

[1] I. Pătruț, *Referitor la toponime formate din antroponime*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 17—19.

[2] I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 204.
Referitor la structura derivatelor, vezi I. Pătruț, *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 77—80.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 39—44, Cluj-Napoca, 1976.

Cartu(l), *Cartea*, menţionate mai sus, au şi ele corespondente slave : bg. **Karto* (care, fără îndoială, nu are nici o legătură cu tc. *kart* „tare ; bătrîn", cum crede Ilčev), de unde *Kártov* nfam (Ilčev) ; scr. (derivat cu suf. *-ić*) *Kartić* nfam (RJA). Consider însă că numele *(Cartu(l), Cartea* pot fi derivate româneşti (cu suf. *-t-*, v. *supra*) de la o temă în consoană *Car-*, în conformitate cu structura derivatelor româneşti [3].

Motorojescu, nfam din comuna (cu populaţie românească) Uzdin (Iugoslavia) [4], analizabil *Motor-oj-escu*, de la o temă extrasă din *Motora*, nume de familie cunoscut (DOR, p. 328), cf. şi der. *Motorescu*, *Motoroga*, top. *Motorgi (ibidem)*, *Motorăşti* (= *Motoreşti*), localitate componentă a oraşului Cîmpeni (jud. Alba).

Declaram altădată că nu cunosc originea numelui *Źéna* (oficial *Jena*), sat, com. Găvojdia, jud. Timiş [5]. Cred acum că ne aflăm tot în faţa unui antroponim : în satul Ostrov (com. Birchiş), jud. Arad, există supranumele *Źéna* [6] ; cf. şi antroponimele *Genea*, der. (cu suf. *-eş-*) *Geneş* (DOR, p. 281), *Genoiu* nfam actual. Forma (bănăţeană) *Gean (ibidem)* dovedeşte că legătura acestor nume cu subst. *geană*, propusă în DOR (p. 281), nu poate fi acceptată.

Zolt, sat al com. Fîrdea, jud. Timiş, este atestat sub forme diferite : cea mai veche, din 1453—1454, *Zolthur*, conţine poate o greşeală de grafie faţă de *Zolthul* (din 1617) ; *Zold*, din 1828, 1851, este formă maghiarizată grafic, avînd sufixul toponimic maghiar *-d* ; 1464 *Zolth*, 1599 *Zolt* redau forma românească [7].

Numele de persoană, identic ca formă, nu este, după informaţiile mele, atestat. El a fost un derivat cu suf. *-t-* (v. *supra*), de la o temă *Zol-*, cf. bg. *Zólov* nfam, *Zólev* nfam, *Zóljovec* top. (Ilčev).

Antroponimul **Zolt* a avut formă masculină ca şi *Cartu(l)*, *Mustul*, faţă de *Cartea*, *Musta*, *Mustea*, menţionate mai sus. Forme paralele (tot cu suf. *-t-*) sînt numeroase : *Bantul / Bante* (DOR, p. 199) (de la o temă *Ban-*, cf. *Ban(ul) / Bana / Bană*) ; *Bentu* (sat în jud. Buzău) / *Benta* (top.) / *Bente* (der. *Bentoiu*) (explicate, la întîmplare, din subst. *bent* < tc. *bend* „dig" în DOR, p. 199) sînt formate de la un *Ben-*, cf. *Bene(a)*, *Benu*, *Bena* (considerate ca provenind din *Benedictus* sau, mai puţin acceptabil, [după Th. Capidan], din tema slavă *ben* „a ucide" ; *Bena* este raportat şi la ung. *béna* „olog") ; *Bartul / Barta* sînt raportate, în DOR, la *Bartholomeus* (p. 21—22) ; de fapt antroponimul al doilea poate fi legate de ung.

---

[3] Vezi I. Pătruţ. *art. cit.*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 83—84.

[4] Vezi *Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti — Actele Simpozionului dedicat reciprocităţilor iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28.IX—1.X 1972)*, Pančevo, 1974, p. 503, 405—505 (foto).

[5] I. Pătruţ, *Studii...*, p. 217.

[6] Comunicat de ing. I. Păiuşanu (originar din Ostrov).

[7] Toate formele menţionate sînt înregistrate de C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, II, [Bucureşti, 1968], p. 281.

Formele *Zolthur* (1454) şi *Zolth* (1464) se găsesc şi la Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapesta, 1894, p. 71.

Pentru grafia *-t/d*, cf. numele orăşelului, din aceeaşi regiune, *Făget* (jud. Timiş) : 1548 *Fagyath*, 1594 *Faczat*, 1607 *Fachaitt* [sic], *Faczatt* etc., faţă de 1595 *Facsád*, 1603 *Facyad* ; în 1595 apar forme şi cu *-d* şi cu *-t* : *Fachiad*, *Fachat*, *Fachad*, *Fachiat* (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 225).

Forma românească a localităţii *Zolt* a avut totdeauna un *-t*, după cum arată şi numele colectiv al locuitorilor : *zolteni* (în graiul *local* : *zołćéń*. Informator : Bujor Surdu).

Bartha, iar acesta de *Bartholomeus*. Atît *Barta*, cît şi mai ales *Bartul* le consider însă formate de la o temă *Bar-* (cf. *Bar* nb, *Bara*, *Bară*, raportate, hazardat, la tracul *bara* şi sl. *bara* „mlaştină". DOR, p. 191); *Birt* nfam / *Birta* (încadrate, în DOR, p. 22, printre formele provenite din *Bartholomeus*) le socotesc derivate din tema *Bir-*, cf. *Biru*, *Bira* nb (care nu au nimic comun cu ar. *biro* „june" < alb. *bir* „fecior". DOR, p. 203); *Burtul* nfam dovedeşte, prin forma sa, că şi *Burta* nfam, *Burtă* nfam, *Burtea* nfam (explicate, în DOR, p. 224, din *burtă*) pot fi, măcar uneori, derivate (cu acelaşi sufix) faţă de *Bur* nb, *Buru(l)* nb (cf. *Buru*, sat în jud. Cluj), *Bura* nf, *Bură* nfam, *Burea*, comparate, în DOR, cu subst. *bur(ă)* „ploaie" (p. 223); cred că *Gost*, judecînd şi după formele *Goastă* nfam şi *Gostea* [8] (DOR, p. 286), nu trebuie legate de sl. *gosti* (ca în DOR, p. 286), ci de tema *Gos-*, cf. *Gosea* (DOR, p. 286); *Gust* nfam, explicat, prin afereză, din *Avgustin* (DOR, p. 18) sau din subst. *gust* (DOR, p. 290), *Gustea* (DOR, p. 18) sînt formate din *Gus-*, de la un antroponim neatestat (cf. însă bg. *Gúse* nb, *Gúsev* nfam, Ilčev); *Mortu* nfam, *Moarte* nfam, *Moartea* nb raportate, în DOR, la *mort* sau *moarte* (p. 326), trebuie legate de tema *Mor-*, cf. *Moru*, *Mora* nb (DOR, p. 326) (cf. *Morăşti*, sat, jud. Argeş); *Postul* nfam, *Postea* nu cred că au vreo legătură cu *Apostol* (ca în DOR, p. 15), ci cu *Pos* nb, *Posa* nfam (comparate cu tc. *possa* „depozit" [!], DOR, p. 351) (cf. com. *Poseşti* şi satele *Poseştii-Pămînteni* şi *Poseştii-Ungureni*, jud. Prahova); *Tintul* nb, *Tinte(a)*, pot fi raportate la *Tin* < *Constantin* (DOR, p. 35) sau din *Leontin*, dar şi la bg. *Tino* nb (pe care Ilčev îl consideră ca variantă a lui *Tinjo*, iar pe acesta ca abreviere din *Konstantin* [9]).

Despre *Iscroni* (rostit *Iscrón*), sat component al com. Aninoasa, municipiul Petroşani, E. Petrovici afirma că provine din porecla *Iscra* < sl. *iskra* „scînteie" [10]. Nu se poate dovedi că antroponimul a fost o poreclă şi cu atît mai puţin că provine din sl. *iskra*. Toponimul este derivat (cu suf. *-oń*) de la o temă *Iscr-*, deci antroponimul putea avea forma *Iscra*, dar şi *Iscrù* (sau chiar *Iscre*). Existenţa unui astfel de nume la români e confirmată de *Iscrulescu* nfam actual.

Antroponimul *Iscrù* are corespondente în limbile slave: cf. bg. *Ískro* nb (considerat de Ilčev ca abreviere din *Ískren* nb, provenit din adj. *iskren* „sincer") (cf. der. *Ískrov* nfam, Ilčev), *Ískrjo* nb (cf. *Ískrev* nfam, Ilčev), *Ískra* nf (raportat de Ilčev şi la subst. *iskra* „scînteie"). După părerea mea, bg. *Iskro* este un derivat de la tema *Isk-* [11] cu suf. *-r-* [12]; cf. scr. (cu suf. *-ić*) *Iskrić* nfam (RJA).

---

[8] Cf. der. *Gostilă* nfam (DOR, p. 286), *Gostila*, sat în jud. Olt, *Gostilele*, sat în jud. Ilfov.

[9] Conform sistemului de formare a hipocoristicelor pe care îl susţin (*art. cit.*, în CL, XVIII, 1973, nr.1, p. 75—84), *Tino*, care are corespondente în alte limbi slave, este obţinut din radicalul *Ti-* (extras din nume ca *Tichomir*, *Timotei* etc.), care apare şi în alte hipocoristice (cf. bg. *Tiko*, *Tilo*, *Timo*, *Tire*, *Tise*, *Tito*, *Ticho*, *Tico*, *Tišo* nb înregistrate de Ilčev; nu am ţinut însă seama de explicaţiile sale, inacceptabile), + suf. *-n-* (cf. bg. *Báno*, *Béno*, *Bóno*, *Búne*, *Búno* etc. Ilčev; nu accept, nici de astă dată, explicaţiile sale).

[10] *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 137.

[11] Cf. der. (cu suf. *-ov-ič*) *Iskovič* nfam (explicat de Ilčev din *Iskrovič*, prin căderea lui *r*), care presupune existenţa unui **Isko*. A existat şi la români un *Iscov*, de unde *Iscovescu* (Barbu), numele pictorului din secolul trecut.

[12] Cf. *Bágrev* nfam, faţă de *Bágov* nfam (acesta nu provine de la rom. *Bag* < vb. *bag*, cum crede Ilčev, ci de la o temă *Bag-*, cf. **Báge*, *Bágjo* nb. Ilčev); *Bobrov* nfam (raportat

Iscru sau *Iscra (Iscre)* poate fi însă un format românesc cu sufixul *-r-* : cf. *Bobru*, care nu are nimic comun cu subst. *bobric* (DOR, p. 206), ci este un derivat de la tema *Bob-* (cf. *Bob*, *Bobul* nfam, *Boba* prenume feminin, explicate, forţat, în DOR, din subst. *bob*, p. 205); *Cotru*, *Cotra* nfam, *Cotrea* nfam (DOR, p. 251) sînt derivate faţă de *Cot* nfam, *Coto* nb, *Cota* nb, *Cote(a)* (ultimele două dovedesc că explicarea acestor nume din subst. *cot*, propusă în DOR, p. 250, nu poate fi acceptată; cf. şi bg. *Kóto* nb, raportat de Ilčev la *Kostadin* sau *Nikola*); satul *Gabru*, jud. Dolj, poartă numele unei persoane (cf. DOR, p. 63), derivat faţă de *Gaba*, *Gabi* nb şi nf, *Gabu*, *Gabia* (= *Gabea?*), toate raportate, fără temei, la *Gavriil*; *Handrea* nfam (cf. *Hăndrescu* nfam şi *Hăndreşti*, fost sat) nu are nici o legătură cu ung. *handra* „zdreanţă" (ca în DOR, p. 292), ci provine de la un **Handa*, **Handu*, iar acestea din *Han-*, cf. *Han* nfam actual, *Hana*, *Hană*, *Hanu*, *Hanul*, *Hanea* (DOR, p. 85, s.v. *Ioan*); *Hondra* nb, *Hondrea*, *Hondru* sînt numai asemănătoare cu precedentele ca structură, dar nu derivate din aceeaşi temă (cf. DOR, p. 292), ci de la un **Honda*, **Hondu*, iar acestea din *Hon-* (cf. *Honea* nfam, *Honu*. DOR, p. 296). Spuneam că *Udre(a)* nu poate fi explicat din lat.-gr. *Andrianus* (cum propune DOR, p. 4)[13]; cred că el este format (cu acelaşi sufix *-r-*) de la o temă *Ud-*. Este posibil ca *Uda*, numele a şase sate, să nu aibă la bază, toate, adjectivul *ud*, cum susţine acad. Iorgu Iordan [14], ci un antroponim, după cum indică toponimul (format incontestabil din nume de persoană) *Udeşti*, comună în jud. Suceava.

Numele localităţii *Telciu* (forma populară locală : *Telĉ*) (sat, comună în jud. Bistriţa-Năsăud) [15] a fost explicat de N. Drăganu din sl. *telĭčĭ*, adjectiv format cu suf. *-ĭč-* din tema *tel-*, de la subst. *telę* „viţel" [16]. Etimologia a fost acceptată de E. Petrovici, inclusiv precizarea că toponimul ar fi de provenienţă ucraineană [17].

Relaţia dintre toponimul românesc şi adjectivul slav este discutabilă : *-ĭ-* forte (din suf. *-ĭč-*) e redat în ucraineană prin *-e-* [18], şi prin *-e-* ar trebui să fie reprezentat şi în limba română [19] (deci ne-am aştepta la forma *Teleĉ*).

---

de Ilčev, sub semnul întrebării, la lit. *bóbăr* „castor"; de fapt el este un derivat faţă de *Bóbo* / *Bóbe*, înregistrate de Ilčev); *Vétrov* nfam (nu este o variantă a lui *Vjátrov* nfam — explicat din *vjatăr* „vînt" — cum crede Ilčev, ci este un derivat faţă de *Véto* nb); *Vidrov* nfam (legat, forţat, la Ilčev, de subst. *vidra* „vidră", conţine tema *Vid-*, cf. *Vido* nb. Ilčev); *Kátrov* nfam (cf. *Káto* nb. Ilčev) etc.

[13] I. Pătruţ, *Studii...*, p. 170; din tema *Udr-* este format *Udrişte (ibidem)* şi *Udreşti*, nume de sat în jud. Vîlcea.

[14] *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963, p. 134.

[15] Apare în documente sub formele : 1440 *Chech* [?], 1450 *Thelch*, 1525 *Telcz*, 1547 *Teelch*, 1548 *Telisch* etc. (C. Suciu, *op. cit.*, II, p. 186).

[16] *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 83, 471; idem, *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928, p. 7 şi urm.

[17] *Studii...*, p. 213.

[18] Adjectivul ucrainean actual are altă înfăţişare: *teljačyj* (ca şi cel rusesc: *teljačij*). Forma ucraineană corespunzătoare v. sl. *telĭčĭ* ar fi *teleč*.

[19] Iată cîteva toponime româneşti în care ucr. *e* < *-ĭ-* forte e reprezentat prin *e*: *Hirboveţ* (E. Petrovici, în „Romanoslavica", IV, 1960, p. 48), *Hulubăţ* (cu *e*> *ă* după labială) *(ibidem*, p. 51), *Voroneţ* (idem, *ibidem*, VI, 1962, p. 11).

Cu toate că rom. *Telê* (în loc de **Teleê*) ar putea fi, eventual, explicat dintr-o formă slavă-ucraineană oblică[20] (în care *-ĭ-* era în poziţie slabă : cf. sg. gen. *teliča*), cred că toponimul în discuţie provine dintr-un antroponim omofon, pe cît ştiu neatestat, format din tema *Tel-*, cf. seria de nume cunoscute : *Tel, Telul, Tele, Telea, Telean(u), Telescul, Teleasca* şi (numele cîtorva localităţi) *Teleşti* (DOR, p. 126, s.v. *Pantelimon*).

Sufixul *-ê-* apare într-o mulţime de antroponime : *Balcea / Balciu*, cf. der. *Bălcescu*, (nume de localităţi) *Bălceşti* (DOR, p. 188, s.v. *Balc, Bălc*), cf. *Bal, Balu(l), Bala, Balea* etc. (DOR, p. 187, cu cîteva etimologii, formulate sau acceptate de autor) ; *Bancea* prenume [!] (DOR, p. 190) / *Banciu* nfam actual, cf. *Băncescu(l), Băncilă, Bănceasca* (sat înglobat în municipiul Buzău), *Băncești* (două sate), cf. *Ban(ul), Banea* (cf. der. *Bănescu, Bănulescu*, (nume de sate) *Băneasa, Băneşti* (DOR, p. 189, 190) etc. ; *Belciu(l) / Belcea* (şi nume de sat), cf. *Belcescu(l)*, (nume de localităţi) *Belceşti* (DOR, p. 198), cf. *Belu, Bela, Belea* (*ibidem*, s.v. *Bel*, explicat, la întîmplare, din sl. *bĕlŭ* „alb") ; *Bencea* (nb şi sat) / *Benciul* şi (fost nume de sat) *Benceşti* (DOR, p. 23), cf. *Benu(l), Bena, Bene, Benea* (DOR, p. 22, explicate, forţat, din *Benedict* < lat. *Benedictus*) ; *Berce(a) / Berciu* (prenume !), cf. (nume de localităţi) *Bercea, Berceni, Berceşti* (DOR, p. 200), cf *Bera, Bere, Berescul*, (numele cîtorva localităţi) *Bereşti* (DOR, p. 199, s.v. *Ber*) ; *Borce, Borcea* (şi top.), cf. der. *Borcilă* (care, neîndoielnic, nu au nimic comun cu tc.-cuman. *borč*, cum crede autorul DOR, p. 210), cf. *Bora* nfam (şi numele localităţii componente a oraşului Slobozia), *Bore, Borea* (cf. der. *Borca*, nfam şi nume de sat, [cu *e*, după *r*, > *ă*] *Borăscu*, sat în jud. Dolj, *Borăşti* [fost nume de sat în jud. Iaşi] etc., cf. DOR, p. 209, fără să accept etimologia propusă acolo). Nu continui lista lungă a numelor formate cu suf. *-č-*. Adaug totuşi cîteva care au structură asemănătoare cu *Telč*, deci formate din temă terminată în consoană + *ê* cu menţiunea că şi dintre numele anterioare terminate în *-iu*, în unele *-u* apare doar grafic, ca şi în *Telciu* = *Telê*.

Astfel au formă în consoană + *ê* : *Bonci* nfam actual, cf. *Boncea / Bonciu* nfam şi prenume [!] (DOR, p. 209, s.v. *Boncu*), faţă de *Bon, Bonea* (DOR, p. 209) ; *Bîlci* (rostit *Bîlś* [21]), sat al com. Bata, jud. Arad ; numele oficial este *Bulci*, care continuă forma *Bulcs*[22], denumire influenţată de grafia maghiară (cu rom. *î* redat prin *u*). Toponimul are la bază nu apelativul *bîlciu*, necunoscut în subdialectul bănăţean, ci un antroponim omofon, cf. *Bîlciu*, cf. *Bîlcu* (DOR, p. 203), derivate cu suf. *-ê-*, respectiv *-c-*, faţă de *Bîla* nb, *Bîlă* nb, *Bîlea* (şi top.) (DOR, p. 203) ; *Canci* (forma locală : *Cańś* [23]), oficial *Canciu*, numele anterior al satului

---

[20] Ca şi *Solonț* (cf. ucr. **Soloneć* < **Solonīcī*) (v. E. Petrovici, *ibidem*, VI, p. 9).

[21] Informator : N. Mocanu.

[22] Localitate atestată din vechime (cu rom. *i* redat şi prin *o*) : 1225 *Bulcs*, 1233 *Bulch*, 1332 *Bols*, 1443 *Bwlch* etc. (C. Suciu, *op. cit.*, I, 112).

Despre numele de localităţi care reproduc forme oficiale maghiare, vezi I. Pătruţ, *Studii...*, p. 213 şi urm.

[23] Informator : D. Loşonţi.

Dumbrăveni, jud. Bistrița-Năsăud, cf. top. *Canciu* = *Cáncău*, lîngă orașul Cugir, jud. Alba, cf. *Cane(a)* nb (DOR, p. 228, explicat din subst. *cană* [sic]); *Dalci* (forma locală: *Dalś* [24]), sat în jud. Caraș-Severin [25], cf. *Dalea* nfam actual, *Dălcioi* (DOR, p. 257).

Întrucît în limbile slave nu cunosc o formă corespunzătoare rom. *Telc*, cred că acesta este un derivat românesc.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[24] Informator: N. Mocanu.

[25] Atestat sub formele: 1534 *Dalcs*, 1537 *Dalch*, 1588 *Dalchy*, 1785 *Dalcz*, *Dolecz* [?], *Dalcsul*, *Dalsch* etc. (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 190).

NOTE ETIMOLOGICE

a (se) părădui; părădău; poradic (poradichi, părădichi etc.)

DE

IOANA ANGHEL

Propunem, în cele ce urmează, o etimologie pentru *părădui* şi pentru un grup de cuvinte înrudite.

Părădui, verb cunoscut, conform atestărilor de care dispunem, mai ales în Moldova, dar şi în Muntenia şi Transilvania, a fost înregistrat în toate dicţionarele importante ale limbii române (CIHAC, DDDF, ŞĂINEANU, TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DL, DM, DLR)[1], dar problema originii lui nu a fost elucidată. CIHAC, II, 244, îl apropie de v. sl. *prati, porja*, pol. *proć*, scr. *parati, poriti*; PHILIPPIDE, P. 155 îl derivă din *pradă*; SCRIBAN, D. îl consideră de origine maghiară (comp. *tămădui*), fără a indica un etimon. A. Ciorănescu [2] crede că *părădui* e greu de separat de *paradi* (< ţig. *parav, parado*) şi că pare a fi semantic şi fonetic o simplă variantă a acestuia din urmă, folosită în Moldova. Respingînd etimologia propusă de Cihac, A. Ciorănescu consideră mai justificată apropierea de ngr. παρατῶ „a abandona, a părăsi, a lăsa", care pare a fi şi etimonul cuvîntului ţigănesc. În studiul său privind elementele ţigăneşti în română, acad. Al. Graur, ocupîndu-se şi de verbul *paradi* „abîmer, gâter" (< ţig. *parav*, part. *parado* „briser, casser, détruire"), scria : „Există în română un verb *părădui* „a ruina, a prăpădi, a risipi" înregistrat de dicţionare; etimologia nu e cunoscută, dar e greu de crezut să aibă vreo legătură cu *paradi*" [3]. *Dicţionarul limbii române* (DLR), litera *P*, tomul VIII, partea 1, îl înregistrează cu etimologia necunoscută, cf. *părădău*.

Părădui trebuie raportat la verbul maghiar *porlad* sau *porhad* (format de la substantivul *por* „praf, pulbere") şi care are sensul „a se preface în praf, a se sfărma, a se măcina, (despre ziduri, clădiri) a se ruina, a se distruge". Înţelesul verbului maghiar s-a păstrat întocmai în română [4]; primul sens al verbului *părădui* [1] după DLR fiind : (despre imobile, construcţii etc.) „a se dărăpăna, a se strica, a se ruina, a se distruge". *Cheul şi digurile de apărare, lăsate în grija vremii s-au stricat, frumoasele clădiri ale portului s-au părăduit.* VLAHUŢĂ, R. P. 58. *Mi s-au părăduit toate*

[1] Am utilizat siglele *Dicţionarului limbii române* (DLR).

[2] *Diccionario Etimológico Rumano*, Madrid, 1960, s. v. *paradi*, 6114.

[3] *Les mots tsiganes en roumain*, în BL, II, 1934, p. 178.

[4] Cuvîntul e destul de vechi în limbă, prima atestare pentru *părăduire* e într-un document din 1804 : *Cişmelile... le-am adus din părăduire la dregerea şi fiinţa lor cea dintîi.* TES. II, 333.

şi-am rămas singur în moară. LUNGIANU, CL. 80. *Cuibuşorul ţi-am păzit Şi nu s-a părăduit.* PAMFILE, C. Ţ. 189. La PAMFILE, S.T. 17 cuvîntul e glosat „a se dărăpăna, a se pustii (despre casele părăsite)". De la sensul acesta s-a dezvoltat pe terenul limbii române sensul „a prăpădi, a distruge, a risipi, a irosi (bani averi, bunuri)". *Părăduiesc pădurile sub patronajul egumenilor, ruinează acaretele.* URICARIUL, VII, 119. *Ai fost la tîrg, ai mai părăduit ceva de prin casă.* S. NĂDEJDE, ap. DDRF. *Să părăduiască în cîţiva ani moştenirea.* XENOPOL, ap. TDRG. *Părăduiţi averea multă.* MURNU, O. 72. *Îngrijea de avere, care altminterea s-ar fi părăduit.* GÎRLEANU, ap. CADE. *Apăr bunul pe care-l părăduieşte Zaharia.* C. PETRESCU, R. DR. 306. *Vinul, mai mult îl părăduiau în loc să-l bea.* SADOVEANU, O. I, 340. *A părăduit tot ce a moştenit de la părinţi.* Comunicat din Frata, jud. Cluj. *S-o părăduit nucii* (Mărişel, jud. Bistriţa-Năsăud) [5]. E cunoscută şi varianta *părădi* [6]. Se pot da şi exemple de folosire figurată a cuvîntului: *Era o adevărată furie de a părădui vremea cît mai iute.* VLAHUŢĂ, ap. TDRG. *Am bătut drumurile şi ne-am părăduit tinereţele.* SADOVEANU, O. VII, 496. *El, dîndu-şi seama că prea a părăduit puteri şi energie cu lucrări mici, îmi scrise...* : „*Eu nu mai sînt în stare să lucrez atîta ; mi-am risipit prea mult puterile*". S. Puşcariu, *Călare pe două veacuri*, Bucureşti, 1968, p. 44. Şi din punct de vedere fonetic cuvîntul poate fi explicat fără nici o dificultate, o formă *porad* fiind posibilă în maghiară, mai ales în graiuri [7].

Substantivul *paradău, părădău*, lucrat în DLR, litera *P*, tomul VIII, partea 1, numai în expresia [8] *a se alege paradăul* sau *a se alege praful şi paradăul* (de ceva sau de cineva) „a se distruge, a se nimici, a se prăpădi", cu etimologia necunoscută, poate fi pus în legătură cu *părădui*, ca un derivat de la acesta [9], sau poate proveni din magh. *porladó, porhodó*, participiul prezent substantivat al lui *porlad (porhad)*. Expresia e sinonimă cu *a se face praf şi pulbere (*sau *ţărînă, scrum, cenuşă)* sau *a se alege pulberea* sau *puzderia* (de ceva sau de cineva). La forma iniţială a expresiei *a se alege praful* (de ceva sau de cineva) s-au adăugat, din necesitatea afectivă de a insista, de a intensifica, de a sublinia ideea, prin ceea ce acad. I. Iordan a numit repetiţie semantică [10], o serie de termeni parţial sinonimi (*pulbere, puzderie* etc. sau, în cazul de faţă, *părădău)*. Expresia este similară cu cele semnalate de G. Giuglea în *Expresii cu dublete lexicale* [11], de tipul *praf şi pulbere, foc şi pară, pe rudă, pe sămînţă* şi altele. În faţa acestei explicaţii prin maghiară se ridică însă o dificultate legată de răspîndirea geografică, în primul rînd de necunoaşterea expresiei în Transilvania sau

---

[5] Comunicat de D. Loşonţi.

[6] Comunicată din Hereclean, jud. Sălaj, de V. Breban; ea corespunde celei în *-ui*, după cum şi alte verbe ca *făgădi, tămădi, sămăli, cuştuli* etc., care circulă în vestul Transilvaniei, au forme corespunzătoare în *-ui* în alte regiuni sau în limba literară.

[7] Cf. Yrjö Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes*, Helsinki, 1936; *porlǫdik* „zerstört, vernichtet werden", *porodoş* — — *porę̄teş* „zerstossen, zerpulvern, zerschmettern, in kleine Stücke schlagen".

[8] La UDRESCU, GL. găsim şi un sens figurat „mulţime, grozăvie, prăpăd": „*Satu-i mare cît un hău Şi-n el fete părădău. Are părădău de avere.* DLR n-a înregistrat acest sens, care dovedeşte o dezvoltare semantică similară cu cea a sinonimului parţial *puzderie*.

[9] Cf. SCRIBAN, D.

[10] *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 256, 258, 326.

[11] CL, VII, 1962, nr. 1, p. 149—154.

în orice caz de lipsa atestărilor din Ardeal. Faptul că expresia e cunoscută în Muscel şi Argeş : *S-a ales praful şi părădăul de ei.* RĂDULESCU-CODIN, L. 56. *S-a ales părădăul de ogrăzile şi holdele oamenilor.* UDRESCU, GL., a dus probabil la acceptarea în DLR a apropierii de *paradi* [1].

Expresia circulă tot prin Muntenia şi Oltenia şi în forma : *se alege praful* (sau *pulberea*) *şi paradichiul* (de ceva sau de cineva). *S-alege paradichiul de planul şi secretul nostru.* IOVESCU, N. 60. *Paradichiul s-alege de tine* = praful s-alege de tine, te vei prăpădi sau vei rămîne sărac. TOMESCU, GL. *A se alege paradichiul.* LEXIC REG. II, 16. *Paradichiul s-a ales de toată averea, de toată munculiţa lui.* UDRESCU, GL. Au mai fost înregistrate variantele : *părădichi, păradichi, poradichi* la CIAUŞANU, V. 190, *puradichi* la UDRESCU, GL., *paradichie* la TOMESCU, GL., *paradici* în LEXIC REG. 46, *poradici* = s-a ales poradiciu, s-a distrus, s-a ales praful (Gorj). CV 1950, nr. 4, 37, *poradic* : *Le vine ameţeală de frică c-or cădea şi pînă jos s-alege poradicu de ei* (Voiceşti, jud. Vîlcea). I. CR. VI, 252.

Pentru aceste forme începînd cu *poradic, poradichi, părădichi* etc. putem presupune ca etimon (cu rezerva formulată mai sus) magh. *porladék* (sau *porhadék*) „pulbere, pămînt sfărmat, moloz care cade din ruine", un substantiv derivat de la *porlad* cu sufixul colectiv *-ék* [12] (cf. *mărădic* < magh. *maradék, moşlic* < magh. *moslék* etc.).

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[12] Cf. Pais Dezső, „Nyelvtudományi értekezések", nr. 46, p. 152—159.

LOCUȚIUNI ȘI EXPRESII — ASPECTE ALE STRUCTURII LOR SEMANTICE

DE

DOINA NEGOMIREANU

Alcătuirea și transmiterea unui mesaj presupune o participare într-o anumită măsură a posibilităților oferite de limbă ca principal mijloc de comunicare. În mod obișnuit mesajul nu apelează la cuvinte izolate, ci la îmbinări de cuvinte, ceea ce înseamnă că „sintaxa, în general, joacă un rol foarte mare în vorbire, indiferent dacă aceasta are caracter afectiv sau intelectual" [1].

Cuvîntul, ca unitate lexicală, se definește, astfel, în egală măsură, ca unitate integrată și ca unitate integrantă [2]. Prin valențele sale semantice, acesta reflectă realitatea obiectivă în unitatea dialectală a caracteristicilor ei, ținînd seama de faptul că „*infinitatea* realității obiective nu poate fi reflectată decît parțial de formele *finite* ale cunoștințelor omenești, dar parțialitatea lor nu le anulează obiectivitatea, ci doar o conturează" [3].

În actul comunicării se corelează frecvent necesitatea de *denumire* (funcția referențială sau cognitivă a limbii) cu cea de *atitudine* a transmițătorului (funcția emotivă sau expresivă a limbii), ceea ce explică dintr-un anumit punct de vedere diversitatea de exprimare de care se folosește vorbitorul [4].

În locuțiuni și expresii, cele două valori, denominativă și expresivă [5], sînt pregnant sudate (manifestîndu-și, uneori, diferențiat primordialitatea),

---

[1] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 209.

[2] Cf. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119—125.

[3] Henri Wald, *Realitate și limbaj*, București, 1968, p. 98. „Formele infralogice ale limbajului au alcătuit întotdeauna calea principală prin care esența lucrurilor a pătruns în mintea oamenilor sub forma noțiunilor" (*ibidem*, p. 99); *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 26 și urm.

[4] „Oricît de numeroase ar fi ele [cuvintele], nu ajung ca să exprime toate nuanțele de gînduri: din cauza polisemiei lor ... ele nu sînt potrivite să deștepte totdeauna în ascultător tocmai nuanța pe care voim să le-o împrumutăm. Atunci intervin mijloacele varii pe care ni le dă stilul, împărecherile nouă și figurate de cuvinte, prin care le putem da un nou relief" (Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 219).

[5] În legătură cu definirea, structura și valoarea locuțiunilor și expresiilor, vezi: Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg, 1921, vol. I, p. 66—95; Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, [București], 1958; V. Vinogradov, *Principalele tipuri lexicale ale cuvîntului*, în „Probleme de lingvistică", 1953, nr. 5, p. 3—33; C. F. Hocket, *Idiom Formation*, în *For Roman Jakobson*, The Hague, 1956, p. 222—229; R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 123—135; Elena Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în „Limbă și literatură", XI, 1966, p. 397—415; Gh. Bulgăr, *Despre structura locuțiunilor și expresiilor românești*, în „Lucrări științifice", Institutul pedagogic Galați, vol. IV, 1970, p. 271—278; Gábor O. Nagy, *Abriss einer funktionellen Semantik*, Budapesta, 1973, p. 82—87; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 265—304.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 49—56, Cluj-Napoca, 1976.

imprimîndu-le acestora originalitatea, acea notă particulară socotită adesea refractară traducerii.

Construcţiile amintite prezintă un raport complex atît sub aspect formal lexico-gramatical şi stilistic, cît şi sub cel al conţinutului, care reflectă cultura materială şi spirituală a unui popor.

Inventarul lexical şi cel al locuţiunilor şi expresiilor privitoare la *intelect* [6] nu poate fi apreciat semantic în afara unor date obiective de natură psihică şi fiziologică, date faţă de care fiecare limbă se distinge prin modul ei particular de reflectare, de exprimare.

Integrate alături de procesele volitive şi afective în ceea ce curent numim procese psihice, procesele intelectuale realizează actul *reflectării superioare a realităţii* în înţelesul larg al unităţii tuturor aspectelor şi elementelor implicate ale acestuia, indiferent de natura, măsura şi varietatea acestora: realitatea obiectivă, informaţia obţinută, formele cunoaşterii, totalitatea facultăţilor mintale şi caracteristicile lor, modul de acţionare a subiectului asupra realităţii ş.a.m.d.

Prezenţa acestor factori de referinţă este inegală (şi ca importanţă) atît în organizarea conţinutului semantic al cuvintelor, cît şi în cel al locuţiunilor sau expresiilor, care exprimă fie un sens determinat al unei unităţi lexicale cu care este astfel echivalent, fie (deseori figurat) o idee [7].

Ne limităm în cele ce urmează la evidenţierea parţială a unor aspecte reflectate în aria semantică a locuţiunilor şi expresiilor privitoare la sfera *intelectului* din totalul de peste 400 înregistrate.

Operaţional, disociem ca elemente compoziţionale, de structură: C (construcţia ca locuţiune sau expresie); S (sensul acestor construcţii, realizat sub forma unei unităţi lexicale sau ca perifrază); R (realitatea obiectivă, reflectată ca informaţie).

Interferenţa constantă, dar valoric diferenţiată, a componentelor de factură volitivă şi afectivă, alături de cele privitoare la intelect, conferă deseori acestor construcţii valori polisemantice, implicînd în mod imperios prezenţa contextului (imediat sau situaţional) în descifrarea şi delimitarea exactă a sensului (de ex.: *a i se pune cuiva un văl pe ochi (pe frunte)* = **a.** a înceta să înţeleagă limpede, **b.** a-şi pierde seninătatea; *a-şi face gînduri (închipuiri)* = **a.** a-şi imagina lucruri neplăcute, **b.** a se îngrijora). Adesea starea afectivă apare ca „efect" al unui proces intelectual sau se raliază concomitent acestuia ca manifestare (de ex.: *a sta pe gînduri* „a şovăi"; *a-şi face capul calendar* „a se zăpăci").

---

[6] Materialul ilustrativ a fost extras din: *Dicţionarul limbii române* (DA), tom. I—II (A — Lojniţă), Bucureşti, 1907—1949; *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, Bucureşti, 1955—1957; *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958; *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, Bucureşti, 1969; *Micul dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, 1972; *Dicţionarul limbii române* (DLR), tom. VI—VII, partea 1, 2; tom. VIII, partea 1, 2; tom IX, Bucureşti, 1965—1975.

[7] Criteriu de bază în delimitarea locuţiunilor şi expresiilor. Vezi Florica Dimitrescu, *Locuţiunile ...*; Elena Slave, *Structura ...*; Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 472; Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timişoara, 1974, p. 88—89.

Rolul diferențiator al contextului se verifică și în ceea ce privește delimitarea unor sensuri raportate la seme generale comune. De exemplu:

C *a-i trăsni cuiva ceva prin minte (cap)*

intelect

B formă de cunoaștere — sens al mișcării de gîndire
S „a-i veni o idee năstrușnică" — „a-i trece ceva prin minte"

Conform semelor de identificare B, construcția se integrează și în serii sinonimice diferite. Situația dată nu este singulară, o bună parte din exemplele date aici comportînd și ele o astfel de diferențiere semică (vezi, de pildă, **I**).

I) Prin intermediul „capacității intelectuale" omul „ia act de realitate" *(gîndește)*, căutînd „să-și formeze o idee despre ceva":

1. ca acțiune „în sine" (uneori la forma negativă):

a-i (a nu-i) intra ceva în cap
a lua (a-și da) seama
a-l (a nu-l) tăia (duce) pe cineva capul
› „a înțelege, a pricepe, a se lămuri"

2. ca acțiune determinată:

a. modal, raportat la calitate:

a(-și) deschide bine ochii
a-și băga ceva în cap
› „a înțelege bine"

a avea perdea la ochi — „a nu înțelege bine"

— gradul de dificultate:

la mintea omului — „ușor de înțeles"
a fi greu (tare) de cap
a avea cap greu
› „a înțelege greu", dar și „a fi prost"

— gradul de rapiditate:

a i se lua (ridica) cuiva o perdea (pînză) de pe ochi
a-i pica (cădea) cuiva fisa
› „a înțelege deodată ceva" (și cu implicații aspectuale)

— la condiții situaționale:

a citi printre rînduri — „a pricepe numai din context"

— la cantitatea informației:

a se uita ca mîța în calendar
a nu pricepe bob (boabă)
› „a nu pricepe nimic"

— sau felul informației:

a trăi în lună sau a fi căzut (parcă) din lună — „a nu pricepe ce se petrece în jurul său"

b. temporal (definit față de o altă acțiune):
a prinde mișcarea — „a înțelege din vreme ceva"

c. aspectual (cu referiri la gradul de dificultate):
— inceptiv:
a i se lua (a-i cădea) cuiva un văl de pe ochi (de pe frunte) — „a începe să înțeleagă clar (ceva)"

— terminativ:
a i se pune cuiva un văl pe ochi (pe frunte) — „a înceta să înțeleagă clar (ceva)"

II) Actul perceperii intelectuale a realității (exprimat lexematic prin *gîndi* — proces nativ, psihic-mintal de natură ideală) nu apare ca proces „în sine", ci delimitat de seme care punctează înfăptuirea lui:

1. intensiv (sub aspect durativ):
a-și frămînta capul (creierii)
a-și bate (sparge) capul
a-și sfărîma (fărîma) capul (mintea)
a-și măcina mintea
} „a se gîndi mult, adînc la ceva"

2. temporal și modal:

a. ca rapiditate:
a-i scăpăra cuiva prin minte (prin cap)
a-i veni (a-i da) cuiva în (prin) minte
} „a se gîndi dintr-odată la ceva"

dintr-un cuvînt — „fără a sta pe gînduri"[8]

b. durativ:
a sta la chibzuială
a sta ciocan
a sta în cumpănă
} „a sta pe gînduri"

3. față de informație:

a. ca obiect al acțiunii
— prezent, presupune și persistența:
a-i sta capul la ...
a-i sta mintea la ...
a-i sta gîndul la ...
} „a se gîndi la ..."

— încetarea acțiunii, a prezenței:
a-și lua gîndul de la ...
a-i ieși cuiva ceva din cap
a lăsa pe cineva (ceva) la naiba
} „a nu se mai gîndi la..."

b. ca subiect al acțiunii, indicînd locul și sensul mișcării (vezi și V):

[8] Nu deosebim aspectul gramatical, valoarea substantivală, adjectivală, verbală sau adverbială a locuțiunilor și expresiilor, nemodificînd axa semantică la care ne raportăm noi.

— prezent:
a-i urla (a-i vîjîi) ceva prin cap
a-i trăsni ceva prin cap
a-i umbla ceva prin cap
a-i trece ceva prin minte (cap, gînd)
} „a-i trece ceva prin minte" [9]

— absent:
a nu-i trece (veni) nici prin creștet (prin creștetul capului) — „a nici nu-i trece ceva prin minte"

c. ca (non) persistență în minte:

— nedefinit temporal:
a ține minte
a lua notă
a(-și) scrie ceva în frunte
a băga la cap
} „a păstra ceva în memorie, a reține"

— cu aspect inceptiv:
a-și tipări (întipări) ceva în minte — „a-și fixa ceva în minte"

III) *Actualizarea* în memorie a unei informații cunoscute presupune în mod necesar prezența ei anterioară și totodată *pierderea* ei din memorie:

1. acțiune „în sine":
a-și aduce aminte
(negativ) *a-i scăpa cuiva (ceva din vedere)* — „a nu-și aminti"

a strînge de pe război
a trece cu vederea ...
a-i ieși cuiva ceva din cap
} „a uita"

neaducere aminte — „uitare"

2. acțiune marcată modal și temporal:

a. ca rapiditate:
a uita de la mînă pînă la gură — „a uita foarte repede"

b. cantitativ:
a-și uita ca pămîntul — „a uita cu desăvîrșire"

c. ca moment al producerii:
a-i răsări cuiva ceva în minte — „a-ți aminti ceva pe neașteptate"

3. durativ (indică persistența);
a păstra amintirea (suvenirul) cuiva (a ceva) în minte (inimă, suflet)
a păstra pe cineva (ceva) în amintire
} „a-și aminti mereu"

[9] Sem comun și totodată construcție. Vezi Eugenio Coșeriu, *Lexikalische Solidaritäten*, în „Poetica", Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft, 1. Band, Heft 3, Juli 1967, p. 292 și urm.

4. ca sens al mișcării:
a-și petrece ceva în (prin) minte (amintire) — „a depăna firul amintirilor, a-și aminti de ceva"

IV) Posesia sau lipsa unei informații:

R (animat — inanimat):

1. informație nedefinită, marcată cantitativ:
a nu ști buche (boabă, bechi)
a nu ști bîtă
a fi clei
a fi de lemn } „a nu ști nimic"
a ști cît au uitat alții — „a nu ști mai nimic"
a ști și toaca din cer — „a ști tot"

2. informație individualizată prin conținutul ei:
a auzi de cineva (ceva)
a cunoaște pe cineva ca pe un cal breaz
a (nu) ști de seama cuiva sau a ceva
a (nu) ști de rostul cuiva
a ști toate măruntaiele din cineva
sau *a-i ști cuiva meleagul* — „a cunoaște gîndurile cele mai ascunse ale cuiva"
a sta (a ședea) călare în inima cuiva
a fi urechea satului (tîrgului) — „a ști tot ce se petrece undeva"

3. măsura în care se realizează posesia:
a ști ceva (ca) pe degete
a avea (a-i fi) ceva în degetul (cel) mic } „a ști foarte bine"
a ști ca pămîntul — „a nu ști deloc"

V) Caracterul unor forme de cunoaștere (idee, gînd etc.) delimitează construcții de genul:
a-i veni (cuiva) cîte o trăsnaie
a-i trăsni (a-i da) cuiva ceva prin cap (minte, gînd)
a-i trece (cuiva, ceva) în (prin) minte (cap) } „a-i veni o idee neașteptată, năstrușnică"
(a avea) gărgăuni în cap — „(a avea) idei extravagante"

VI) Locuțiunile și expresiile avînd sem comun „puterea capacității intelectuale" (ca prezență/absență) se detașează cifric (aproximativ 130 din totalul amintit), deosebind cantitativ și calitativ însușiri sau stări (echivalente morfo-semantic cu verbe, adjective, adverbe sau substantive),

marcate cu seme gradabile, de la *nedefinit* la *excesiv* [10]. Cîteva exemple:

„a fi deștept"	„a fi prost"
1. nedefinit:	
cu (plin de) duh	*sărac cu duhul*
deschis la minte	*strîmt la minte*
înțepat la minte	*(a avea) minte de cocă*
(om) de spirit	*deștept ca oaia*
(a fi) ușor (bun) de (la) cap	*(a fi) greu (tare) de cap*
(a fi) zdravăn la cap	*(a avea) igrasie la cap*
(a fi) sănătos la cap	*lovit cu leuca*
(a fi) criță la minte	*(a fi) tare de boacă*
2. maxim — excesiv:	
îi dă (cuiva) o mie înainte	*a da în gropi de prost*
	un prost și jumătate
	prost ca napul

★

Locuțiunile și expresiile privitoare la *intelect* își definesc structura și conținutul lor semantic:

a. ca echivalente ale unor lexeme aparținînd aceleiași sfere *(a uita, a-și imagina, a pricepe, deștept, memorie* etc.), nesemnificative ca potențial expresiv, cu excepția celor privitoare la „puterea capacității intelectuale".

b. ca echivalente ale unor lexeme din aceeași sferă, marcate intensiv, temporal, calitativ etc. (nuanțînd gradual procesele, stările, însușirile); de obicei cu o valoare expresivă revelatorie,

c. fără echivalent lexical, ca exprimări (expresive sau non-expresive) ale unor aspecte nelexicalizate, predominînd astfel funcția lor nominativă [11] (de ex.: *a (-și) scormoni (scociorî, scobi) mintea* „a căuta ceva în memorie").

Așadar, axa semantică, față de care se organizează la diferite nivele de integrare conținutul semic al acestor construcții, justifică nu numai o motivație de factură expresivă (cum apare adesea), ci și una ca reflex nemijlocit al necesității de comunicare.

Dintre categoriile de seme comune (integrate direct semului general de *intelect*) deosebim: „conținutul cunoașterii (ca informație)", „capacitatea intelectuală (ca putere)", „formele cunoașterii" etc., seme care, în funcție de situația dată (asemenea semelor subordonate lor), se află în raporturi de disjuncție sau conjuncție [12].

Preponderența vădită a locuțiunilor sau expresiilor care se referă la *procese* și *caracteristici* se explică prin atenția sporită a vorbitorului față de anumite elemente ale realității exprimate (aici, ale activității psiho-

---

[10] Vezi J. Dubois, *Grammaire structurale du français*, III, *La phrase et les transformations*, Paris, 1969, p. 167; Bärbel Techtmeier, *Über die Synonymie der Bezeichnungen Gegenwartssprache*, în „Beiträge zur rumänischen Philologie", Band 5, Berlin, 1968, p. 73—92; Lucreția Mareș, *Termeni referitori la o noțiune profund marcată de afectivitate*: „*prost*", în SCL, XXIII, 1972, nr. 5, p. 491—509.

[11] Vezi Gabor O. Nagy, *Abriss...*, p. 77 și urm.

[12] Vezi A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 38—40.

intelectuale): *procesul* (ca mişcare) şi *însuşirea* (ca reflex al posibilităţilor mintale native sau obţinute).

Ca lexeme independente, elementele componente ale acestor îmbinări alcătuiesc uneori serii [13] sinonimice sau antonimice (de ex.: *cap/minte, uşor/greu, deştept/prost*), iar, prin raportare la o axă semantică mai generală (cu valoare de categorem), formează serii hiponimice (ex. *a bate / a sparge / a sfărîma / a frămînta*). Variantele acestor locuţiuni sau expresii se justifică numai prin termenii nemarcaţi [14].

Analogic unei situaţii cunoscute la nivelul lexemelor, unde cuvintelor cu sens propriu li se pot asocia semantic altele prin sensul lor figurat (ex. *a lămuri — a se lumina*), există unele locuţiuni sau expresii fără coloratură expresivă (ex. *a lua seama*) şi altele care se definesc numai prin valoarea stilistică a componentelor sale (ex.: *deştept ca oaia*).

RÉSUMÉ

L'analyse sémique de certaines locutions et expressions concernant *l'intellect*, totalisont plus de 400 enregistrées, met en évidence la prépondérance en roumain des locutions et des expressions qui expriment un *processus* (ex. *a avea perdea la ochi* « ne pas bien comprendre ») et une *qualité*, comme reflet des possibilités mentales innées ou acquises (ex. *deschis la minte, strimt la minte*).

Comme structure et contenu sémantique, celles-ci apparaissent:

1. comme simples équivalents de certains lexèmes;
2. comme équivalents de certains lexèmes, intensivement, temporellement, qualitativement, etc. marqués:
3. sans équivalent lexical, en tant qu'expression de certains aspects non-lexicalisés.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[13] Avînd în vedere faptul că „la structuration sémantique doit refléter la structuration que nous nous donnons du monde non-linguistique, laquelle n'est jamais rigoureusement parallèle à la structuration des signifiants que nous offre la langue" (G. Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Paris, 1972, p. 77; cf. şi I. Coteanu, A. Bidu Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, Bucureşti, [1975], p. 38—40).

[14] Vezi, despre gradualitatea expresivităţii, E. Slave, *Structura . . .*, p. 26 şi urm.

CONSIDERAȚII ASUPRA OMONIMIEI SEMANTICE

DE

LIVIA VASILUȚĂ

1. Este o opinie foarte curentă că omonimia este o categorie proprie nivelului lexical al limbii. În realitate, omonimia afectează toate nivelele limbii, fonologic [1], morfologic [2], sintactic [3], stilistic [4], fiecare dintre aceste nivele caracterizîndu-se prin trăsături omonimice proprii. Toți lingviștii, însă, înțeleg prin omonime unități cu semnificanți identici pentru conținuturi (lexicale, morfologice, sintactice, stilistice) diferite.

1.1. Cînd uneia și aceleiași realități fonetice îi corespund numai semnificații diferite se vorbește de omonimie lexicală. Paradoxal este faptul că, deși omonimiei lexicale i s-a acordat o atenție sporită, chiar în raport cu alte categorii semasiologice, existînd în jurul ei o adevărată literatură de specialitate, totuși există încă probleme neelucidate sau tratate contradictoriu. O problemă dintre cele mai dezbătute este aceea a criteriului care trebuie să se afle la baza diferențierii omonimiei de polisemie. Absența unei concepții unitare asupra criteriului care să stea la baza disocierii omonimiei de polisemie are drept urmare faptul că aceleași lexeme sînt tratate în diferitele dicționare ale limbii cînd ca polisemantice, cînd ca omonime. Pe de altă parte, numărul redus al dicționarelor de omonime, pentru diversele limbi, în comparație cu cele de sinonime sau antonime, este tot o consecință a situației amintite.

Lucrarea noastră își propune să discute problema omonimiei semantice din unghiul de vedere al criteriului care trebuie să stea la baza delimitării acesteia de polisemie.

1.2. Dacă în cazul omonimiei etimologice [5] există principii riguroase de diferențiere a acesteia de polisemie, în schimb nu dispunem, încă, de principii ferme de deosebire a celor două categorii lexicologice în situația

---

[1] Cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1959, p. 170 și urm.

[2] Pentru omonimia morfologică și bibliografia problemei, vezi S. Stati, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 125 și urm.

[3] S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 212—218; recent, dintr-o altă perspectivă, Gabriela Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974, p. 272 și urm.

[4] G. I. Tohăneanu, *Omonimia poetică*, în LL, 1973, IV, p. 735—740.

[5] Folosim accepțiunea pe care o dă omonimiei etimologice (provenită din etimoane diferite) Ch. Bally, *op. cit.*, p. 173.

în care omonimia este rezultatul dezmembrării semnificațiilor unui lexem polisemantic [6]. Circumscrierea criteriilor necesare stabilirii limitelor dintre omonimie și polisemie, în situația arătată mai sus, a polarizat interesul cercetătorilor cu formații și concepții foarte diferite, dar interesați deopotrivă de soluționarea cît mai adecvată a acestei probleme. A vorbi despre soluțiile propuse înseamnă, de fapt, a vorbi, implicit, despre diversitatea pozițiilor diferiților cercetători față de modul în care trebuie să se efectueze o analiză lingvistică. În cadrul unui articol, cum este cel de față, ne vedem constrînși mai mult să semnalăm coordonatele discuțiilor privitoare la criteriile distingerii omonimiei de polisemie, decît să le supunem unei analize complete.

1.3. Criteriile adoptate pentru stabilirea limitei între omonimie și polisemie sînt de natură logică și lingvistică.

1.3.1. Potrivit criteriului logic, omonimia semantică este definită ca un raport de exclusivitate între noțiunile exprimate în structura semantică a unui lexem [7]. Criteriul logic, deși este util operației de delimitare a omonimiei de polisemie [8], mai ales dacă avem în vedere împrejurarea că, adesea, conceptul în care se reflectă realitatea extralingvistică se suprapune nucleului semantic al cuvîntului, rămîne, totuși, insuficient. Criteriului logic de diferențiere a omonimiei de polisemie trebuie să i se adauge și analiza lingvistică.

1.3.2. Sub numele de modalități lingvistice de delimitare a omonimiei de polisemie înțelegem, de fapt, mai multe procedee de analiză lingvistică, care au în comun împrejurarea că pornesc de la aserțiunea că omonimia este o categorie pur lingvistică și, ca atare, analiza diverselor ei aspecte trebuie să fie exclusiv lingvistică pentru a asigura puritatea cercetării. Succint, criteriile propuse din această perspectivă sînt următoarele:

1.3.2.1. În baza criteriului distribuțional sînt considerate omonime lexeme cu același semnificant, dar cu posibilități de combinare lexicală și sintactică diferită [9]. Analiza distribuțională, stabilind contextele diagnostice diferite în care apar sensurile unui lexem polisemantic, reliefează indirect și dezintegrarea polisemiei în omonimie. În afara dificultăților și limitelor analizei distribuționale [10], există încă obiecții care limitează și mai mult aplicarea acestui criteriu. Este vorba de faptul că, frecvent, sensurile cuvintelor polisemantice pot avea formule distribuționale diferite, iar lexemele omonimice pot avea contexte sintagmatice identice.

---

[6] Datorită faptului că modalitatea de dezvoltare a omonimiei în această situație este de natură semantică, iar diferența între lexemele omonimice este de natură exclusiv lexicală, lingviștii au propus termenul de omonimie semantică, termen pe care l-am adoptat și noi în prezentul articol. Asupra omonimiei semantice, vezi Ch. Bally, *op. cit.*, p. 174; St. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 221 și urm.; K. Baldinger, *Teoria semántica. Hacia una semántica moderna*, Madrid, 1970, p. 42.

[7] Acest punct de vedere este împărtășit de Finuța Asan, *Observații cu privire la omonimie*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 119 și urm.

[8] Obiecțiile asupra acestui criteriu sînt, de fapt, obiecțiile generale care s-au adus introducerii categoriilor logicii în analiza lingvistică. O sinteză a acestor discuții în *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 23—28.

[9] J. și Cl. Dubois, *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, Paris, 1971, p. 67 și urm.

[10] Asupra acestui aspect, vezi J. D. Apresjan, *Analyse distributionnelle des significations et champs sémantiques structurés*, în „Langages", martie 1966, p. 68.

Încă nu s-a putut stabili cîte contexte pot fi identice pentru a vorbi de omonimie semantică şi cîte diferite pentru a vorbi de polisemie.

1.3.2.2. Un alt criteriu în baza căruia se poate constata dacă un lexem polisemantic s-a scindat în două omonime semantice îl constituie caracterul iterativ sau unic al combinaţiilor de sensuri ale unui cuvînt [11]. Dacă o anumită structură semantică a unui lexem este iterativă în lexicul limbii, atunci cuvîntul este polisemantic; dacă, din contră, structura lexicală este nerepetabilă, atunci se poate vorbi de omonimie. Existenţa combinaţiilor semantice iterative întîlnite cu o frecvenţă ridicată la lexemele omonimice face inoperant acest criteriu.

1.3.2.3. O altă tentativă interesantă de a aborda problema criteriilor care separă polisemia de omonimia semantică este punctul de vedere adus de semantica logică. Pentru stabilirea omonimiei semantice se folosesc o serie de teoreme formalizate inspirate din logica formală [12].

2.0. Cercetarea noastră porneşte de la următoarele premise:

2.0.1. Problema delimitării omonimiei semantice de polisemie este în primul rînd o problemă de conţinut lingvistic, *de sens lexical*. Ca urmare, criteriul în baza căruia se disociază omonimia semantică de polisemie trebuie să fie de natură lexicală, iar procedeul de analiză trebuie să aparţină semanticii structurale.

2.0.2. Omonimia, ca şi alte categorii semasiologice, este un fenomen sincronic aparţinînd limbii *(langue)*[13]. Omonimia nu este studiată, deci, ca proces, ci ca *rezultat* al unei evoluţii care a dus la formarea a două lexeme distincte. În consecinţă, omonimele semantice sînt unităţi lexicale care întreţin relaţii semantice de omonimie cu alte unităţi lexicale.

2.1. Pentru a dezvălui în ce constă esenţa omonimiei şi care sînt elementele semantice în virtutea cărora lexemele intră în relaţii omonimice, trebuie investigată substanţa semantică la nivelul unităţilor discrete.

2.1.1. Plecăm de la ipoteza că sensul unităţilor lexicale este un ansamblu ordonat de elemente de semnificaţie, analizabil în unităţi minimale, seme [14], care aparţin metalimbajului descriptiv.

2.1.2. Pentru stabilirea criteriului care stă la baza diferenţierii omonimiei semantice de polisemie, analiza trebuie să ţină seama de toate nivelele la care se raportează orice fapt semantic: *nivelul ontologic* (datorită faptului că funcţia esenţială a comunicării este cea referenţială, raportarea

---

[11] R. Welles, *To what extent can meanings be said to be structured?*, în *Proceedings of the eight international Congress of linguists*, Oslo, 1958, p. 645 şi urm.

[12] Vezi Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti, 1970, p. 247—256.

[13] Pentru aplicarea criteriului sincronic în analiza altor categorii semasiologice, vezi B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, în ACIL, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 519—523; R. Sîrbu, *Analiza semică a unor antonime care denumesc sentimente în limba română*, în SCL, XXV, 1974, nr. 3, p. 275—290.

[14] Prin *sem* înţelegem, urmîndu-l pe B. Pottiers, *Vers une sémantique moderne*, în TLL, II, 1964, nr. 1, p. 120 şi urm., unitatea minimală de semnificaţie, non-susceptibilă de realizări independente şi realizată de aceea numai în interiorul unei configuraţii semantice. Pentru întreaga modalitate de analiză semică, vezi A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, 1966, p. 34 şi urm.; Ed. Bendix, *Componential Analysis of General Vocabulary*, Bloomington, 1966, p. 2—5; Constant Maneca, *Analiza semică a lexicului*, în LR, XVIII, 1969, nr. 1, p. 6—9; S. Stati, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în *Limbaj, logică, filozofie*, Bucureşti, 1968, p. 26 şi urm.

la realitate este indispensabilă)[15], *nivelul logic* (fără să identificăm sensul lexical cu noțiunea, considerăm că referința la categoriile logice este necesară, cu atît mai mult, cu cît realitatea extralingvistică se proiectează prin concept în nucleul semantic al cuvîntului)[16] și *nivelul lingvistic*. Analiza semică răspunde unei astfel de cerințe, punîndu-se capăt discuțiilor îndelungate dacă analiza trebuie să fie numai lingvistică sau să includă și alte nivele nelingvistice.

2.2. La nivel semic, fiecare lexem cuprinde o combinație specifică de seme, combinație care corespunde invarianței sale semantice. Fixarea semelor este o operație de desprindere a unor însușiri relevante ale obiectului ... incluse în sfera cuvîntului-concept[17]. Concomitent, degajarea semelor este și o operație de analiză lingvistică[18], care conduce, pe de o parte, la conturarea sensului lexical al unui lexem, pe de altă parte, la fixarea bazei contrastante a opozițiilor paradigmatice dintre lexeme.

2.3. Prima etapă a analizei o constituie descrierea trăsăturilor distinctive ale nodului semic[19]. Datorită faptului că omonimia lexicală nu prezintă seme formale explicite, ci indicii omonimici sînt implicați în structura semantică a sememului, analiza semică este mai dificilă. De aceea, pentru o mai mare obiectivitate în stabilirea semelor, am apelat la definițiile[20] oferite de dicționarele explicative ale limbii române[21].

2.3.1. Analiza se axează pe relevarea semelor substanțiale[22], trăsături pertinente ale sensului lexical concret, deoarece am observat că mai ales la acest nivel pot fi distinse componentele semantice în baza cărora se stabilește omonimia. Semele clasematice[23] au fost introduse în analiză numai în măsura în care ne-au oferit informații semantice pentru distingerea omonimiei semantice de polisemie.

2.3.2. Dacă fasciculele de seme din structura unui lexem desemnează clase total diferite de obiecte și exprimă noțiuni diferite, și dacă între trăsăturile lexicale distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun, atunci lexemul respectiv se constituie în două unități omonimice. Gradul de omonimie semantică este integral sau total dacă atît semele substanțiale, cît și semele clasematice sînt diferite pentru cele două

---

[15] Faptul că în analiza semantică trebuie să se țină seama de realitatea extralingvistică a fost subliniat de numeroși lingviști. Vezi I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, 1960, p. 33; Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 203 și urm.; G. Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Paris, 1972, p. 123 și urm.

[16] Pentru o discuție detaliată a acestei probleme, vezi A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 293 și urm.

[17] I. Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 24.

[18] „Semele sînt trăsături distinctive de ordin lingvistic, pentru că orice schimbare la nivelul lor produce — cel puțin în principiu — nu o simplă schimbare de sens sau înlocuirea unei noțiuni cu alta, ci un alt cuvînt" (S. Stati, *op. cit.*, p. 27).

[19] Pentru acest concept, cf. Greimas, *op. cit.*, p. 45 și urm.

[20] Asupra importanței și utilității definițiilor semantice din dicționare pentru relevarea trăsăturilor constitutive ale sensului lexical, cf. U. Weinreich, *La définition lexicographique dans la sémantique descriptive*, în „Langages", septembrie 1970, p. 69—86.

[21] *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRLC), I—IV, București, 1955—1975; *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), București, 1959; *Dicționar de sinonime*, sub redacția lui Gh. Bulgăr, București, 1973, și M. Bucă și O. Vinteler, *Dicționar de antonime*, București, 1974.

[22] B. Pottier, *op. cit.*, p. 120.

[23] Semele clasematice sînt trăsături minimale sintagmatice aparținînd nivelului semantic.

unităţi lexicale. În situaţia în care semele clasematice sînt identice, iar relaţiile omonimice se realizează numai la nivelul semelor substanţiale, atunci omonimia semantică este aproximativă sau parţială.

2.4. Pentru a conferi unor lexeme calitatea de omonime este necesar ca analiza lexicală să fie realizată şi la nivel macrosemantic, pentru a asigura concluzii cu un mai mare grad de obiectivitate, în sensul că rezultatele de la nivelul microsemantic trebuie să corespundă celor de la nivelul macrosemantic. Pentru aceasta, am atras în discuţie sinonimele şi antonimele fiecărui semem al lexemului analizat.

2.4.1. Atunci cînd sememele unui lexem aparţin la paradigme lexicale, sinonimice şi antonimice diferite, avem constituit indicele faptului că lexemul analizat este omonim şi nu polisemantic.

2.5. Potrivit acestor principii de analiză, supunem discuţiei cîteva exemple :

2.5.1. La lexemul *babă* distingem următoarea configuraţie semantică[24] :

I	II
s_1 animat [25]	s_1 obiect[26]
s_2 uman	s_2 bîrnă
s_3 femeie	s_3 de lemn
s_4 bătrînă	s_4 pentru sprijin

Se observă că cele două sememe ale lexemului în discuţie desemnează clase total diferite de obiecte şi exprimă noţiuni diferite, ceea ce constituie premisa obligatorie a omonimiei. La nivel semic, între trăsăturile distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun. Semele clasematice şi semele substanţiale fiind diferite pentru ambele unităţi lexicale, omonimia semantică este totală.

Semele sememului I înscriu lexemul *babă* ^{I} alături de sinonimele *bătrînă*, *bunică*, *vîrstnică*, dar şi de antonimele *moş*, *tînără*, în timp ce semele sememului II determină apartenenţa lexemului *babă* ^{II} la seria sinonimică *bîrnă*, *bară*, *drug*, *stîlp*, *stinghie*. Se constată lesne că între subansamblul lexical al apelativelor de persoană după vîrstă, la care aparţine *babă* ^{I}, şi paradigma lexicală a lui *babă* ^{II} nu există nici o relaţie, şi chiar dacă a existat vreodată, ea acum este irelevantă. De aici putem trage concluzia că *babă* ^{I} şi *babă* ^{II} sînt omonime semantice. Între dicţionarele explicative [27] doar DS semnalează corect omonimia în discuţie.

---

[24] Numărul de seme propus, deşi mic, credem că reuşeşte să răspundă la cele două cerinţe esenţiale formulate pentru o analiză semică : să corespundă reprezentării generale despre „obiectul" denumit şi să individualizeze fiecare semem în raport cu celelalte. Cf. A. J. Greimas, *op. cit.*, p. 34 şi urm.; C. Maneca, *op. cit.*, p. 6.

[25] Semele categoriale (substantiv, verb) nu le mai notăm pentru că totdeauna omonimele semantice sînt, din acest punct de vedere, clase gramaticale omogene.

[26] Nu am mai transcris semele clasematice „-animat" şi „-uman", pentru că sînt redundante semului s_1.

[27] Pentru întreaga discuţie cu privire la abordarea în dicţionarele istorice sau explicative a omonimelor provenite din cuvinte polisemantice, vezi Finuţa Asan, *op. cit.*, p. 122.

2.5.2. În schimb, în același dicționar un lexem ca *galanterie*, cu o constelație semică similară cuvîntului anterior, este tratat eronat ca polisemantic. Lexemul în discuție are următoarea configurație semantică:

I	II
s_1 concret	s_1 abstract
s_2 pluralitate [28]	s_2 atitudine
s_3 obiecte mărunte	s_3 curtenitoare
s_4 pentru îmbrăcăminte	s_4 față de un om

Analiza semică dezvăluie, ca și în cazul lexemului *babă*, seme clasematice și seme substanțiale total diferite.

Lexemul *galanterie* aparținînd prin al doilea semem seriei sinonimice *amabilitate*, *politețe*, *cuviință*, *curtoazie*, *gentilețe*, opunîndu-se pe plan lexical lui *obrăznicie*, *nerușinare*, *insolență*, *mitocănie*, se înscrie în cîmpul semantic al comportamentului uman. Prin primul semem el face parte din cu totul alt cîmp, care nu are nici un raport cu cel al comportamentului uman. Și în cazul lexemului *galanterie* credem că în DS se impunea soluția omonimică.

2.5.3. Reprezentarea semantică a lexemului *banc* [29] este următoarea:

I	II
$s_1 \pm$ animat [30]	s_1 obiect
s_2 — uman	s_2 postament
s_3 pluralitate	s_3 pentru suport
s_4 cu referire la o cantitate mare	
s_5 de nisip, de pește	

O primă constatare care se poate face cu privire la această configurație semantică este cea a absenței unei zone semice comune. Pe de altă parte, între seriile sinonimice ale sememului I *grămadă*, *cîrd*, *grup* și cele ale sememului II *masă*, *suport*, *postament*, *banchetă*, nu se stabilește nici o afinitate semantică, ceea ce constituie un indice, în plus, al omonimiei semantice integrale a celor două lexeme supuse analizei.

2.5.4. În sfîrșit lexemul *a masa* cuprinde următoarele trăsături distinctive:

I	II
s_1 subiect uman	s_1 subiect uman
s_2 acțiune	s_2 acțiune
s_3 prin mișcări succesive ale mîinilor	s_3 de dispunere a unor ființe sau lucruri
s_4 pe suprafața corpului	s_4 în spațiu

La nivel semic considerăm că indicii omonimiei sînt suficient de evidenți pentru a nu mai necesita o discuție explicativă. Semnalăm

[28] Semul s_2 este o marcă distinctivă a trăsăturii semantice implicite „mulțime de obiecte".

[29] Ne referim numai la primele două articole lexicografice din DLRM, adică la $banc^I$ și $banc^{II}$ cu etimonul comun fr. *banc*.

[30] Trăsătura distinctivă ± animat este reflectarea semelor contextuale „de nisip" și „de pește".

numai că, dată fiind identitatea semelor clasematice, omonimia se stabileşte numai la nivelul semelor substanţiale, ceea ce face ca relaţiile omonimice să fie aproximative.

O mărturie care pledează pentru ipoteza că, în acest caz, avem a face cu omonime şi nu cu sememe diferite ale aceluiaşi lexem, o aflăm în aceea că între seriile sinonimice (pentru sememul I, *a freca, a fricţiona*, pentru sememul II *a îngrămădi, a concentra, a strînge, a aglomera)* şi antonimice *(a risipi, a împrăştia, a răspîndi, a spulbera)* ale lui *a masa* [I] şi *a masa* [II] nu se stabileşte nici o apropiere semantică.

3.0. În încheiere se impun cîteva observaţii de ordin general.

3.1. Considerînd problema delimitării omonimiei semantice de polisemie ca problemă de sens lexical, ne-a părut firesc ca criteriul în baza căruia se disting categoriile lexicologice în discuţie să fie de natură lexicală, iar procedeul de analiză să aparţină semanticii structurale. Din cele spuse acum, n-am dori să rezulte că minimalizăm rezultatele obţinute cu ajutorul altor criterii în diferenţierea omonimiei semantice de polisemie. Am vrut să subliniem că cercetarea omonimiei semantice, indiferent de criteriile pe care le adoptăm ulterior, trebuie să pornească de la conţinutul semantic al lexemului.

3.2. Analiza semică ne-a permis investigarea substanţei semantice la nivelul unităţilor discrete de sens, adică acolo unde apar cu pregnanţă indicii omonimiei semantice. Cînd în cadrul aceluiaşi lexem fasciculele de seme desemnează clase total diferite de obiecte şi exprimă noţiuni diferite şi cînd între trăsăturile lexicale distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun, atunci lexemul respectiv se constituie în două unităţi omonimice. Între lexemele omonimice apar relaţii de omonimie integrală sau totală, cînd diferenţele semice se realizează atît la nivelul semelor clasematice, cît şi la nivelul semelor substanţiale. Cînd semele clasematice sînt identice, iar relaţiile omonimice se stabilesc numai la nivelul semelor substanţiale, avem a face cu omonimie aproximativă sau parţială.

3.3. Pentru a conferi rezultatelor mai multă siguranţă, am extins analiza lexicală şi la nivel macrosemantic. În felul acesta, considerăm că limita dintre omonimia semantică şi polisemie poate fi stabilită cu mai multă precizie şi obiectivitate, fapt care nu poate avea decît repercusiuni pozitive pentru teoria generală a limbii şi practica lexicografică.

RÉSUMÉ

Tout en examinant les divers critères selon lesquels on peut différencier les homonymes, l'auteur croit qu'il soit possible de dissocier l'homonymie sémantique et la polysémie sur la base du sens lexical, si l'on a recours pour l'analyse aux moyens de la sémantique structurale. Le degré d'homonymie sémique est intégral si les sèmes substantiels autant que les sèmes classématiques sont différents pour deux unités lexicales.

Decembrie 1974 *Timişoara, b-dul Mihai Viteazul, 24*

FORME VERBALE DE TIPUL *FĂCÉM, VINDÉM*, ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

VIOREL BIDIAN

În cursul anchetelor pentru *NALR—Transilvania* am notat în mai multe localități forme verbale de tipul *făcém, vindém*. Ne propunem în cele ce urmează să examinăm acest fenomen, deși asupra lui s-au oprit și alți cercetători [1].

I. Gheție întrevedea posibilitatea unei situații în parte diferite în ce privește răspîndirea fenomenului față de cea constatată de domnia-sa pe baza unei singure forme *(spuném)*, dacă se au în vedere alte verbe de conjugarea a III-a. Cum accentuarea unor asemenea forme verbale în unele regiuni ale țării este fluctuantă, uneori la aceiași vorbitori întîlnind forme oxitone și paroxitone (chiar la același verb), ne-am propus să urmărim acest fenomen avînd în vedere toate verbele de conjugarea a III-a din materialul cules pentru ALR I (6 verbe: *a țese, a vinde, a coase, a face, a cere* și *a spune)* și pentru ALR II (9 verbe: *a duce, a trimite, a ucide, a vinde, a zice, a merge, a cere, a bate* și *a face*). Am supus examinării atît formele pentru persoanele I și a II-a plural de la indicativ și conjunctiv prezent, cît și cele de la imperativ, forma afirmativă și negativă. Încercînd să surprindem o eventuală dinamică a fenomenului, am urmărit răspunsurile notate în anchetele pentru *NALR—Transilvania* și pentru *NALR—Banat* la toate verbele de conjugarea a III-a. Am excerptat, de asemenea, materialul din cîteva culegeri de texte dialectale [2].

În studiul său, I. Gheție, plecînd de la harta 146 din ALRM, I, vol. I, constata existența formelor oxitone în trei arii principale:

— în vestul țării, pe o arie importantă a teritoriului unde se vorbește graiul crișean (la nord și sud de Oradea);

— o arie ceva mai mare în nordul Moldovei și în Bucovina (căreia îi este alăturată o arie mai restrînsă din nord-estul Transilvaniei);

— o arie care cuprinde sudul Olteniei și jumătatea de miazăzi a Munteniei, ocolind Bucureștiul, situat în afara ei.

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [București], 1956, p. 438; I. Gheție, *Pe marginea unei hărți din ALR* (**spúnem — spuném**), în FD, IV, 1962, p. 243—250.

[2] *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la ALR II, Sibiu—Leipzig, 1943; *Texte dialectale — Oltenia*, București, 1967; Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier"*. I. *Texte. Sintaxă*, București, 1973; *Texte dialectale—Muntenia*, București, I, 1973; II, 1975. Nu am avut în vedere verbele *a ține* și *a rămîne* întrucît în graiuri ele sînt, în general, de conjugarea a II-a.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 65—69, Cluj-Napoca, 1976.

Autorul a mai constatat existența unor arii izolate, una situată în vestul Olteniei și altele două în estul Munteniei, una întinzîndu-se și în Dobrogea de sud, iar cealaltă și în sudul Moldovei [3].

Servindu-ne de un material bogat (toate verbele de conjugarea a III-a din ALR I și ALR II enumerate mai sus), situația răspîndirii formelor oxitone s-a conturat mai clar, toate cele trei arii importante lărgindu-se.

Prin localități în care formele oxitone apar mai rar, aria din nordul Moldovei și din Bucovina se leagă de cea din nord-estul Transilvaniei. Astfel, în localitatea Șanț, jud. Bistrița-Năsăud (punctul 215 din ALR I) apar 7 forme oxitone *(să făcém, cosăm*; *cosăț, țesăm*; *țesăț, vindém*; *vindéț)* față de 8 forme paroxitone, iar în localitatea Cîrlibaba (punctul 363 din ALR I) apar 3 asemenea forme *(țesăm, coasăm*; *coasăț)* față de 14 forme paroxitone. Aria se continuă în Moldova spre sud (cu mai multe localități în care formele oxitone apar rar) pînă spre Bacău și Bîrlad (în două puncte neapărînd totuși nici o formă oxitonă: 537 din ALR II, Mircești, jud. Iași, și 508 din ALR I, Grumezoaia, jud. Vaslui). În punctul 418 din ALR I (Corni, jud. Botoșani) forma *spúnem* făcea să apară o enclavă în această arie la I. Gheție, dar și aici au fost notate cîteva forme cu accentul pe desinență (*cosăm*; *cosăț* și *făcéți)*.

Aria sudică, mai puțin compactă la I. Gheție, se completează și ea, cuprinzînd aproape întreaga regiune de la sudul unei linii ce trece pe la nord de Tg. Jiu—Pitești—Buzău—Brăila. Într-o arie laterală fără forme oxitone care apărea la I. Gheție în sudul Olteniei, formată din punctele 870 (Bistreț, jud. Dolj) și 880 (Mîrșani, jud. Dolj), au fost notate de S. Pop formele *cerém*; *ceréț*, respectiv *făcéț*, în primul din aceste puncte forme oxitone apărînd și în *Texte dialectale — Oltenia* (7 forme, la 2 verbe, față de 12 paroxitone, la 6 verbe). Într-o altă enclavă în care apare *spúnem*, formată din punctele 896 (Drăgănești de Vede, jud. Teleorman), 900 (Țigănești, jud. Teleorman) și 926 (Drăgănești-Vlașca, jud. Teleorman), doar în primul punct n-a fost notată de S. Pop nici o formă oxitonă, în 926 fiind înregistrate formele *cerém*; *ceréț*, *țesém*; *țeséți*, *făcéți* și *cosém*, iar în punctul 900, pe lîngă acestea, și *făcém* și *coséți*. Formele oxitone nu lipsesc din localități din jurul Bucureștiului (5 forme din 14 în punctul 934, București—Militari, 9 din 15 în punctul 954, Radovanu, jud. Ilfov, iar din Ștefănești, jud. Ilfov, punctul 769 din ALR II, cum se va vedea, 2 forme oxitone), acestea fiind chiar mai frecvente decît în localități din preajma Iașului, orașe care, la I. Gheție [4], se află în afara ariilor cu forme oxitone. Din întreaga arie sudică cu forme oxitone, delimitată mai sus, doar în punctele 896 (Drăgănești de Vede, jud. Teleorman, din ALR I), 710 (Săgeata, din ALR I) și 728 (Gura Sărății, din ALR II), ultimele două din preajma Buzăului, precum și în trei puncte (677, Beștepe, jud. Tulcea, și 675, C. A. Rosetti, jud. Tulcea, din ALR I, 682, Somova, jud. Tulcea, din ALR II) din nord-estul Dobrogei, au fost notate doar forme paroxitone. În punctele 723 (Căzănești, jud. Ialomița) și 769 (Ștefănești, jud. Ilfov), ambele din ALR II, nu s-au notat răspunsuri la nici un

[3] I. Gheție, *op. cit.*, p. 244—246.
[4] *Op. cit.*, p. 246, 248.

verb de conjugarea a III-a. În *Textele dialectale* culese de E. Petrovici, la Ştefăneşti au fost notate două forme oxitone şi două paroxitone, la Căzăneşti singura formă aflată fiind paroxitonă, ceea ce nu exclude existenţa în acest grai a unor forme oxitone.

Aria din vestul ţării, situată la nord de Crişul Negru şi mergînd pînă spre Someş la nord, iar la est pînă spre Huedin şi Zalău, este compactă, în ea formele paroxitone apărînd foarte rar, în marea majoritate a localităţilor formele oxitone fiind singurele notate. Aceeaşi constatare este valabilă şi pentru partea de nord a ariei din nord-estul ţării, mai ales în localităţile din jurul Dorohoiului şi în cele de la nord-vest, vest şi sud-vest de Suceava. În schimb, în a treia arie importantă a acestui fenomen, localităţile cu forme în majoritate oxitone de la verbe de conjugarea a III-a nu mai formează o zonă compactă. Sînt predominante asemenea forme într-o regiune din sudul şi sud-vestul Bucureştiului, în cîteva localităţi de pe cursul inferior al Oltului şi într-o zonă din jurul Bălţii Ialomiţei.

În anchetele pentru ALR I au mai fost notate forme de la verbe de conjugarea a III-a cu accentul pe desinenţă în cîteva localităţi din Banat (punctele : 9, Cărbunari, jud. Caraş-Severin : 2 forme din totalul de 13 ; 24, Măidan, azi Brădişoru de Jos, jud. Caraş-Severin : 3 forme din 13 ; 35, Banloc, jud. Timiş : 3 forme din 11 ; 40, Checea, jud. Timiş : 4 forme din 16), din Crişana (punctul 65, Almaş, jud. Arad : 3 forme din 15) şi din Transilvania (punctul 136, Micești, localitate componentă a municipiului Alba Iulia, jud. Alba : 3 forme din 11). În alte şase localităţi din Banat şi Transilvania, pe care nu le mai enumerăm, a fost notată cîte o singură formă oxitonă, uneori şi aceea nesigură.

Formele notate în anchetele la *NALR—Transilvania* confirmă existenţa unei arii oxitone în partea de est şi nord-est a Năsăudului, aria extinzîndu-se şi la sud de Bistriţa, dar aici aceste forme nu sînt prea frecvente. În localităţile Şanţ, Maieru, Feldru şi Rusu Bîrgăului formele verbale de conjugarea a III-a cu accentul pe desinenţă apar aproape în exclusivitate, pe cînd în Poiana Ilvei, Lunca Ilvei şi Mureşenii Bîrgăului asemenea forme sînt rare, dar nu necunoscute. Peste un sfert din formele notate sînt oxitone la Micești-Alba, confirmînd formele notate de S. Pop în acest punct izolat, aflat la distanţă destul de mare de cele trei arii principale. Cîte 1—3 forme oxitone au fost notate în alte peste 20 de localităţi din Transilvania, care însă nu formează arie.

Din analiza materialului cules în anchetele pentru *NALR—Banat* se constată că forme oxitone apar mai ales în jumătatea de sud a Banatului, fără să formeze arii, şi cu mari diferenţe de la un verb la altul. În cîteva localităţi din zona „Porţilor de Fier" formele accentuate pe desinenţă predomină, fapt pe care lectura textelor dialectale din această zonă îl confirmă [5]. Se poate totuşi afirma că în jumătatea de sud a Banatului formele oxitone sînt mai numeroase decît lăsa să se întrevadă materialul din ALR I şi ALR II pe care l-am consultat, dar că ele nu sînt folosite exclusiv în nici o localitate de aici, formele paroxitone fiind dominante în marea majoritate a localităţilor.

Analiza formelor verbale de conjugarea a III-a din volumul de *Texte dialectale — Oltenia*, înregistrate cu vreo 30 de ani în urma culegerii ma-

[5] *Graiul din zona „Porţile de Fier"*. I. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, 1973, passim.

terialului din ALR I şi ALR II, confirmă, în general, răspîndirea fenomenului în această parte a ţării. Din cele 27 de puncte comune ALR I, ALR II şi *NALR — Oltenia* (şi deci cu reţeaua localităţilor pentru texte), situaţia este asemănătoare în 24 de localităţi. În trei puncte însă (836, Peştişani, jud. Gorj; 886, Izbiceni, jud. Olt, ambele din ALR II, şi 839 din ALR I, Pieptani, jud. Gorj) toate sau marea majoritate a formelor din ALR sînt oxitone, pe cînd în *Texte dialectale — Oltenia* formele oxitone lipsesc sau sînt foarte puţine, comparativ cu cele paroxitone. În *Texte dialectale* culese de E. Petrovici din Peştişani şi Izbiceni singurele forme notate pentru fenomenul lingvistic în discuţie, deşi puţine (1, respectiv 3), au şi ele accentul pe temă, confirmînd situaţia întîlnită în *Texte dialectale — Oltenia* în cazul acestor două puncte. Acest lucru nu infirmă autenticitatea formelor obţinute în ancheta pentru ALR II, ci dovedeşte că formele oxitone şi paroxitone coexistă în graiurile din aceste localităţi. Raportînd numărul formelor oxitone la cele paroxitone din *Texte dialectale — Oltenia* şi din ALR I şi ALR II, se constată o diferenţă între materialul din cele două surse, în texte formele oxitone fiind mai puţine. În plus, nu există vreo localitate în care în texte să fie numai forme oxitone sau ele să constituie marea majoritate, situaţie existentă în cazul unor localităţi din Oltenia anchetate pentru ALR I şi ALR II. Nu putem conchide categoric din acest fapt că formele oxitone sînt în regres.

În culegerea de *Texte dialectale — Muntenia* răspîndirea formelor oxitone confirmă şi ea, în linii mari, situaţia întîlnită în materialul ALR I şi ALR II. Şi în acest caz formele oxitone apar ceva mai rar în texte, comparativ cu situaţia din atlase. Concluzii convingătoare privind dinamica (evoluţia sau regresul) fenomenului discutat se vor putea trage doar prin analiza unui material foarte bogat din toate graiurile dacoromâne, de cel mai mare folos fiind publicarea tuturor atlaselor lingvistice româneşti regionale şi a unui număr cît mai mare de volume de texte dialectale.

Cauza deplasării accentului de pe temă, accentuare etimologică, pe desinenţă, la verbele de conjugarea a III-a, este cea pe care o indică acad. Iorgu Iordan[6], împărtăşită şi de I. Gheţie, şi anume analogia cu formele corespunzătoare de la celelalte conjugări, în special de la a II-a, forme accentuate întotdeauna pe desinenţă.

În ce priveşte modul de producere a fenomenului în discuţie, sîntem de acord cu părerea lui I. Gheţie potrivit căreia „deplasarea accentului s-a produs independent în diferite puncte ale teritoriului românesc, şi îndeosebi în unele regiuni ale graiului crişean, moldovean şi muntean" [7].

Încercarea de a stabili vechimea fenomenului în discuţie este o sarcină dificilă, pe care în cercetarea de faţă nu ne-o propunem. Dificultatea mare rezultă din lipsa notării accentului în texte. Un indiciu pentru unele forme verbale ar putea să-l constituie în acest caz schimbările vocalice care se produc uneori datorită schimbării poziţiei accentului (*fácem* > *făcém*, *coásem* > *cosém* etc.).

În încheiere, trebuie să subliniem faptul că, mai ales în cazul ariei sudice şi nord-estice a fenomenului discutat, cercetarea noastră confirmă

[6] *Op cit.*, p. 438.
[7] *Op. cit.*, p. 246.

ipoteza lui I. Gheţie potrivit căreia în regiunile situate în apropierea zonelor oxitone, şi chiar în alte regiuni, e posibil să întîlnim mutarea accentului pe desinenţă. Se confirmă, de asemenea, afirmaţia domniei-sale că ariile pe care le-a stabilit reprezintă teritoriile unde formele oxitone sînt cele mai uzuale, în unele puncte fiind singurele existente.

Formele paroxitone ale verbelor de conjugarea a III-a, etimologice, singurele acceptate de limba literară, sînt cunoscute şi uzitate pe cea mai mare parte a teritoriului graiurilor dacoromâne şi în multe localităţi chiar în ariile cu forme oxitone.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

EVOLUȚIE FONETICĂ NORMALĂ SAU ACCIDENT FONETIC? ÎN LEGĂTURĂ CU FORMELE *DINȚÂ*, *CĂRȚÂ*, *CAFȚÂ*, *AVDÂ* etc. DIN DIALECTUL AROMÂN

DE

PETRU NEIESCU

Părerile lingviștilor care s-au ocupat de forme ca : *dințâ*, *cărțâ*, *noptâ*, *cafțâ*, *âvdâ* etc. de la pluralul unor substantive masculine sau feminine sau de la indicativul prezent, presoana a II-a singular al unor verbe, diferă sub raportul originii fenomenului (după unii cercetători *â* ar fi datorat unei evoluții fonetice normale, după alții unui accident fonetic). Părerile anterioare referitoare la aria de răspîndire a fenomenului, ca și cele referitoare la condițiile în care el se produce nu concordă cu realitatea, de aceea reluarea discuției pe baza unor materiale noi, culese recent în R. P. Albania și R. S. Macedonia (R. S. F. Iugoslavia), cu precizările și concluziile care se impun, este deosebit de utilă pentru cunoașterea exactă a situației actuale din graiurile aromânești studiate.

Th. Capidan explică proveniența lui *-â* în astfel de forme din *i* flexionar, care, atunci cînd se află după *ț* neprecedat de o altă consoană, se rostește deosebit de slab [1] : *birbeț*[i] (rostit și *birbeț*), *broatiț*[i] *(broatiț)* etc. Cînd *ț* este precedat de o consoană, „atunci *i* flexionar se rosetște *î* în graiul din sud și *ă* (rar *î*) în graiul din nord" [2]. În *Codex Dimonie* — ne arată Th. Capidan — „*i* apare ca *ă* atît după un *ț* simplu, cît și după *ț* precedat de o consoană..." [3]. Cît privește pronunțarea lui *i* după *ḑ* „se face în aceleași condițiuni ca după *ț*. Limba Cod. Dim. arată aceeași regularitate, adică *i* > *ă* după *ḑ* neprecedat de o consoană și *i* > *î* cînd *ḑ* este precedat de o consoană" [4]. Exemplele pe care le dă Th. Capidan din *Codex Dimonie* infirmă însă regula stabilită, notîndu-se *ă*, atît în poziție mediană, cît și în poziție finală, la substantive sau la verbe, indiferent dacă *ḑ* era simplu sau precedat de o altă consoană : *afendăl*[i], *levendăl*[i], *amirăraḑăl*[i], *pirazmaḑăl*[i], *arădă*, *dișcl'idă*, *ședă*, *tindă*, *si aprindă*, *si vedă* [5]. E necesar să reținem și felul contradictoriu în care e descrisă de Th. Capidan rostirea lui *i* după *ț* în *Codex Dimonie*; cînd *ă*, indiferent dacă *ț* este simplu sau precedat de consoană, cînd *ă* după *ț* simplu și *î* după *consoană* + *ț*.

---

[1] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 263.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 264.
[5] *Ibidem*, p. 264, 265.

Fenomenul apare şi după alte consoane : *ş*, *ĉ*, *r* [6], indiferent dacă acestea sînt simple sau precedate de alte consoane. „Azi avem în graiul fărşeroţilor *cuscpă*' cuscri, *socpă* 'socri', *aypă* 'sălbatici' etc." [7]. Trecerea are loc şi după *l'*, dar „numai în graiul fărşeroţilor : *poń'l'ă*, pl. de la pom (alături de forma regulată pońli) ; în unele părţi se aude şi poń'e ; *doi̯l'ă* pentru doi̯l'i, forma articulată de la doi" [8].

Vorbind despre desinenţa *ĭ* a pluralelor masculine, acad. I. Coteanu consideră pe *-î* şi *-ă* „variante ale aceluiaşi *ĭ*, al cărui timbru a fost schimbat de *ţ* dur anterior : *dinţî*, *părinţă* etc." [9].

În legătură cu graiul fărşeroţilor din Albania, E. Petrovici afirmă că a auzit în plurale de tipul lui *soţ*, deci după *ţ*, un timbru *î* „deosebit de perceptibil" [10], datorat „pronunţării mai energice a lui /ţ/ (*ţ* nediezat) final, sau, cu alte cuvinte, din cauza caracterului exploziv al consoanei finale" [11].

Afirmaţia despre caracterul exploziv al consoanelor finale, auzite de E. Petrovici, l-a derutat pe N. Saramandu, care, după ce dă exemple de afonizare a lui *ă* final după *ţ*, *ḑ*, sau după grupuri de consoană *(faţ^{ă}*, *mănd^{ă})*, spune : „Tot la moscopoleni şi la fărşeroţi se petrece şi fenomenul opus, al apariţiei unui *ă* afonic, slab perceptibil, acolo unde nu se justifică etimologic. Un asemenea *ă* scurt final marchează, de pildă, timbrul consoanelor *ţ*, *ḑ* : *scoţ^{ă}* 'scoţi', *niclid^{ă}* 'închizi' etc." [12].

Existenţa lui *-ă* final silabic, în loc de *i*, după *ş*, la care am văzut că se referă Th. Capidan, este întărită de o afirmaţie a Matildei Caragiu-Marioţeanu : „Noi înşine l-am auzit ca atare la fărşeroţii din Palazu Mare, reg. Constanţa, în cursul anchetei pentru Arhiva fonogramică" [13].

Pornind de la afirmaţiile lui Th. Capidan despre rostirea lui *i* final după *ş*, *ţ*, *ḑ* în graiurile din Albania şi de la studierea grafiei din *Liturghierul aromânesc*, în care se constată notarea consecventă a lui *α* după *ş*, *ţ*, *ḑ*, atît în poziţie mediană, cît şi în poziţie finală, Matilda Caragiu-Marioţeanu consideră fenomenul ca o evoluţie fonetică [14] şi interpretează pe *α* ca *ă*, „indiferent de numărul de consoane care îl precedă" [15], dînd şi un tabel comparativ pentru pronunţarea lui *-u* şi *-i* după *s/ş*, *t/ţ*, *d/ḑ* în dacoromâna literară, aromâna vorbită în Grecia şi cea vorbită în Albania [16].

Aşadar după Th. Capidan, acad. I. Coteanu şi Matilda Caragiu-Marioţeanu avem de-a face cu o transformare fonetică, după E. Petrovici şi N. Saramandu cu o apariţie accidentală, datorată caracterului exploziv al consoanelor finale.

---

[6] *Ibidem*, p. 265, 266, unde se dau şi exemple.

[7] *Ibidem*, p. 266 ; Th. Capidan, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Bucureşti, 1931, p. 187.

[8] *Ibidem*.

[9] I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 124.

[10] E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 674.

[11] *Ibidem*.

[12] N. Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti, 1972, p. 51.

[13] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit*, Bucureşti, 1962, p. 87, notă.

[14] *Ibidem*, p. 85.

[15] *Ibidem*, p. 87.

[16] *Ibidem*, p. 92

Urmărind fenomenul în discuţie în materialele adunate de noi pentru Atlasul graiurilor aromâneşti din Albania şi din Macedonia, constatăm că în unele localităţi, după *ț* şi *ḍ*, precedate de consoane, s-a rostit *ă (â, î)*, *i* sau zero, atît la indicativ prezent, persoana a II-a singular, şi la conjunctiv prezent, aceeaşi persoană, cît şi la unele substantive masculine sau feminine : *ávḍî* 'auzi' (T. P. S. BJ. Cş.) [17], *ávḍâ* (Tv.), *ávzî* (StC. M. G II.), *ávz/ḍ/î* (G III.), *avd*$^{h'}$ (C.), *afț* (B.) şi *avḍ*^{i} (BJ II.); *cáfțî* 'ceri, cauţi' (T. P. S. BJ. M. G III. Cş.), *cáfțâ* (G I. Tv.), *cafț* (StC. B.); *pt̄ănḍî* 'plîngi' (BJ I. Cş.), *plănḍâ* (Tv.), *pt̄ănḍi* (M.), *plănḍi* (G.), *ppănḍ/z/* (StC.) *plănț* (B.); *mănḍî* 'mînzi' (P.), *mînḍâ* (Tv.), *mănḍî* (Cş.); *prínțî* 'părinţi' (P.), *prínțâ* (G.), *părínță* (Tv.), *părínțî* (Cş.); *múnțâ* 'munţi' BJ. G III.), *múnță* (M. Tv.), *munț* (BJ II.); *dínțâ* 'dinţi' (G II.), *dínță* (Tv.), *dínțî* (Cş.); *vérḍă* 'vergi' (Tv.), *vérzâ* (G II.), *vérḍî* (BJ.), *vérz/ḍ/i* (G III.); *púnțî* 'punţi' (P. BJ. Cş.), *púnțî* (S.), *púnță* (M. Tv.), *púnțâ* (G.); *mórțî* 'morţi' (T.); *pórțî* 'porci' (BJ.). După modelul acestor plurale şi cuvîntul *právdă* 'animal, dobitoc' are pluralul *prăvzâ* (G I.). O menţiune aparte merită, în cadrul acestui grup, răspunsurile obţinute pentru FRUNTE : FRĂMTE, FRĂMTI (StC. P. S. BJ. M. G.), FRĂMȚ (B. G.), FRĂMTURI (Tv. Cş).

După *ț* sau *ḍ* neprecedaţi de consoane fenomenul nu apare. Astfel, în cazul verbului VEDEA, pentru persoana a II-a singular s-a răspuns *veḍ* (T. StC. P. S. Cş.), *veḍ* şi *ve*^{e}*ḍ* (BJ.), *veḍ/ț/* (C.), *vez* (M.), *vez* şi *ves* (G.), *veț* (B. Tv.), cu afonizarea consoanelor finale în ultimele exemple. Nici în cazul verbelor RÎDE sau ŞEDEA nu s-a rostit după *ḍ* nici *i*, nici *ă (â, î)* silabici sau afonizaţi, ci numai consoană depalatizată (în unele cazuri şi afonizată) : *arā́ḍ* (T.), *arắḍ* (StC.), *ț-arắḍ* (BJ.), *ar̄ắḍ* (P.), *arẹ́ḍ* (S.), *tẹ-arī́ḍ* (Cş.), *arắz* (M. G.), *arắț* (B. Tv.), *arắs/z/* (G III.), *arắḍ/ț/* (C.); *şeḍ* (S.), *şắeḍ* (Cş.), *ş/ş*^{e}*/eḍ* (T.), *şăḍ/ț/* (C.), *şăḍ* (BJ.), *ş*^{e}*ăḍ* (P.), *şeḍ/z/* (StC.), *şez* (G.), *şez/s/* (M.), *şĕ/ă/ț* (B.), *şeț* (Tv.), *şes* (G III.). O situaţie similară prezintă verbul FUGI 'a merge', pentru care, într-o singură localitate, în G., s-a rostit *fúzâ* şi *fus/z/*^{i}, de către informatori diferiţi.

Aceeaşi situaţie, rostirea lui *ț*, *ḍ* depalatalizaţi, neurmaţi de nici o vocală (silabică sau afonizată), se află şi în cazul pluralelor SOȚI, BĂRBAȚI, NEPOȚI, ÎMBĂTAȚI 'beţi', CÎTOȚI 'cocoşi'.

Întrucît, după Th. Capidan, fenomenul se produce şi după *r*, am urmărit rostirea formelor de plural MORARI, SERI, SINGURI, PĂDURI, fără a găsi măcar un singur exemplu cu *i* > *ă (â, î)*. Este interesant de reţinut că în aceste cuvinte s-a pronunţat *i* silabic după *r* în StC. P. şi, parţial, în T., *i* şoptit (^{i}) în C. Tv. Cş. şi, parţial, în T., fricativa palatală *ř* în G şi consoană depalatalizată în S.B. BJ. M. şi, parţial, în T.

---

[17] După exemple, între paranteze rotunde, am dat siglele localităţilor din care s-au cules formele citate, după cum urmează : T. = Tirana, StC. = Stan Karbunara, P. = Pojan, S. = Shqepur (Şt'épur), C. = Korça (Córča, Curčáua), Ps. = Pljasa (Pljása di Sùpră), B. = Bilisht (Bílişti), BJ. = Beala (Bẹála di D'os^{u}), M = Molovište (Muluvíşte), G. = Gopiş (Gópiş), Tv. = Trnovo (Tírnova), Cş. = Kruševo (Crúşova). În tabele semnul + arată că s-a răspuns cu un alt termen. Formele scrise cu majuscule, în text, arată că sînt date într-o transcriere literarizată.

Din toate exemplele luate în studiu se constată, pe localităţi, următorul procentaj al velarizării lui *i*, după *consoană* + *ţ*, *ḑ*:

Albania		Macedonia	
T.	33,3%	BJ.	58,3%
StC.	14,2%	M.	50%
P.	62,5%	G.	71%
S.	42,8%	Tv.	100%
C.	0%	Cş.	100%
B.	0%		

Procentajul mediu este de 23,77 pentru Albania şi de 75,86 pentru Macedonia.

Pe localităţi situaţia se prezintă în felul următor:

Reflexele lui *i* final după *consoană* + *ţ*, *ḑ*

	avḑi	caţi	plinḑi	minḑi	munţi	părinţi	dinţi	punţi
T.	î	î	+	i	—	ĭ	—	+
StC.	î	—	—	—	—	—	—	+
P.	î	î	+	î	—	ĭ, —	—	î
S.	î	i	+	—	—	—	—	ĭ
C.	h′	—	—	—	—	—	—	—
B.	—	—	—	—	—	—	—	—
BJ.	ĭ, ĭ	î	î	+	—, î	—	i, ĭ	î
M.	î	î	i	i	ă	—	—	ă
G.	î	â, î	i	+	î, ă	—, â	—, â	—, â
Tv.	â	â	â	â	ă	ă	ă	ă
Cş.	î	î	î	î	î	î	î	î

Reflexele lui *i* final după *ţ*, *ḑ*

	soţi	bărbaţi	nepoţi	îmbătaţi	cicoţi	fuḑi	veḑi	arăḑi	şeḑi
T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stc.	ĭ	—	—	—	—	—	—	—	—
P.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
S.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
C.	—	—	—	—	—	+	—	—	—
B.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
BJ.	—, i	—	—	—	—	—	—	—	—
M.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
G.	—	—	—	—	—	â, ĭ	—	—	—
Tv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cş.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Reflexele lui *i* final după *r*

	morari	seri	singur	păduri
T.	+	—	¦	¦
StC.	i	i	i	i
P.	?	—	—	—
S.	—	—	—	—
C.	¦	¦	¦	¦
B.	—	—	—	—
BJ.	—	—	—	—
M.	r/ř	—	—	+
G.	—, ř	ř	ř	ř
Tv.	¦	¦	¦	¦
Cș.	¦	¦	¦	¦

Felul rostirii în %

ă	â	î
—	—	100
—	—	100
—	—	100
—	—	100
—	—	—
—	—	—
—	—	100
50	—	50
—	66	33
50	50	—
—	—	100

Procentajul mediu al pronunțării *ă, â, î* este următorul:

Albania			Macedonia		
ă	*â*	î	ă	â	î
—	—	100	17,9	30,7	51,2

Procentajul mediu general este:

ă	â	î
13,7	23,5	62,7

Din cele expuse mai sus rezultă, pentru graiurile aromânești din Albania și din Macedonia, că velarizarea lui *i* la pluralul unor substantive masculine și feminine și la persoana a II-a singular a indicativului și a conjunctivului prezent are loc după *ț, ḑ* numai cînd acestea sînt precedate de consoane. După consoană simplă *(ț, ḑ, r)* fenomenul este inexistent, dacă se face abstracție de pronunțarea *fúzâ* (M), care se poate explica prin analogie cu verbele la care s-a constituit, pe lîngă alternanța consonantică *t/ț, d/ḑ*, și o alternanță vocalică *u/ă (â, î)* pentru a deosebi persoana I de persoana a II-a.

Această constatare a noastră este în concordanță cu exemplele date de acad. I. Coteanu în tabloul sinoptic al pluralelor substantivelor, în care *i* > *ă, î* la substantivele masculine și feminine numai după *consoană* + *ț, ḑ*: *g'ifțî, dințî, părințî, părință, nopțî, părțî*, fără a nota măcar un singur exemplu cu *ă* sau *î*, în loc de *i*, după consoane simple *ț, ḑ, s, r, l'*[18]. Aceeași situație, *i* > *î*, o regăsim la persoana a II-a indicativului prezent a verbului AUZI: *avḑî*[19].

[18] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 122—123.

[19] *Ibidem*, p. 137. Și în cazul formei *alumțî* 'lupți', *ibidem*, p. 135, ne-am fi așteptat la o formă *alumți*.

Cît privește afirmația despre caracterul exploziv al consoanelor, afirmație făcută de E. Petrovici și preluată de N. Saramandu, ea nu se confirmă de notările noastre. La finală nu numai că nu am auzit consoane cu explozie puternică, ci, dimpotrivă, am auzit consoane implosive: *lup'* (S.), *lut'* (P.), *stup'* (P.) 'albină', *arsărim'* (BJ.), *bim'* (G.), *bem'* (BJ.), *videm'* (BJ. G.) etc., în care s-a auzit numai *lu-*, *stu-*, realizîndu-se numai implozia. În cazul lui *m*, acesta era perceput puțin din cauza curentului de aer nazal din timpul imploziei, dar explozia nu se producea. În majoritatea cazurilor oclusivele finale erau rostite cu explozie, dar aceasta nu era mai puternică. Împotriva pronunțării energice a consoanelor finale pledează și numeroasele afonizări ale consoanelor finale sau ale vocalelor finale. Este greu de conceput ceea ce afirmă N. Saramandu, că *ă* din *față* s-a afonizat ca apoi să reapară, din cauza pronunțării puternice a consoanelor, un *ă*, după același *ț*, în *tață* pentru *tați* etc. Noi am constatat că, acolo unde consoanele s-au afonizat: *vet^u*, *fuc^u*, *aft^u* (pentru *ved^u*, *fug^u*, *avd^u*) la persoana I a indicativului prezent, nu s-a produs trecerea lui *i* la *ă (â, î)*, ci persoana a II-a a devenit *veț*, *afț* etc. Aceeași corelație între asurzirea vocalelor finale și a consoanelor sonore a constatat-o A. Avram pentru graiurile dacoromâne [20].

Fenomenul în discuție nu constituie un accident fonetic (epiteza lui *ă*), ci o evoluție fonetică normală. Pentru explicarea acestei evoluții trebuie să pornim de la faza în care *u* și *i* finali se rosteau silabici, atît după grupuri de consoane, cît și după consoane simple.

Într-o fază următoare procesul de afonizare a sunetelor finale cunoscut, încă din latina populară, a continuat, vocalele finale *u* și *i* după consoană simplă devenind șoptite, apendici velari sau palatali ai consoanelor precedente. După grupuri de consoane vocalele finale s-au menținut silabice încă. Procesul de afonizare a continuat, a apărut tendința de delabializare și de depalatalizare a consoanelor finale simple. Paralelismul dintre consoanele bemolate și cele diezate s-a întrerupt, în poziție finală, primele menținîndu-se mai bine pînă azi, în timp ce numeroase consoane diezate s-au durificat.

Acum acționează procesul de velarizare, transformînd pe *i* final în *ă (â, î)*, de aceea, în graiurile studiate de noi, apare *ă (â, î)* numai după *ț*, *ḑ* precedați de consoane. Fenomenul s-a produs înaintea închiderii lui *e* la *i*, căci, în aria în care s-a produs această închidere, avem forme deosebite la persoana a II-a și a III-a a indicativului prezent: *plănḑî* și *plănḑi*, altfel am avea forme identice la cele două persoane, în *ă (â, î)*.

Stadiile cu ^{q} șoptit după *ț* și *ḑ* simpli, notate de E. Petrovici, Matilda Caragiu-Marioțeanu și N. Saramandu, ar putea proveni din regiuni în care velarizarea a acționat înainte de depalatalizarea lor. Noi nu am auzit asemenea stadii.

Tendința de afonizare a acționat și după grupuri de consoane, căci numai așa pot fi explicate stadiile *caft^q*, *noptq* notate de N. Saramandu sau formele *pínț^q*, *punț* (G.) notate de noi.

Din tabelul cu reflexele lui *i* final după *consoană* + *ț*, *ḑ* se vede că Macedonia reprezintă o zonă mai arhaică. (Acest lucru e dovedit și de

[20] A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961, p. 78.

alte fenomene, de exemplu păstrarea lui *ă* final neînchis la *î* şi a lui *e* final netrecut la *i*.) Se mai poate observa procesul de dispariţie a lui *u*, *i*, *ă*, *(â, î)* finali silabici, de după grupurile consonantice, proces care a acţionat mai ales în Albania şi mai cu seamă în cazul substantivelor. La verbe se constată aceeaşi tendinţă, dar ea este îngreuiată de existenţa alternanţelor la care participă *u*, *i*, *ă (â, î)*.

Timbrul vocalei rezultate în urma velarizării lui *i* este *î* în Albania, BJ. şi Cş. din Macedonia, *ă* şi *î* în M., *ă* şi *â* în Tv., *â* şi *î* în G.

În concluzie, avem de-a face cu o evoluţie normală, cu velarizarea lui *i* final, care nu trebuie desprinsă de velarizarea lui *i* în poziţie mediană, aşa cum corect a procedat Th. Capidan în descrierea fenomenului. Ideea unui accident fonetic, pronunţarea explozivă a consoanelor finale care ar fi dus la apariţia unei vocale de timbru *â*, nu poate fi acceptată.

S-a velarizat — cel puţin în graiurile de care ne ocupăm — *i* final silabic şi nu *ĭ* flexionar, cum susţine Th. Capidan, căci avem *ă (â, î)* silabici şi nu şoptiţi.

Nu se rosteşte *î* în sud şi *ă* (rar *î*) în nord, cum susţine Th. Capidan, ci *î* în Albania şi în nord-vestul Macedoniei, şi celelalte timbre în restul Macedoniei. (Şi alte fenomene aduse în discuţie, ca rostirea lui *u* final, răspîndirea formelor *ţo* şi *mine*, închiderea vocalei *e* la *i* sau păstrarea acesteia, nu separă graiurile de nord — din care fac parte şi cele studiate de noi — de cele de sud.)

Nu se rosteşte *ă* după *d̦* şi *î* după *consoană* + *d̦*, cum susţine Th. Capidan, ci se rosteşte *ă*, *â* şi *î* numai după *consoană* + *ț*, *d̦*.

Tabelul dat de Matilda Caragiu-Marioţeanu ca model de rostire a lui *u* şi *i* finali după *s/ş*, *t/ț*, *d/d̦* este inexact, cel puţin pentru graiurile din Albania, şi el trebuie îndreptat în sensul celor spuse de noi.

Pe baza cunoştinţelor actuale despre graiurile aromânilor din Albania, se impun serioase reţineri în a accepta Albania ca patrie a textelor anonime nedatate şi nelocalizate. În stadiul actual al cunoştinţelor se pare că trebuie căutat un centru de traducere şi copiere a textelor bisericeşti în Macedonia. O localizare mai apropiată de adevăr poate fi făcută numai după publicarea unor descrieri amănunţite ale graiurilor aromâneşti vorbite în Peninsula Balcanică, descrieri care să pornească de la rezultatul unor anchete temeinice, făcute cu un chestionar, şi nu de la notaţii incidentale, datorate adesea unor nespecialişti, sau de la interpretarea unor grafii din unele texte nesigur localizate. În descrierea dialectului aromân din Albania s-a folosit limba unor scrieri bisericeşti nedatate şi nelocalizate precis. Pe baza cunoştinţelor despre dialect ele au fost atribuite unor traducători sau copişti originari din Albania, ca apoi ele să fie folosite masiv în descrierea graiurilor aromâneşti din Albania.

Se impune studierea de către lingviştii români, cunoscători ai dialectului aromân, a tuturor textelor semnalate ca existînd prin diverse biblioteci [21], din perspectiva unei cunoaşteri temeinice a dialectului pe baza unor anchete dialectale la faţa locului, anchete care trebuie considerate ca un act ştiinţific şi patriotic de primă necesitate. Studierea dialec-

[21] Vezi, de exemplu, lucrările semnalate la Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit.*, p. 9, notele 2, 3.

telor româneşti din Peninsula Balcanică se desprinde — ca sarcină urgentă a specialiştilor români — şi din situaţia deosebită în care se află atit ele, cît şi vorbitorii lor.

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur les matériaux recueillis par lui-même en Albanie et en Macédoine l'auteur reprend en discussion les formes *dinţi* (dents). *nopţi* (nuits), *avḑi* (tu entends), *caţi* (tu demandes), etc. du dialecte aroumain, formes qui ont été expliquées soit comme évolution normale, soit comme un accident phonétique, en se rangeant à la première hypothèse. Il corrige une série d'affirmations inexactes au sujet du parler des *fărşeroţi*. La prononciation de *î* n'est pas caractéristique du groupe du sud ni, *ă* (rarement *î*), du groupe du nord, mais on prononce *î* en Albanie et au nord-ouest de la Macédoine et *ă, â, î* dans le reste de la Macédoine; on ne prononce pas *ă* après *ḑ* et *î* après *consonne* + *ḑ*, comme il a été affirmé, mais on prononce *ă, â, î*, seulement après *consonne* + *ḑ* ou *ţ*. L'affirmation que le phénomène se produit aussi après les consonnes *ţ, ḑ, ş, r, l'* simples est inexacte.

Dans le stade actuel des connaissances on ne peut considérer l'Albanie comme la patrie des traductions et des reproductions des textes religieux anonymes non-datés et non-localisés que sous certaines réserves. L'auteur suppose qu'il y a eu un centre culturel aroumain en Macédoine où on été traduits et reproduits certains textes religieux.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică
şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

UN ATRIBUT *ACUZATIVAL*

DE

D. D. DRAŞOVEANU

1.0. În exemplul *Ei nu-şi ascundeau faţă de Vasile invidia lor* **pe Ion** (**pe tine, pe aceia** etc.), *pe Ion* este, evident, un atribut; nu însă un atribut prepoziţional, ci unul a c u z a t i v a l.

1.1. Faptul de a-l considera (şi de a-l denumi) astfel presupune drept premise date:

(A) distincţia între cazul f l e x i o n a l — C_1 şi cazul impus de p r e p o z i ţ i e — C_3.

> *Notă.* Păstrăm simbolurile C_1 şi C_3, întrucît, într-o clasificare a cazurilor propusă în [4], din care desprindem distincţia de aici ca implicată în discuţia noastră, simbolul C_2 denumeşte cazul prin a c o r d.

(B) Condiţia, în toate situaţiile respectată, de a considera că o funcţie este construită c a z u a l şi de a o denumi, în consecinţă, cu numele cazului respectiv, numai dacă acest caz este unul flexional, un C_1 (v. [4, p. 78]).

(C) Acceptarea unui *pe* m o r f e m, diferit de *pe* prepoziţia [1].

1.2. Problema în discuţie se reduce deci la alternativa:

(a) ori *pe* din exemplul discutat este prepoziţie şi atunci Ac. (= acuzativul) substantivului *Ion* este un Ac_3, ia atributul pe care-l reprezintă este unul prepoziţional,

(b) ori acest *pe* este *pe* morfemul şi atunci Ac. respectiv este un Ac_1, iar atributul nostru este unul acuzatival.

1.3. Răspunsul — dat cu anticipaţie — îl oferă constatarea că *pe* de la dreapta substantivului *(invidia)* este acelaşi cu cel de la dreapta verbului corespunzător — *îl* **invidiază** *pe Ion* —, un *pe* morfem, aici construind, prin acelaşi Ac_1, un complement direct.

Această identitate, a valorii de morfem a lui *pe* din cele două structuri — cu verbul şi cu substantivul —, exclude ipoteza substituibilităţii sale cu vreo prepoziţie (ca, de ex., cu o eventuală *faţă de*) în structura cu substantivul, întrucît înlocuirea morfemului *pe*, indiferent cu ce prepoziţie, este egală cu abandonarea, nu fără urmări pentru conţinut, a poziţiei [2]

---

[1] Vezi [7]. Ca lucrări mai recente în care calitatea de morfem a lui *pe* este consemnată, vezi [12, p. 46], [14, p. 74].

[2] Despre „poziţii" vezi [10, p. 89 ş.u.].

CL, anul XXI, nr. 1, p. 79—82, Cluj-Napoca, 1976.

„obiect direct", poziţie care se păstrează aceeaşi şi în structura cu substantivul (ca şi în structura cu verbul) şi al cărei ocupant, în situaţia discutată, nu poate fi altcineva decît construcţia cu *pe* morfemul. (Vezi şi **2.1.1.** şi *Observaţie*, sub **1.3.1.**). O astfel de substituire ar însemna, altfel spus, renunţarea la o structură şi adoptarea alteia, doar aproximativ sinonimă, dar, din punct de vedere gramatical, esenţial (categorial) alta, distanţa dintre ele fiind de mărimea celei dintre — de exemplu — un atribut genitival (*solzii* **peştilor**) şi unul prepoziţional (*solzii* **la peşti**), sau, prin generalizare, dintre morfeme şi conective.

1.3.1. Astfel, după cum complementul direct este un complement a c u z a t i v a l (= Ac_1), tot aşa, convertind verbul regent în substantiv, construcţia cu *pe* devine un a t r i b u t a c u z a t i v a l (= Ac_1), convertirea respectivă neavînd nici o influenţă asupra calităţii lui *pe*, în sensul antrenării unei schimbări a acestuia din morfem în prepoziţie, iar, după cum complementul direct cu *pe* este „al persoanei", tot aşa atributul acuzatival este unul — limitat la — „al p e r s o a n e i".

Observaţie. Această restricţie justifică deosebirea care trebuie făcută între structura (a) *invidia* **pe Ion** şi o structură ca (b) *invidia* **pe succesele**: în timp ce în (a) *pe* este morfem, fiind t r a n s m i s din structura cu verbul *(îl invidiază pe Ion)*, *pe* din (b) nu există în structura cu verbul *(el invidiază succesele)*, dovadă în plus că, de data aceasta, nu este morfem, ci prepoziţie, ea putînd fi înlocuită, în această calitate, cu eventuale a l t e prepoziţii.

2.0. *Limite.* Cît priveşte aria acestui tip de atribut, aceasta este mult limitată, el reducîndu-se la cîţiva reprezentanţi; cauza o constituie numărul extrem de redus al substantivelor ocurente cu *pe* m o r f e m u l, ele înseşi aproximativ sinonime: **ura (invidia, pizma)** *lor pe Ion.*

2.1. Se situează în afara celor de mai sus, în ciuda domeniului semantic comun (al adversităţii afective), chiar substantive ca *ciuda (pe)*, *necazul (pe)*, *supărarea (pe)*, *mînia (pe)*, *furia (pe)* etc., deoarece *pe* de la dreapta acestora este prepoziţie; ilustrative pentru această calitate, de prepoziţie, sînt structurile cu verbul corespunzător acestor substantive: în *m-am supărat pe tine*, verbul nefiind dintre cele (cîteva) cu două complemente directe, numai unul din cei doi determinanţi *(m-* şi *pe tine)* poate fi complementul său direct, iar acesta este *m-*, ca indiscutabil Ac_1; *pe tine* se dovedeşte astfel a fi complement indirect, iar *pe*, prepoziţie, indiferent dacă substantivul de la dreapta ei este din sfera „genului personal" (*m-am supărat* **pe Ion**) sau din afara acestuia (*m-am supărat pe* **lipsa** *lui de prevedere*, **pe neajunsurile**...). Vezi detalii în [6, p. 333].

2.1.1. În termenii aceleiaşi distincţii — *pe* morfem, *pe* prepoziţie — separăm şi poziţiile „obiect direct", „obiect indirect": în timp ce atributul (prepoziţional) cu prepoziţia *pe* (*supărarea* **pe el**, *invidia* **pe succesele**) ocupă poziţia „obiect indirect", atributul acuzatival personal, cu *pe* morfemul (*invidia* **pe Ion**), este ocupantul poziţiei, „obiect direct", este un atribut o b i e c t i v - d i r e c t.

3.0. Ambele construcţii cu *pe* (cu morfemul şi cu prepoziţia), în structurile cu substantivul, suplinesc genitivul o b i e c t i v (direct sau indirect), impropriu — pentru că nu marchează opoziţia „obiectiv"/„subiectiv" — unor asmenea structuri în care un genitiv$_1$ este unul subiectiv (*invidia* **lor**, *mînia* **lor**).

Observaţii. (1) Taxarea, în diferite lucrări [3], a lui *pe* drept prepoziţie în înseşi situaţiile cînd cu el se construieşte complementul direct este nesemnificativă pentru discuţia de mai sus, întrucît lucrările respective nu au adoptat distincţia dintre cele două calităţi ale lui *pe*.

(2) Această distincţie, după cum rezultă şi din discuţia de mai sus, este pe cît de justificată, pe atît de utilă pentru gramatica limbii române; de pe urma ei, de exemplu, sintaxa — a limbii române — trage un important folos: circumscrie ca modalitate de construcţie complementul direct „personal", separîndu-l de toate celelalte complemente construite cu p r e p o z i ţ i a *pe* şi, în primul rînd, de complementul indirect „personal", cu sferele cărora a l t f e l cea a complementului direct cu *pe* rămîne suprapusă, coincidentă.

Concluzie. Rar, pe cît de puţine s-au dovedit a fi substantivele tranzitive, aproape o curiozitate, semnalarea unui „atribut a c u z a t i v a l p e r s o n a l", „o b i e c t i v - d i r e c t", nu ni s-a părut totuşi superfluă sau neglijabilă, dat fiind faptul că prin locul, fie el neînsemnat, pe care-l ocupă între construcţiile atributului substantival şi pronominal completează sistemica acestor construcţii, atributul respectiv cunoscînd astfel toate construcţiile cazuale (C_1):

(a) genitival — G_1;

(b) dativ — D_1, cu o specie modernă a lui, semnalată de M i o a r a A v r a m în [1];

(c) nominativ — N_1 sau „f a l s a a p o z i ţ i e", de ex. *elevul* **Popescu**, *cifra* **zece**, *şarpele* **boa** (v. [9, p. 124, col. II] şi [5, p. 310, pct. a]);

(d) acuzativ — Ac_1.

BIBLIOGRAFIE

1. Avram, Mioara, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 405—428.
2. Ciompec, Georgeta, Dominte, Constantin, Guţu Romalo, Valeria, Mîrza, Clement, Vasiliu, Emanuel, *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Bucureşti, 1974.
3 *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.
4 Draşoveanu, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
5 Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307—311.
6 Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.

[3] [2], [3], [8], [13] ş.a.

7 DRĂGANU, N., *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943,
8. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
9. *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea: *Sintaxa*, București, 1954, recenzie de D. D. Drașoveanu, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 122—131.
10. GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române*, București, 1973.
11. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, București, 1954.
12. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
13. VASILIU, E., GOLOPENȚIA ERETESCU, SANDA, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969,
14. ZDRENGHEA, MIRCEA, *Limba română contemporană — morfologia*, (curs litografiat), Cluj, 1970.

RÉSUMÉ

L'auteur signale l'existence, dans la syntaxe de la langue roumaine, d'une nouvelle espèce de complément de nom (appelé en roumain « atribut »). Il s'agit précisément du complément construit avec le m o r p h è m e — et non avec la préposition *pe* — de l'accusatif *pe* (ex. *invidia* **pe Ion**); ce complément est doublement limité : le substantif régent correspond obligatoirement à un verbe transitif, alors que les substantif subordonné appartient à la catégorie du « genre personnel ». Voilà pourquoi l'auteur l'appelle complément (en roum., « atribut ») de l'accusatif personnel, d'objet direct.

Decembrie 1975

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE AȘA-ZISUL CIRCUMSTANȚIAL DE EXCEPȚIE INTRODUS PRIN *DECÎT* (ȘI SUBORDONATA CORESPUNZĂTOARE)

DE

G. GRUIȚĂ

Dintre noile circumstanțiale introduse de ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei, se pare că cel de excepție (și subordonata respectivă) a suscitat cele mai multe discuții [1]. De o deosebită atenție s-a bucurat mai ales așa-zisul circumstanțial de excepție de aspect negativ, introdus prin *decît* (și subordonata corespunzătoare) [2]. Observațiile noastre vizează, de asemenea, unitățile sintactice de la dreapta acestui conectiv *(decît)*.

★

Explicit sau implicit, așa-zisului circumstanțial de excepție introdus prin *decît* îi sînt recunoscute următoarele particularități, care-l individualizează între celelalte circumstanțiale de excepție:

1. Are întotdeauna regent negativ [3].

2. Conectivul său *(decît)* este specific și subordonatei corespunzătoare, funcționînd astfel, în această calitate, atît la nivelul propoziției *(N-a venit nimeni,* **decît** *el)*, cît și la nivelul frazei *(N-a venit nimeni,* **decît** *cine a fost chemat)* [4].

---

[1] În afara articolului Fulviei Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 375—386, articol care stă de fapt la baza capitolului respectiv din *Gramatică* (redactat de aceeași autoare), se mai pot cita: D. Bejan, *Observații asupra propoziției de excepție*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 91—94; Frieda Edelstein, *Sur la proposition circonstantielle d'exception en roumain*, în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane", VII, 1970, p. 97—100; D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 151—158; Ecat. Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție*, în LR, XX, 1971, nr. 5, p. 473—478. Deși nu se referă numai la circumstanțialul de excepție, ci și la cel cumulativ și opozițional, mai amintim aici articolul lui D. Crașoveanu, *Sînt circumstanțiale complementele opozițional, cumulativ și de excepție, precum și subordonatele corespunzătoare?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 147—155.

[2] Cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*; D. Crașoveanu, *Observații...*, precum și Ecat. Teodorescu, *op. cit.*, articole în care se comentează exclusiv acest tip de circumstanțial(ă) de excepție.

[3] D. Crașoveanu, *Observații...*, p. 151 („... *decît* este selectat numai în propoziții al căror predicat e la forma negativă"), iar pentru subordonata corespunzătoare, cf. *Gramatica...*, vol. II, p. 338 („Pe cită vreme subordonata de excepție exprimă un fapt pozitiv, regenta este totodeauna negativă"). Cu privire la afirmația citată din *Gramatica* Academiei, cf. precizările aduse de Frieda Edelstein, *op. cit.*

[4] Cf. *Gramatica...*, vol. II, p. 205 (pentru propoziție) și 339 (pentru frază).

3. Cînd este exprimat prin substantiv (sau substitut al acestuia) poate sta la orice caz (exceptînd vocativul), cu sau fără prepoziție, în funcție de termenul totalitar la care se referă, de la care se face excepția (și al cărui caz îl repetă): *N-a venit nimeni, decît eu (nimeni = N, eu = N), N-am văzut pe nimeni, decît pe tine (pe nimeni = Ac., pe tine = Ac.)*[5].

4. La acestea se adaugă, după D. Crașoveanu, calitatea de-a fi singurul tip de circumstanțial de excepție al cărui termen de referire are o apariție facultativă: *Nu citește nimic, decît ziarul*, dar și *Nu citește decît ziarul. Nimic*, termenul totalitar de referire, de la care se face excepția, este prezent în prima variantă, dar are o existență „latentă", „subînțeleasă" în varianta a doua[6].

Particularitățile prezentate aici nu numai că izolează așa-zisul circumstanțial introdus prin *decît* de celelalte circumstanțiale de excepție, ci pun chiar sub semnul îndoielii apartenența secvențelor de la dreapta lui *decît* restrictiv la categoria acestui fel de circumstanțial. Există și alte argumente, *de ordin strict gramatical*, care sprijină ideea interpretării unităților sintactice precedate de un *decît* restrictiv drept subiecte, nume predicative, complemente directe, indirecte etc. (sau subordonate de același fel), *indiferent dacă termenul de referință este exprimat sau nu.* În cele ce urmează vom prezenta aceste argumente, diferențiat, după prezența sau absența antecedentului totalitar negativ de la care se excepteză.

I. Termenul de referință lipsește din enunț.

Fie următoarele două enunțuri:

N-am venit decît eu.

N-ai venit decît tu.

Eu și *tu*, deși precedate de un *decît* restrictiv, sînt subiecte, deoarece:

a) Sînt în cazul nominativ$_1$ *(N_1)*[7].

b) Controlează (prin acord) persoana și numărul predicatului[8].

c) Enunțul nu permite inserarea unui presupus subiect subînțeles, termen totalitar latent de la care *eu* și *tu* să facă excepție. *N-am venit nimeni, decît eu* este incorect și nereperabil în limba română.

---

[5] *Cf. Gramatica...*, vol. II, p. 205: „Complementul circumstanțial [de excepție] poate fi introdus prin adverbul *decît*. În acest caz, el are, de obicei, o construcție asemănătoare cu cea a părții de propoziție la care se referă, putînd fi exprimat printr-un acuzativ cu sau fără prepoziție, un genitiv, un dativ [un nominativ — n.n.] sau un adverb".

[6] Cf. D. Crașoveanu, *Observații...*, p. 157. Fulvia Ciobanu, *art. cit.*, p. 385, aplică un tratament diferențiat unităților precedate de un *decît* restrictiv, condiționînd interpretarea acestora drept categorii sintactice ale excepției de prezența unui termen de referință în enunț. Altfel, trebuie considerate complemente directe, indirecte, nume predicative etc. (sau subordonatele corespunzătoare). Conform acestui criteriu, *ziarul* din varianta a doua este un complement direct. Același punct de vedere îl regăsim în *Gramatica...*, vol. II, deși aici nu mai e formulat explicit, ci se deduce din exemplele date și din definiție. Pentru o demonstrație mai riguroasă a acestei poziții, cf. Ecat. Teodorescu, *op. cit.*

[7] Pentru clasificarea cazurilor în caz de ordinul I (C_1), caz de ordinul II (C_2), caz de ordinul III (C_3), după criteriul funcționalității, cf. D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81. Autorul le consideră cazuri de ordinul I pe cele cu funcționalitate maximă (deci nedobîndite prin acord și neprepoziționale), care sînt ele însele generatoare de funcții, fiecare C_1 fiind consacrat unei (unor) anumite funcții pe care o (le) impune substantivului sau pronumelui în care se manifestă.

[8] Acest argument este invocat și de Ecat. Teodorescu, *op. cit.*, p. 476, pentru a demonstra inexistența unui circumstanțial de excepție cu *decît* în absența termenului de relație.

De asemenea, în propozițiile:

Nu te-am văzut decît pe tine.

Nu ți-am dat decît ție.

pe tine și *ție* sînt complement direct, respectiv complement indirect, întrucît:

a) Sînt la cazurile Ac_1, respectiv D_1, care impun funcțiile respective.

b) Sînt anticipate de formele atone ale pronumelui personal *(te, ți)*, care nu pot fi considerate forme anticipative ale unui totalitar de referință subînțeles cu funcția de complement direct sau indirect, deoarece asemenea cuvînte totalitare pot fi reluate sau anticipate numai prin pronume de persoana a III-a, iar unele nu se dublează deloc: *Nu l-am văzut pe nimeni, decît pe tine* este un enunț nereperat.

Demonstrația se poate face și pentru alte funcții (nume predicative, circumstanțiale etc.).

II. Termenul de referință este exprimat.

Supunem analizei următoarele trei enunțuri:

N-a venit nimeni, decît eu.

N-a văzut pe nimeni, decît pe mine.

N-a dat nimănui, decît mie.

Cuvintele precedate de *decît (eu, pe mine, mie)* nu sînt complemente de excepție, ci, în ordine, subiect *(eu)*, complement direct *(pe mine)*, complement indirect *(mie)* în raport de coordonare adversativă cu alt subiect *(nimeni)*, complement direct *(pe nimeni)*, complement indirect *(nimănui)*, fiindcă:

a) Pronumele *eu, pe mine, mie* stau în caz_1 (C_1), caz cu funcționalitate maximă, cu rol decisiv în stabilirea funcției lor sintactice:

eu — N_1 = subiect;

pe mine — $Ac._1$ = complement direct;

mie — D_1 = complement indirect.

b) *Decît* nu se comportă ca un conectiv subordonator. Un astfel de conectiv este sau interpropozițional (conjuncțiile subordonatoare, adverbele relative, pronumele relative), sau intrapropozițional (prepozițiile), dar nu și inter- și intrapropozițional [9]. Or, *decît* îndeplinește un rol joncțional și la nivelul propoziției (vezi exemplele de pînă aici), și la nivelul frazei *(N-a venit nimeni, decît cine trebuia)*. Acest comportament este specific cuvintelor relaționale coordonatoare [10]. Interpropoziționale, esențial și inițial, penetrația cuvintelor coordonatoare în propoziție este legată de un proces de brahilogie, ce constă în nerepetarea unui predicat comun, proces care a dus la apariția părților de propoziție multiple [11]: *Ion cîntă* și *Maria cîntă* > *Ion* și *Maria cîntă*. *Și*$_1$ (interpropozițional) > *și*$_2$ (intrapropozițional). Date fiind cele menționate aici, posibilitatea inversă, de transformare a unui conectiv din intrapropozițional în interpropozițional, prin completarea enunțului cu predicatul suspendat, poate funcționa ca un criteriu de omologare a acestui conectiv drept cuvînt coordonator și

[9] Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.

[10] *Ibidem*, p. 29.

[11] *Ibidem*, p. 24—25.

nu subordonator. Ceea ce se verifică în cazul tuturor elementelor coordonatoare, inclusiv *decît*[12]:

N-a venit nimeni, decît eu > *N-a venit nimeni, decît eu am venit* (*decît*$_1$, intrapropoziţional > *decît*$_2$, interpropoziţional).

În sprijinul acestei idei (*decît* = coordonator) vine şi constatarea că unităţile precedate de un *decît* conectiv au sau pot avea în faţă, între ele şi *decît*, prepoziţii (în propoziţie) sau conjuncţii subordonatoare, adverbe relative, pronume relative (în frază), adevăratele cuvinte subordonatoare ale acestor unităţi sintactice. Două exemple:

Nu-şi aminteşte de nimeni, decît de tatăl său.

Tatăl este complement indirect, avînd ca element joncţional subordonator prepoziţia *de*, ca şi celălalt complement indirect al enunţului (*de nimeni*), cu care este coordonat prin *decît*.

Nu intră nimeni, decît cine a fost chemat.

Cine a fost chemat este o subordonată subiectivă, introdusă prin pronumele relativ *cine*, iar *decît* este un simplu element coordonator între un subiect (*nimeni*) şi o subiectivă (*cine a fost chemat*).

★

Decît limitativ, ca element relaţional coordonator, realizează un raport adversativ puternic, ca şi conjuncţia *ci*, cu care se aseamănă din mai multe puncte de vedere. Amîndouă exprimă o opoziţie între doi termeni care se referă la aceeaşi acţiune, calitate, stare etc., iar termenii se opun prin aceea că procesul (calitatea etc.) comun la care se referă are un aspect pozitiv pentru unul şi negativ pentru celălalt[13]:

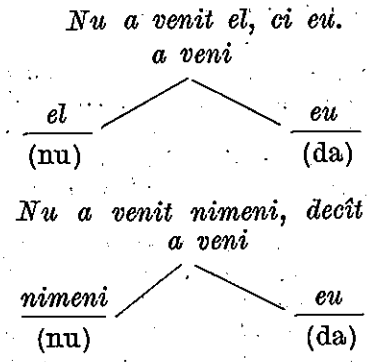

Există însă şi unele deosebiri între *ci* şi *decît* ca elemente coordonatoare:

a) În afara opoziţiei afirmativ / negativ, raportul adversativ realizat prin *decît* presupune şi o opoziţie lexicală, care priveşte exclusiv cei

---

[12] Pentru completarea enunţurilor cu *decît*, cf. şi Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 100.

[13] Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 97.

doi termeni, nu relația lor cu procesul comun. E vorba de caracterul *general* al termenului A și *particular* al termenului B :

nimeni (general) . . . . . .*eu* (particular).

Tocmai datorită acestei duble opoziții pe care o exprimă *decît* (afirmativ / negativ + general / particular), el nu poate fi înlocuit cu *ci* (care realizează doar opoziția afirmativ / negativ), ci doar prin conjuncția *ci* + adverb limitativ. Ultimul exprimă opoziția a doua :

N-a venit nimeni, decît eu > *N-a venit nimeni, ci doar eu.*

b) Conjuncția *ci* rămîne în orice context un element coordonator. *Decît*, după cum s-a văzut, are o funcție relațională condiționată de prezența în enunț a ambilor termeni ai opoziției general / particular. Cînd termenul general (de referință) este neexprimat, *decît* devine un simplu adverb restrictiv, de exclusivitate, pe lîngă o parte de propoziție *(N-am venit decît eu)* sau pe lîngă o propoziție *(Nu face decît ce-i place lui)*.

c) *Ci* poate să marcheze :

— o opoziție între doi termeni care se referă la aceeași acțiune, stare, calitate etc. *(= Ci*$_1$*)* :

N-a venit el, ci eu.

a venit

el (nu) — *eu* (da)

— o opoziție între acțiuni, stări, calități etc., raportate la un termen comun *(= Ci*$_2$*)* :

El nu merge, ci stă.

el

merge (nu) — *stă* (da)

Decît poate exprima numai prima opoziție (între două elemente care se referă la același proces) :

N-a venit nimeni, decît eu.

a venit

nimeni (nu) — *eu* (da)

Urmarea este că *ci*$_2$ realizează deseori un raport de coordonare la nivelul frazei, între două propoziții cu subiect comun și predicate diferite *(El nu citește, ci se joacă)*. *Decît* și *ci*$_1$ exprimă foarte rar un raport de coordonare între două propoziții. Atunci cînd se întîmplă acest lucru, cele două propoziții au în mod obligatoriu predicatele exprimate prin același verb :

N-a **venit** *Ion, ci* a **venit** *Maria.*

N-**avea** *nimic, decît* **avea** *un cal.*

Asemenea exprimări greoaie se întîlnesc mai ales în limba populară, regional:

Ei n-o **avut** *pă nime, decît* **ave** *acasă om mîț.*
(Antologie de proză populară epică, I, București, 1966, p. 138)[14].

Deși verbul este prima dată la forma negativă, iar a doua oară la cea afirmativă, principiul economiei a acționat în sensul nerepetării sale, putîndu-se subînțelege cu ușurință. Din aceste motive, am putea afirma că în limba română contemporană, la nivelul frazei, *ci* și *decît* coordonează în exclusivitate o parte de propoziție cu o subordonată de același fel:

Nu gătesc **pentru voi,** *ci* **pentru cine muncește.** (c. ind.—subordonată c. ind.);

Nu merg **cu voi,** *ci* **cu cine-mi place.** (circ. sociativ — subordonată c. sociativă):

Nu merg **acolo,** *ci* **unde-mi convine.** (circ. loc. — subordonată circ. loc.).

Exemple cu *decît*:

Nu citește **nimic,** *decît* **ce-i place** (c. dir. — subordonată c. directă)

Nu intră **nimeni,** *decît* **cine are permis.** (subiect — subiectivă)

Nu mergi **nicăieri,** *decît* **unde te trimit.** (circ. loc — subordonată c. loc)[15].

★

Concluzii

1. *Decît* limitativ trebuie transferat din categoria conectivelor subordonatoare în cea a cuvintelor relaționale coordonatoare. Prezența în enunț a ambilor termeni ai opoziției pe care o marchează acest cuvînt este o condiție obligatorie a funcționării sale ca element joncțional. În celelalte cazuri rămîne un simplu adverb de exclusivitate.

2. În calitate de conectiv, *decît* realizează un raport de coordonare între două părți de propoziție de același fel (două subiecte, nume predicative, complemente directe etc.) sau între o parte de propoziție și o subordonată de același fel (un subiect și o subiectivă, un complement și o completivă etc.). În limba arhaică și populară mai poate fi întîlnit, rar, ca element coordonator între două propoziții.

---

[14] Exemplu citat de D. Bejan, *op. cit.*, p. 93.

[15] Desigur, dată fiind proveniența lor, toate aceste fraze citate aici pot fi completate cu un predicat subînțeles (cf. Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 381, nota 1, iar pentru enunțurile cu *decît*, Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 100).

A considera însă întotdeauna enunțul complet, subînțelegînd propoziția a doua atunci cînd este neexprimată, ni se pare totuși un abuz, care, continuat, duce în ultimă instanță la desființarea părților multiple de propoziție.

În ce ne privește, considerăm că în *Nu merg cu voi, ci cu cine-mi place* raportul de coordonare se stabilește între un complement sociativ *(cu voi)* și o subordonată sociativă *(cu cine-mi place)*, nu între două principale, una exprimată *(nu merg cu voi)* și alta subînțeleasă *(ci merg)*. La fel, în *Nu intră nimeni, decît cine are permis*, coordonarea este între subiect *(nimeni)* și o subiectivă *(cine are permis)*, nu între două propoziții principale *(nu intră nimeni* și *decît intră)*. De asemenea, în *N-a venit nimeni, decît eu, Nu mergi tu, ci eu*, raportul de coordonare îl considerăm la nivelul propoziției *(nimeni—eu; tu—eu)*, nu al frazei. (Pentru o opinie diferită, cf. D. Crașoveanu, *Coordonare la nivel de propoziție sau la nivel de frază?*, în LR, XIX, 1970, nr. 4, p. 295—305.

3. Ca și *ci*, *decît* exprimă o opoziție puternică, negativ/afirmativ, la care se adaugă, în cazul său, a doua, general / particular. Această dublă opoziție este marcată în vorbire printr-o pauză evidentă, ceea ce impune, ca și în cazul lui *ci*, notarea acestei pauze și în scris, prin virgulă. Deci :

N-a venit nimeni, decît eu.
N-a spus nimic, decît ce trebuia.

4. Interpretarea dată de noi unităților de la dreapta conectivului *decît* nu înseamnă desființarea complementului de excepție de aspect negativ. El există, dar nu are un cuvînt subordonator specific, ci se introduce prin aceleași elemente joncționale ca și cel de aspect pozitiv *în afara, (în) afară de, cu excepția* etc. Toată diferența constă în caracterul afirmativ sau negativ al verbului regent și al termenului de referință :

Au venit toți în afară de tine.
N-a venit nimeni în afară de tine.

5. Faptul că atît secvențele coordonate prin *decît*, cît și complementele de excepție exprimă aceleași opoziții (afirmativ/negativ, general/particular) nu justifică interpretarea lor identică din punct de vedere sintactic.

N-a venit nimeni, decît eu.

și

N-a venit nimeni în afară de mine,

chiar dacă au același conținut, îl exprimă diferit. În exemplul al doilea se face apel la un element subordonator specific (locuțiunea prepozițională *în afară de)*, deci totul se realizează pe planul subordonării, în timp ce, în primul enunț, un conținut identic este exprimat cu ajutorul unui element coordonator *(decît)*, care stabilește opoziția între două subiecte clar exprimate în enunț prin pronume în cazul N_1 *(nimeni — eu)*.

Situația e similară cu cea dintre *Eu citesc cartea* și *Cartea e citită de mine*, propoziții care exprimă aceleași relații fundamentale în structura de adîncime, dar pe care nimeni nu le analizează în același fel în structura de suprafață. Ca să continuăm paralela *decît — ci*, amintim că, asemănător opozițiilor marcate odată prin *decît*, altă dată prin *în afară de* (și alte locuțiuni prepoziționale), există și opoziția exprimată o dată prin *ci*, altă dată prin *în locul (în loc de* etc.) :

Nu pleacă Ion, ci Gheorghe.
În locul lui Ion pleacă Gheorghe.

Cu toate acestea nimeni nu-l interpretează pe *Ion* ca circumstanțial opozițional decît în exemplul al doilea, acolo unde relația de opoziție este exprimată pe planul subordonării, cu mijloace specifice acesteia.

RÉSUMÉ

L'auteur démontre que la conjonction *decît*, à valeur limitative, doit être transférée de la catégorie des connectives de subordination dans celle des mots de relation de coordination. Par conséquent, il propose quelques modifications concernant le complément circonstanciel d'exception, d'aspect négatif.

Septembrie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NATURA SINTACTICĂ A RELAȚIEI APOZITIVE. II. DIFERENȚE SPECIFICE ALE COORDONĂRII FAȚĂ DE APOZARE*

DE

VIOREL HODIȘ

Concluzia fundamentală a precedentului nostru articol era că „[...] relația apozitivă se opune subordonării, asemănîndu-se cu coordonarea"[1]. În timp ce subordonarea se realizează între unități neechivalente sintactic, coordonarea și apozarea sînt relații stabilite între unități sintactice echivalente, constituind astfel „două aspecte [sintactice] concrete ale unuia și aceluiași mecanism abstract de relaționare"[2]. Dacă relațional și structural, adică din punct de vedere sintactic, asemănările coordonării cu apozarea merg atît de departe, din alte puncte de vedere, aparținînd zonei de interferență a sintaxei cu semantica, se impun evidențiate numeroase deosebiri.

În articolul de față continuăm cercetarea fenomenului apozitiv, comparîndu-l cu relația de coordonare, cu care — în ciuda atîtor asemănări — nu se identifică. Rezultatul acestei cercetări se concretizează într-un număr de diferențe specifice, care separă cele două modalități de relaționare, diferențe pe care le descriem sumar în cele ce urmează.

1. Se pune întîi problema raportului ce se stabilește între termenii lingvistici angajați în coordonare, respectiv în apozare, pe de o parte, și „obiectele" în sens general, filozofic denumite de acești termeni în planul extralingvistic, adică ceea ce se înțelege prin *denotatum*, pe de altă parte. Se știe că fiecare cuvînt se referă la un oarecare obiect sau fenomen, persoană, lucru, însușire, acțiune, raport etc. Numim acest obiect (*denotatum*) cu termenul *referent* [3], iar raportarea cuvîntului la referent — *referință*. Vom observa, astfel, că unitățile coordonate (fie cuvinte — părți de propoziție, fie propoziții) se referă fiecare la un referent *distinct*. Altfel spus,

---

* Partea I a acestui studiu, purtînd subtitlul I. *Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, a apărut în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 297—312.

[1] *Ibidem*, p. 311.

[2] *Ibidem*.

[3] Vezi S. Stati, *Interferențe lingvistice*, București, 1972, p. 195.

între referenţi şi termenii coordonaţi există o relaţie de biunivocitate[4]: fiecărui referent îi corespunde un singur termen coordonat şi, invers, fiecărui termen coordonat — un referent distinct. De aceea putem spune că sensurile termenilor coordonaţi sînt *referenţiale*.

Iată un exemplu:

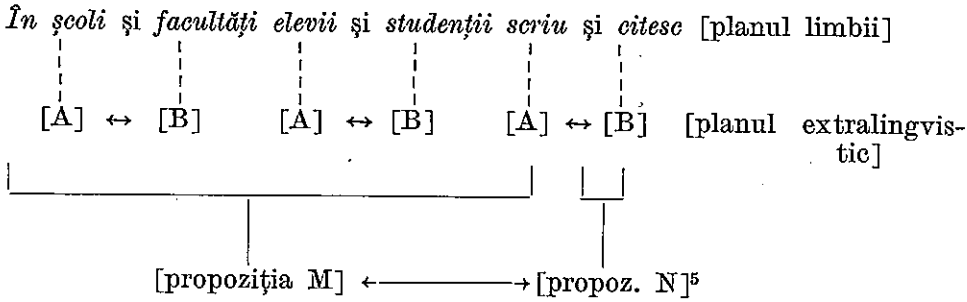

În opoziţie cu termenii coordonaţi, apozarea presupune unităţi sintactice care se referă la *unul şi acelaşi referent*, adică termenii apozaţi actualizează, *toţi* (aceştia — ca şi cei coordonaţi, dealtfel — pot fi doi sau mai mulţi), unul şi acelaşi *denotatum*. Spunem, de aceea, că termenii apozaţi sînt *coreferenţi*.

Spre exemplu:

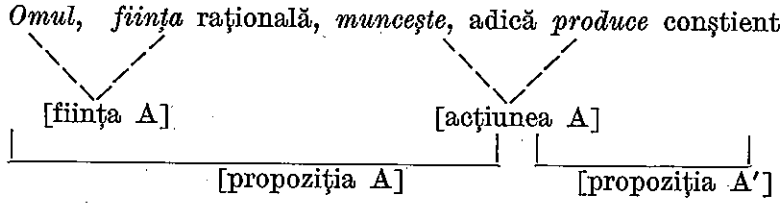

Astfel, din punctul de vedere al raportării la referent, coordonarea şi apozarea nu numai că nu se aseamănă, ci ele se opun chiar. Această opoziţie permite scoaterea în evidenţă a unei fundamentale diferenţe specifice între cele două feluri de relaţii. Coroborînd-o cu ceea ce se reţine ca esenţial din articolul nostru precedent, şi anume că apozarea şi coordonarea sînt relaţii sintactice realizate între unităţi echivalente din punct de vedere sintactic (în sensul că toţi termenii au aceeaşi funcţie sintactică, aceea de coordonaţi, respectiv funcţia de termeni apozaţi)[6], am putea sintetiza concluzia astfel: în timp ce termenii coordonaţi sînt echivalenţi doar sintactic, termenii apo-

[4] Vezi Papy, *Matematica modernă*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 192 şi 236-239; S. Marcus, *Poetica matematică*, Bucureşti, 1970, p. 232.

[5] Această prezentare schematică învederează ideea că, în esenţă, coordonarea propoziţiilor constă în coordonarea predicatelor lor. Vezi în acest sens D. D. Draşoveanu, *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 25.

[6] Vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 304, 305 şi 311.

zaţi prezintă o dublă echivalenţă: din punct de vedere sintactic şi din punct de vedere semantic — referenţial (termenii apozaţi fiind coreferenţi).

Mai observăm că criteriul echivalenţei se impune a fi privit aici sub un dublu aspect: în primul rînd acesta este *factor unificator*, în sensul că ataşează apozarea coordonării, asemănîndu-le (ambele sînt relaţii realizate între unităţi echivalente sintactic); în al doilea rînd, acest criteriu acţionează ca *factor deosebitor*, în sensul că opune apozarea (care presupune termeni coreferenţi) coordonării (care se realizează între termeni referenţi, adică neechivalenţi din punctul de vedere al referentului).

Această dialectică a dublei ipostaze sub care se impune a fi analizat criteriul echivalenţei este proprie multora dintre dezvoltările problemei abordate în cele ce urmează.

În faptele descrise sub 1 vedem una dintre diferenţele specifice majore între coordonare şi apozare, pentru că aici îşi au sorgintea multe din următoarele, pe care ne propunem să le descriem mai jos.

2. Ne ocupăm, în al doilea rînd, de problema mijloacelor prin care se realizează aceste două relaţii sintactice. În timp ce *coordonarea se poate realiza*, în egală măsură, *prin joncţiune şi prin juxtapunere, apozarea se realizează numai prin juxtapunere.* Cu alte cuvinte, dacă juxtapunerea, fiind comună, uneşte cele două relaţii, joncţiunea le desparte, fiind *posibilă* (chiar dacă nu obligatorie) *în coordonare*, dar *imposibilă în apozare.* Şi mai precis: imposibilitatea joncţiunii prin conjuncţii coordonatoare este nota specifică a apozării. Termenii în relaţie apozitivă nu pot permite relaţionarea prin conjuncţie, care presupune, prin definiţie, referenţi distincţi. Odată introdusă conjuncţia coordonatoare între doi termeni apozaţi, aceştia devin *ipso facto* „referenţi", adică vor denumi obiecte, persoane, acţiuni, însuşiri etc. considerate distincte. Astfel, în exemplul:

Gîzele purtau pecetea *locului*, adică a *păcurii* [7]

[obiectul A]

locul despre care este vorba se confundă — pentru locutor — cu *păcura*, deci gîzele poartă *una şi aceeaşi* „*pecete*"[8]. Pe cînd în exemplul:

Gîzele purtau pecetea *locului* şi a *păcurii*

[obiectul A][obiectul B]

păcura şi *locul*, de astă dată, sînt obiecte distincte, gîzele poartă o dublă pecete (mai exact: *două peceţi*).

---

[7] Exemplu citat după DM, s.v. *adică*. Nu este exclusă nici analiza: *a*, pronume (= *pecetea*), apoziţie.

[8] „Identitatea dintre cei doi termeni [...] este [uneori] aşa cum o vede vorbitorul într-o anumită împrejurare". Vezi în legătură cu acest „subiectivism" al locutorului, *Gramatica* Academiei, ediţia a II-a, vol. II, p. 130.

Aceleaşi menţiuni se pot face şi în legătură cu propoziţiile între care se statornicesc relaţiile sintactice în discuţie:

Motoarele pornesc, adică *fac zgomot*

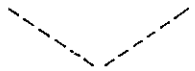

[acţiunea A]

Motoarele pornesc şi *fac zgomot*

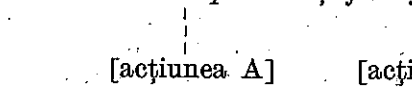

[acţiunea A] [acţiunea B]

Adverbele *adică*, (*şi*) *anume* şi locuţiunile adverbiale *va să zică*, *cu alte cuvinte*, *mai exact*, *altfel spus* etc., numite „conjuncţii" de către unii autori [9], „(adverbe) apozitive" de către alţii [10], după opinia altor specialişti [11] — opinie la care aderăm — nu pot să fie considerate conjuncţii, pentru mai multe motive. Cel mai puternic dintre acestea constă în faptul că, şi în prezenţa şi în absenţa adverbelor apozitive, juxtapunerea — materializată grafic prin virgulă, pereche de virgule sau alte semne de punctuaţie, respectiv, ortoepic, prin pauză sau pauze între termenii apoziţi — este întotdeauna prezentă. Astfel în exemplele:

. . .pecetea locului, [virgulă/pauză] adică a păcurii;
. . .pecetea locului, [virgulă/pauză] a păcurii;
. . .pornesc, [virgulă/pauză] adică fac zgomot;
. . .pornesc, [virgulă/pauză] fac zgomot,

pauzele şi virgulele sînt constante, dar adverbele apozitive — fluctuante. Şi din moment ce invariabilă, constantă şi permanentă în apozare este juxtapunerea cu însemnele ei: virgula, pauza, iar prezenţa adverbelor apozitive este facultativă, deducem că juxtapunerea este mijlocul, unicul, de realizare a relaţiei apozitive. Aportul adverbelor apozitive poate fi apreciat ca unul cvasisintactic, mai mult semantic-referenţial, de subliniere a echivalenţei termenilor între care apar, de învederare a sensurilor lor coreferenţiale.

Din cele expuse pînă aici reiese, credem, destul de clar că structuri sintactice ca cele de mai jos, în care avem alăturări de termeni între care este exclusă pauza şi virgula — semnele indubitabile ale juxtapunerii —, nu vor putea fi numite apozări, respectiv apoziţii sau propoziţii apozitive:

apa Vodislava
tîrgul Iaşi
tîrgul în care nu se întîmpla nimic

Ele nu pot fi considerate decît drept îmbinări de subordonare, îmbinări în care al doilea termen (parte de propoziţie) este subordonat întotdeauna primului în calitate de atribut substantival în cazul nominativ (respectiv atributivă). Ele sînt, deci, „false apoziţii" [12], apozitive.

[9] Vezi I. Oiţă, *Despre propoziţiile explicative*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 452; C. Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în LL, XI, 1966, p. 380-381.

[10] Vezi S. Stati [şi] Gh. Bulgăr, *Analize sintactice şi stilistice*, Bucureşti, 1970, p. 38.

[11] Vezi D. D. Draşoveanu, *art. cit.*, p. 28-30.

[12] La încetăţenirea acestei concepţii la noi şi-au adus contribuţia D. D. Draşoveanu, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 310, şi M. Mitran, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 36-45. Termenul *falsă apoziţie* aparţine lui D. D. Draşoveanu.

Funcţia atributivă a substantivelor respective în nominativ corespunde unui *genetivus apellativus* din limba latină sau *Besonderungsattribut*-ului de care vorbeşte M. Regula [13]. Aspectul mai vechi al acestor îmbinări în limba română din secolele anterioare vine în sprijinul afirmaţiei noastre :

tîrgul Iaşilor (sau „dulce tîrgul Ieşilor")
apa Vodislavei (*Lîngă apa Vodislavei* de G. Galaction).

La fel, considerăm noi, trebuie interpretate toate atributele denumirii [14] :

domnul *Ştefan*
bunicul *Manole Creţu*
romanul „*Ion*"
tutunul „*Matelot*"
cuvîntul *pace*
prepoziţia *pe*
lozinca „*Vrem pace!*"

Toate acestea pot fi analizate ca determinări atributive, şi nicidecum ca apozări, deoarece aici nu avem juxtapunerea propriu-zisă, care presupune obligatoriu pauza marcată prin virgulă sau prin alte semne de punctuaţie între termeni.

Cît priveşte mijlocul de realizare a subordonării în aceste îmbinări atributive, azi, cînd dispunem de o valoroasă contribuţie la acest capitol [15], credem că putem considera că aici avem de-a face cu o fenomenalizare a aderenţei. Concepută de descoperitorul ei drept mijloc de realizare a dependenţei adverbului faţă de verb, „relaţie de subordonare în care nu există nici recţiune, nici acord, fiindcă nu sînt condiţii pentru existenţa lor", raportarea „prin *aderenţă*" (adică „alipire")"[16] credem că poate fi extinsă şi la structuri sintactice ca cele de mai sus, în care subordonarea se realizează între nume şi nume, recţiunea şi acordul, precum şi alte mijloace cunoscute, fiind excluse şi aici :

trenul *fantomă* alerga *repede*

[subordonare atributivă] [subordonare circumstanţială]
trenurile *fantomă* alergau *repede* [17]

[13] *Form und Anwendungsbereich der Apposition. Eine sprachtheoretische Betrachtung*, în „Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard", Lund, 1969, p. 164-167.

[14] Vezi *Gramatica* Academiei, ediţia a II-a, vol. I, p. 76; vol. II, p. 122.

[15] Vezi S. Stati [şi] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 30-31.

[16] *Ibidem*, p. 31.

[17] S-ar putea obiecta aici că, în timp ce adverbul e parte de vorbire neflexibilă şi nu-şi poate — prin acest fapt — realiza subordonarea prin flexiune, substantivul este parte de vorbire flexibilă şi deci, nominativul din „falsa apoziţie" fiind o formă flexionară a acestuia, subordonarea se realizează prin ... flexiune.

Susţinem, însă, că nominativul din construcţii ca cele de mai sus e un caz „absolut", „suspendat", nerelaţionat. Nominativul de aici se poate considera ca nesupus flexiunii, non-caz, ceea ce se poate vedea în bună măsură din exemplul de mai sus. Cf. S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 144 : „casus generalis", „non-casus".

3. Date fiind sensurile coreferențiale ale termenilor apozați, aceștia pot fi negați pe rînd, adică alternativ, pot fi suprimați, sub condiția păstrării integrității referențiale a mesajului.

Spre exemplu, mesajul:

A A′ A″ B B′ C C′

Omul, ființa rațională, *stăpînul globului*, al *pămîntului*, *muncește*, adică *produce* conștient

rămîne integru din punct de vedere referențial, chiar dacă negăm alternativ cîte un termen din fiecare îmbinare apozitivă, sau chiar mai mulți, însă păstrînd cel puțin cîte unul dintre termenii fiecărei relații:

A A″ B C′

Omul [...], stăpînul globului [...] [...] produce conștient.

Termenii coordonați n-au această posibilitate. Negarea uneia dintre unitățile unei serii coordonate duce la știrbirea acestei integrități referențiale, prin pierderea referentului corespunzător unității sintactice negate, dată fiind relația de biunivocitate între respectivul cuvînt anulat și referentul său. Căci, după regulă, cum afirmam mai sus, fiecare termen coordonat actualizează un referent distinct. Astfel, mesajul:

A B C D

Tata și *mama vin* și *pleacă*

devine „infidel" din punct de vedere referențial și incorect gramatical dacă operăm asupra lui negări alternative, ca mai sus:

A C

* tata [...] vin [...].

Neacceptînd comutarea cu zero sub condiția dată (a păstrării integrității referențiale a mesajului), termenii coordonați permit însă comutarea (să-i spunem: simplă a) unui termen cu altul, proprietate comună coordonării și apozării, cum s-a dovedit deja[18]:

B A D C

Mama și *tata pleacă* și *vin*;

A″ B A′ A

Stăpînul globului, *ființa* rațională, *omul*... etc.

Ca și la discutarea mijloacelor de realizare a relațiilor sintactice de coordonare și subordonare (*supra*, 2), și aici putem conchide că există *un fapt care aseamănă aceste două relații, comutarea* numită de noi *simplă*, și *un altul care le deosebește: comutarea cu zero*.

4. Un alt aspect care se impune discutat aici se referă la *caracterul facultativ al repetării indicilor de gramaticalitate* la unii termeni coordonați și apozați, și anume la al doilea, al treilea — termeni care reiau, repetă indicii de gramaticalitate ai primului termen (A), cu care se află în relație, sau nu-i repetă. Este vorba despre desinențele cazuale ale cazurilor oblice, articole, prepoziții, conjuncții; uneori chiar verbe auxiliare. Echivalența sintactică a termenilor coordonați și apozați se manifestă și în șablonarea construcțională, în „turnarea" mesajului în anumite „tipare" gramaticale, care presupun, prin forța sistemului sintactic și morfologic, utilizarea acelorași *indici* de gramaticalitate atît la primul, cît și la ceilalți termeni ai relației:

ÎN[19] *școli ȘI ÎN facultăți eleviI ȘI studențiI VOR învăța ȘI VOR munci conștiincios, răspunzînd astfel grijii partidULUI ȘI statULUI;*

[18] Vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 309.

[19] Dăm cu majuscule indicii de gramaticalitate care se repetă.

OmUL, ADICĂ stăpînUL globULUI, ADICĂ al pămîntULUI muncește CU unelte, ANUME CU instrumente, CU mașini...

Această șablonare a construcției sintactice este socotită de către vorbitori drept supărătoare, pleonastică și redundantă, motive pentru care spiritul de economisire a mijloacelor exprimării lingvistice își găsește aici un vast cîmp de manifestare, prin aceea că vorbitorii nu repetă, ci neglijează conștient unele din acestea, care oricum se subînțeleg:

ÎN școli, facultăți, eleviI, studențiI vor învăța ȘI munci conștiincios, răspunzînd astfel grijii partidULUI, statULUI;

OmUL, stăpîn al globULUI, pămîntul, muncește CU unelte, instrumente, mașini...

Unificatoare pînă la un punct, în sensul că este prezentă atît în coordonarea cît și în apozarea termenilor, nota specifică pe care o impune acest fenomen constă în caracterul mai avansat și în frecvența mult mai mare în apozare decît în coordonare. Astfel, coordonarea permite în mod curent doar nerepetarea prepoziției, respectiv a conjuncției subordonatoare, a unora dintre articole (de pildă cel posesiv-genitival), precum și a unor verbe auxiliare, cum se poate vedea din exemplele de mai sus, ca și din următoarele:

Catedrele *DE* muzică, desen și gimnastică;
Un copil *AL* vecinului și vecinei;
Aici *AM* trăit și muncit toată viața;
Zice *CĂ* vine, mănîncă și pleacă.

Apozarea termenilor, pe lîngă că dă o mai mare frecvență fenomenelor de mai sus, extinde nerepetarea și la alți indici ai gramaticalității, ca: nerepetarea articolului hotărît, a articolului nehotărît și a desinențelor cazurilor oblice [20]:

UN prieten, coleg de școală, mi-a cerut...
Scrie-i *LUI* Gheorghe, fratele meu...
Moartea căprioar*EI*, ființă gingașă, l-a impresionat mult;
Vedea pe turci *CĂ-s* nestatornici, nu stau la vorbele lor

(Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 200).

Fenomenul nerepetării acestor indici de gramaticalitate, mai adînc și mai frecvent în apozare decît în coordonare, este facilitat, fără îndoială, de echivalența semantic-referențială a termenilor apozați. Datorită acestei echivalențe, care — după cum s-a văzut (*supra*, 1) — este absentă în coordonare, termenii apozați nu riscă nici o confuzie de ordin relațional, echivalența lor sintactico-semantică cu primul termen al seriei (A) rămînînd, oricum, evidentă.

Putem remarca și aici dubla ipostază în care ne apare acest criteriu al nerepetării indicilor gramaticalității: în primul rînd *ca factor asemănător*, întrucît nerepetarea se manifestă atît în coordonare cît și în apozare, iar în al doilea, *ca factor deosebitor*, dat fiind că anumiți indici ai gramaticalității în apozare cunosc fenomenul, dar în coordonare nu.

5. Coordonarea se poate realiza fie între unități sintactice prezentînd funcții omogene (subiect *și* subiect, atribut *și* atribut etc.), fie între unități

[20] Fenomen sesizat ca incipient, ca tendință, și în coordonare. Vezi, în acest sens, Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 300.

RÉSUMÉ

Selon plusieurs critères, le rapport syntaxique appositif se confond, en ce qui concerne sa structure relationnelle, avec la coordination, tout en s'opposant à la subordination.

Les différences spécifiques qui séparent la coordination proprement dite de la relation appositive sont, toutefois, suffisantes pour pouvoir parler de l'existence d'une relation appositive de type coordonnateur dans la langue roumaine, à côté de la coordination proprement dite.

Mai 1973

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SEMIOTICA ŞI DIACRONIA LITERARĂ. CÎTEVA PRECIZĂRI

DE

ELENA DRAGOŞ

0. Semiotica literară — critică a operei ca limbaj — s-a impus în deceniile al VII-lea şi al VIII-lea ale acestui secol, ca o altfel de încercare de a dezambiguiza textul artistic. Privită ca o rezultantă firească a demersurilor stilistice şi poetice structuraliste, semiotica literară a evoluat convingător abia cînd relaţia *autor-operă* a fost depăşită, după cum şi „centrarea asupra mesajului", ca modalitate de observaţie teoretică, nu mai aducea, decît în structuri individuale, elemente complementare teoriei poetice. Ultima relaţie, *operă* (citeşte *semn*) — *interpretant* pare să adapteze aspectul teoretic la atmosfera epocii, dar şi la complexitatea însăşi a obiectului [1]. Această complexitate poate fi validată din punctul de vedere al ambilor termeni ai relaţiei. Astfel, apariţia semioticii literare este cerută de însăşi evoluţia limbajului artistic, care devine din ce în ce mai conştient de sine şi deci se impune ca o unitate în acelaşi timp semnificantă şi semnificativă [2], ca un caz particular în cadrul diverselor sisteme de semne; dar, în acelaşi timp, semiotica literară a instituit un front larg de aderenţe ale operei cu receptorul ei, din ce în ce mai divers, mai frecvent şi mai informat, putînd completa paleta de relaţii pe care o inauguraseră atît stilistica, mai timid, cît mai ales poetica [3].

1. Aceşti factori determină astăzi priviri distribuite egal asupra celor doi componenţi ai actului semiotic referitor la literatură: asupra semnificantului şi asupra semnificatului, neignorînd totuşi realitatea că semnificantul a mai fost obiect de cercetare, riguroasă, a poeticii. De altfel, aşa se şi explică faptul că semiotica are în vedere sistemul de semne dintr-o comunicare, deci sistemul de semne al operei literare respective,

[1] Nu întîmplător afirma N. Dufrenne că „formalismul în artă are ca rezultat naşterea unor opere construite parcă pentru a putea fi analizat, în perspectivă structuralistă, şi nu a unor opere cu finalitate estetică în adevăratul sens al cuvîntului", apud Ion Pascadi, *Nivele estetice*, Bucureşti, 1972, p. 77.

[2] „Eliberarea limbajului poetic, începută de Mallarmé, este continuată în sensuri diferite de ermetismul lui Valéry şi Ungaretti, de negaţia violentă a lui Marinetti, metaforismul frenetic al lui Breton ori echilibrul şocant al lui T. S. Eliot. La fel, după Henry James, Proust ori Joyce, romanul devine o construcţie semnificantă, un univers secund, în marginea celui real, cu legi proprii de dezvoltare", semnalează Sorin Alexandrescu în *Introducere în poetica modernă*, din *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*, Bucureşti, 1972, p. LXXVI.

[3] „Într-o asemenea perspectivă, poetica va intra în relaţii necesare nu numai cu cei trei termeni menţionaţi drept cei mai apropiaţi [limbajul literar, lingvistica şi critica literară], ci şi cu alţii, cum ar fi: antropologia, sociologia, psihologia etc."; idem, *ibidem*, p. LXV.

intrată în observația semioticianului, urmărind modul de producere a comunicării în condițiile în care elementele sistemului au o configurație specifică.

1.2. Caracterul deosebit, mereu nou, al literaturii se impune ca o evidență, cu atît mai mult cu cît, semnul poetic fiind o relație dintre semne [4], libertatea de combinare este aici aproape nelimitată. Nu putem să nu admitem totuși că, oricîtă doză de libertate, de subiectiv, ar afișa o operă, ea nu scapă necesității motivatoare care transformă actul semiotic literar într-un act de autosemioză [5], de poiesis, impunînd cu atît mai mult realizarea modelului operei la care se oprește semioticianul. În felul acesta, semnul în literatură — format din reevaluarea semnelor lingvistice — — devine „funcție-semn", un raport de interdependență, deoarece se impune numai ca un element al unei relații, și nu ca o entitate singulară, abstractă. „Simpla includere a unui cuvînt într-un text poetic îi schimbă fundamental natura : din cuvînt al limbii, el devine reproducere a cuvîntului din limbă" [6].

Relațiile pe care mesajul literar-artistic le întreține cu sistemul limbii comune — planul formei expresiei literare fiind denotativ — determină audiența largă a acestuia (credem că e cea mai largă dintre toate manifestările limbajului), indiferent de faptul că instituie în același timp, împreună cu elementele primului, un alt sistem, individualizat, propriu fiecărui scriitor, chiar fiecărei opere în parte — sistemul conotativ. „Rostul conotărilor surprinde eficient Al. Sincu — este de a crea o forță ilocuțională proprie textelor literare, tendința de a orienta spre perceperea mesajului în sine (Einstellung, set), nu numai către referentul lui, diminuînd în mod specific tensiunea dintre continuitatea semnificației și caracterul discret al expresiei, mai exact, convertind expresia în sursă de informație specifică. Discursul, astfel opacizat, tinde să impună prezența aproape fizică a cuvintelor, care nu mai au referent, ci numai o referință imaginară" [7]. Rezultă că un text literar nu se poate susține printr-o cascadare metaforică, deoarece, tensiunea dintre conștiința poetică și competența semiotică fiind prea mare, efectele se anulează prin atrofierea cîmpului de percepție. Nu sînt judecate în același fel operele opuse acestui mod de redare [8]. Tot de aici rezultă calitatea nouă pe care semnul lingvistic o dobîndește în sistemul conotativ : aceea de a atrage atenția asupra sa și asupra semnelor limitrofe — recunoaștem aici statutul figurilor retorice —, cît și faptul că acestea invită la procesul de interpretare prin relația pe care o realizează nu cu referentul, ci cu referința. Separarea de referent dă curs liber interpretării, a execuției chiar a operei [9], în funcție de fiecare receptor în parte.

---

[4] T. A. van Dijk, *Quelques problèmes d'une théorie du signe poétique*, în Extrasele Congresului de semiotică, Praga, 1968, p. 10.

[5] Alexandru Sincu, *Literatura în perspectivă semiotică*, în *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, 1972, p. 145.

[6] I. M. Lotman, *Lecții de poetică structurală*, București, 1970, p. 137.

[7] Alexandru Sincu, *op. cit.*, p. 156.

[8] De unde adeziunea la „scrierea albă" sau la „gradul zero al scriiturii".

[9] „Orice consum este, astfel, o interpretare și o execuție, întrucît în orice consum opera retrăiește într-o perspectivă originală", afirmă Umberto Eco, în *Opera deschisă*, București, 1969, p. 20.

2. Dacă sincronic analiza sistemului conotativ al unei opere, ca un domeniu al cercetării semiotice, se impune cu o autoritate de netăgăduit şi suportă rigorile modelului semiotic, diacronic, literatura credem că se sustrage, cel puţin în parte, „modalităţilor de abordare dominată de perspectiva semnului" [10], în pofida afirmaţiei lui U. Eco, după care „o operă univocă e deschisă" [11]. Ne referim mai cu seamă la operele de pionierat, care, avînd o relaţie mai strînsă cu referentul, nu se constituie decît prin funcţia de comunicare şi, într-o măsură foarte mică sau cîteodată deloc, cu funcţie autonomă, de autocomunicare. În ciuda aspectului general de confesiune, în ciuda accentelor afective [12], cronica lui Ion Neculce, cronică cu cele mai multe implicaţii literare, rămîne o sursă cu un bogat material referenţial mai ales. La aceasta probabil contribuie şi caracterul dual al cronicilor, de a fi opere ştiinţifice, dar şi lucrări artistice, a căror literaritate e la începuturile ei.

3. Unei priviri semiotice, adică recunoaşterea unei diversităţi de interpretare a sistemului unei opere, i se sustrage în general literatura, care renunţă la serviciile sistemului conotativ şi abordează exclusiv referentul pentru a-l prezenta cît mai fidel (vezi naturalismul, în special, dar şi unele forme ale realismului).

4. Pentru că aminteam de operele de pionierat ale unei literaturi, să întîrziem cîteva momente asupra *Ţiganiadei* lui Ion Budai-Deleanu. Pe drept cuvînt operă de la temelia literaturii române, prin virtuţile ei estetice şi ideologice, *Ţiganiada* uzează mai puţin de modelele unui sistem conotativ anterior constituit. Prin urmare, tot ce conotează sau nu textul *Ţiganiadei* este aproximativ pentru prima dată enunţat, considerat original în devenirea speciei de epopee eroi-comică, mai ales că o alta în literatura română nu o rivalizează. În felul acesta, limbajul *Ţiganiadei* ne apare ca o valorificare a diverselor elemente : arhaice, populare şi neologice, prin includerea lor în sistemul general al operei, dar nu şi cu celălalt aspect, de a le include în sintagmele figurate care să întrunească pe deplin caracteristicele semnului poetic. Mai mult, chiar efectele de retrosemnificare sînt regizate de autor, deoarece idealul operei este unul imediat, de satirizare, şi nu unul de ambiguizare a discursului. Deci sistemul limbajului operei astfel constituit nu numai că este denotativ în întregime [13], dar atît cît ar fi putut fi semnificativ este explicitat de autor, care are grijă să noteze că : „Însă tu bagă sama bine, căci toată povestea mi să pare că-i numa o alegorie în multe locuri, unde prin ţigani să înţăleg ş-alţii carii tocma aşa au făcut şi fac, ca şi ţiganii oarecînd" [14], absolvind cititorul de o „recreaţie" personală [15].

---

[10] Sanda Golopenţia-Eretescu, *Explorări semiotice*, în SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 283.

[11] Umberto Eco, *op. cit.*, p. 73.

[12] Exprimarea afectivităţii nu conduce numaidecît la literatură.

[13] Cele cîteva metafore şi comparaţii cu valoare plasticizantă nu deranjează semnificaţia fundamentală a operei (vezi paginile : 54, 69, 69—70, 79, 142, 153, 165, 185, 239 din Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada*, Bucureşti, 1973).

[14] Idem, *ibidem*, p. 11.

[15] „Arta... o realitate spirituală ... produs al simbiozei procesului reflectării cu cel de recreaţie efectuat de receptor", după cum afirmă I. Pascadi, *op. cit.*, p. 73.

4.1. Dealtfel, *Țiganiada* nu a fost cunoscută, în prelungirile ei semnificative, decît în sensuri bine stabilite, neinvestindu-se în ea mai mult decît a considerat autorul. Am putea spune că Ion Budai-Deleanu „rateză" formularea multiplelor semnificații ale epopeii sale eroi-comice prin constanța cu care, deși încredințează textul spre decodare comentatorilor din subsol, intervine pentru a restabili sensul adevărat. Spre exemplu, dacă a existat intenția unuia sau altuia dintre comentatori de a devia semnificația textului (chir Simplițian, cocon Idiotisianul, cocon Musofilos, chir Onochefalos, cocon Coantreș, părintele Filologos etc.), întotdeauna se găsește un altul (cel mai adesea, Mitru Perea) care să restabilească „ordinea".

4.2. Credem că la aceasta mai contribuie caracterul „mixt" [16] al primei epopei românești — aceea de a fi *eroică* și *comică* —, fiecare dintre determinanți cerînd un referent precis, asupra căruia scriitorul se oprește cu voluptatea notării amănuntelor de tot felul în ritm narativ [17]. Se realizează astfel legături mai trainice și mai directe cu materia epică, în ciuda diverselor modele, astfel încît cititorul e dispus să intervină mai puțin cu competența sa semiotică, în cazul acesta decît în altele.

4.3. Investigațiile asupra operei au decretat împletirea concretă a unor aspecte ale ei cu realitatea (lipsa ficțiunii, prezența folclorului nealterat, toponimia autentică etc.), într-un cuvînt „aduce[rea] alegoriei în realitate" [18], calitate pe care mulți realiști și-ar apropia-o și care întărește faptul că sîntem mai aproape de un referent decît de o referință imaginară.

Chiar dacă argumentele de mai sus ar convinge mai puțin, reținem faptul că textul denotativ al unei opere de început nu ne putea furniza altfel de aprecieri, mai cu seamă că semnul poetic, atît cît există, nu se caracterizează prin transcendență și imanență, calități intrinseci lui, ca celulă primară a limbajului artistic [19]. Cele cîteva comparații și metafore presărate printre numeroasele alegorii ușor decodabile, după cum am văzut, nu pot să susțină că în literatura română semnul poetic și-a făcut apariția. Credem că abia în veacul al XIX-lea, prin Eminescu, vom putea aprecia adîncimea, deschiderea, imanența și transcendența semnului poetic, chiar și în poemele epice [20]. În ce privește *Țiganiada*, ea se recomandă simplă și frustă oricărui cititor, întocmai ca epopeile antice, avînd mai ales de demonstrat ceva decît de sugerat.

5. De aceea considerăm că amintita competență semiotică ce se impune la receptarea unei opere literare trebuie reglată în funcție de timpul

---

[16] Ioana Petrescu, *Budai-Deleanu și epopeea eroi-comică*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj, 1974, p. 20.

[17] Iată o altă explicație care întîrzie apariția semnului poetic — narativitatea —, care uzează mai adesea de sensul denotativ decît de cel conotativ al semnelor lingvistice. Mai tîrziu, narativitatea devine un element de ambiguizare; am putea aprecia că numai atunci cînd romanul se metaforizează.

[18] *Istoria literaturii române*, vol. II, București, 1968, p. 76.

[19] I. Pascadi, *op. cit.*, p. 68.

[20] Aceasta nu exclude existența limbajului figurat începînd cu Miron Costin sau în literatura modernă.

cînd a fost scrisă opera, trebuie discutată în relaţia acesteia cu ansamblele literare anterioare şi cu cele concomitente, pentru ca într-adevăr opera să se verifice ca valoare şi ca semnificare. Nicicînd o operă nu a fost salvată prin atribuirea unor semnificaţii pe care textul nu le verifică sau, mai mult, nu le putea presupune la acel timp (componenta pragmatică a demersului semiotic cenzurează aceste date). E posibil ca de la această restricţie să se sustragă capodoperele care trăiesc peste timpuri şi locuri [21], dar, cum în intenţia noastră a fost expunerea unei simple păreri asupra începuturilor literaturii paralel cu criteriul semiotic, nu ne vom ocupa de excepţii.

RÉSUMÉ

Dans cet article nous nous proposons de démontrer que la compétence sémiotique se vérifie dans les œuvres où le signe poétique est apparu, avec toutes ses caractéristiques, et ne se vérifie pas dans les œuvres du début de la littérature d'un peuple. La thèse est appliquée à l'épopée de Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada*.

Octombrie 1974

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[21] Acum sîntem dispuşi să aderăm la părerea lui U. Eco relcritoare la Dante şi unicitatea sensului.

DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975, 641 p.

Alături de celelalte tomuri apărute în ultimul deceniu din seria nouă a DLR [1], prezentul volum semnat de un colectiv de lexicografi clujeni se înscrie în unitatea de concepţie şi realizare a marelui dicţionar-tezaur [2] ca o valoroasă creaţie lexicografică, parte, de o remarcabilă ţinută ştiinţifică, dintr-o operă capitală despre limba română.

1. Scopurile monumentalului *Dicţionar al limbii române* sînt în mod firesc multiple. Menit să conţină tezaurul lexical al limbii române, să reflecte viaţa şi cultura poporului, el împlineşte un vechi deziderat naţional, întrupează unul dintre obiectivele primordiale ale înfiinţării Academiei Române. Nu avem intenţia de-a repeta aici precizările din fascicula introductivă sau unele analize făcute în legătură cu structura şi metodele seriei noi a DLR [3], ori cele privitoare la importanţa sa naţională şi istorică [4]. Credem, însă, că s-ar cuveni adăugată o semnificaţie deosebit de actuală. În societatea modernă funcţia de informare a dicţionarului (în speţă a celui general-explicativ) trebuie să răspundă unor exigenţe crescînde, dicţionarul devenind astfel un „obiect cultural" [5], semn al unui nivel de cultură şi integrat în specificul acesteia. Epoca contemporană, caracterizată prin amplitudinea diversificată a cunoştinţelor, e dominată de imperativul preciziei şi al efortului de clasificare. În acest context, dicţionarul este „o memorie externă, concepută în mod expres în vederea cercetării" [6].

Cu această accepţiune, dicţionarul îşi accentuează rolul educativ, conferit de calitatea sa de a fi un instrument indispensabil formării omului societăţii contemporane, spiritului său organizat. Formarea deprinderii de a învăţa, a gustului de a şti este funcţia pedagogică cu totul specială pe care o poate îndeplini dicţionarul, şi aceasta este cultivată în învăţămîntul unor ţări (Elveţia de pildă) prin predarea tehnicii de a consulta dicţionarul încă din clasele elementare. S-ar putea desprinde de aici sugestia, poate nu lipsită de interes, de a fructifica, şi sub acest aspect educativ, prestigioasa operă lexicografică care este DLR, eventual în etapele superioare de învăţămînt specializat, pentru a cultiva dorinţa de dobîndire a unor cunoştinţe multiple şi de reală autoritate privind limba şi cultura românească. DLR ar putea fi astfel un factor informativ şi formativ în modul cel mai activ.

2. Semnalarea de faţă nu poate epuiza diversele probleme şi aspecte pe care le ridică o lucrare atît de complexă, şi nici examina în amănunt meritele, fără îndoială deosebite, ale volumului discutat.

Redactat şi revizuit de lexicografi pricepuţi, unii dintre ei lingvişti cu experienţă, formaţi în tradiţia Muzeului limbii române (Ioana Anghel, Maria Bojan, Elena Comşulea, Alexandru Cristureanu, Leontin Ghergariu, Doina Grecu, Alexandru Indrea, Ion Mării, Doina Negomireanu, Vasile Stanca, Virgil Stanciu, Felicia Şerban, doctor în filologie, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, Emilia Todoran, Mariana Vartic), sub directa şi activa coordonare şi conducere a redactorilor responsabili Vasile Breban şi prof. dr. doc. Bela Kelemen, a căror

---

[1] Este vorba de tomul VI, *Litera M*, tomul VII, partea 1, *Litera N*, tomul VII, partea a 2-a, *Litera O*, tomul VIII, partea 1 ,*Litera P (P-PĂZUI)*, tomul VIII, partea a 2-a, *Litera P (PE-PÎNAR)*.

[2] Normele, metodele şi sursele fiind unice pentru cele 3 colective (din Bucureşti, Cluj-Napoca şi Iaşi), riguros stabilite şi aplicate, unitatea lucrării este evidentă, aşa încît nu există şi nu trebuie să existe diferenţe sesizabile.

[3] Vezi, de exemplu, I. Coteanu, *Dicţionarul Academiei*, în *Metode noi şi probleme de perspectivă ale cercetării ştiinţifice*, Bucureşti, 1971, p. 299—303, şi R. Todoran, *Dicţionarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul VI, *Litera M*; tomul VII, partea a 2-a, *Litera O*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 159—163.

[4] Iorgu Iordan, *Dicţionarul limbii române*, în LR, XIII, 1964, nr. 4, p. 304.

[5] Vezi Jean Dubois şi Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie: Le dictionnaire*, Librairie Larousse, 1971.

[6] Pierre Masse, apud Constantin Zaharnic, *Excelenţa sa, dicţionarul*, în „Colocvii", V, 1970, nr. 6, p. 22.

prestigioasă şi îndelungată experienţă lexicografică este binecunoscută, tomul IX, *Litera R*, cuprinde un număr elocvent de cuvinte-titlu şi variante, 7 255, faţă de numai 2 431 de articole înglobate la aceeaşi literă în DL [7] (R este o literă de cuprindere medie într-un dicţionar românesc). Numărul total de unităţi frazeologice (expresii, locuţiuni, cuvinte compuse, sintagme) tratate şi ilustrate ar fi de asemenea reprezentativ pentru bogăţia de material lingvistic a tomusului discutat (amintim numai verbul RIDICA, la care sînt tratate 109 astfel de unităţi).

3. DLR înregistrează toate cuvintele populare, vechi, literare, precum şi toate regionalismele. În privinţa unităţilor lexicale din limbajele tehnico-ştiinţifice există restricţii, temeinice şi explicabile. Un dicţionar general explicativ, oricît de bogat s-ar dori, nu ar putea, în mod practic, cuprinde toţi termenii tehnici şi ştiinţifici reflectaţi în dinamica vocabularului de complexa dezvoltare a societăţii moderne. Prin natura lor diferită, aceşti termeni formează obiectivul unor dicţionare tehnice speciale.

În problema aceasta s-a sugerat şi argumentat ideea de a adopta o atitudine mai maleabilă, mai receptivă faţă de o parte din aceşti termeni, cu o circulaţie mai largă în limba actuală [8]. Autorii tomului IX au selectat cu discernămînt acei termeni tehnici şi ştiinţifici care s-au generalizat în limbă, adoptînd, acolo unde a fost cazul, şi principiul elastic de care aminteam. Prezenţa în tomul IX a unor cuvinte titlu ca: RABIŢ, RADIOALTIMETRU, RADIOBALIZĂ, RADIOGONIOMETRU şi a multor altora atestă această aplicare. Privitor la termenii tehnici reţinem o singură observaţie. Cuvîntul RACURSIU s.n. este înregistrat în această formă în DLR, cu sensul specializat în artele plastice şi film. M.D.ENC. (apărut după redactarea tomului IX) atestă cuvîntul într-o formă mai apropiată de etimon, RACURSI, dîndu-i mai întîi sensul pe care-l are ca adj. invariabil „scurtat, perscurtat", sens care ar fi trebuit să existe şi în DLR.

4. Volumul pe care-l discutăm reflectă în înseşi tehnica şi conţinutul atricolelor, în structura definiţiilor, necesitatea obiectivă de a ţine pasul cu dezvoltarea multilaterală a ştiinţei şi culturii, cu terminologia ştiinţifică a zilelor noastre. Felul în care sînt tratate cuvinte ca RADAR, RADIO etc. este ilustrativ, mai ales în comparaţie cu rezolvarea acestora în dicţionare româneşti mai vechi. Tomul IX al DLR înregistrează 74 de cuvinte care încep cu componentul RADIO — (neologisme), pe cînd DL înregistra acum 20 de ani numai 47 de astfel de cuvinte.

Fiind „obiect cultural", dicţionarul este determinat de structurile ideologice dominante ale epocii [9], contribuind la rîndul său la stabilitatea acestora. Nivelul ideologic şi concepţia ştiinţifică materialist-dialectică, care se reflectă în întreaga lucrare discutată, este unul din meritele sale de seamă. (Vezi de exemplu tratarea cuvintelor RĂSCOALĂ, REVOLUŢIE etc.)

Definiţiile din tomul IX surprind modificările intervenite în evoluţia limbii sau aspectul dinamic al acesteia, prin cuvintele de curînd stabilizate în limbă cu statut de cuvinte româneşti, prin apariţia la cuvintele existente a unor sensuri noi sau modificarea altora. În aceste cazuri competenţa şi observaţia realistă a lexicografului au o mare importanţă. Se pot da, din acest punct de vedere, multe exemple de rezolvări judicioase. Elocvent pentru dinamica ascendentă a limbii este cuvîntul REAŞEZARE, care de la data redactării literei R şi pînă acum şi-a nuanţat atît de mult unul din sensurile sale noi încît, în loc de „aşezare în altă ordine, stabilire după alte criterii", ar fi mai potrivit „aşezare pe baze noi, reconsiderare". La fel cuvintele REEDIFICA, REEDIFICARE, atestate numai la BARCIANU sau ALEXI, W., au azi o circulaţie activă.

5. Fiecare cuvînt este analizat atît pe plan sincronic cît şi diacronic, începînd cu definiţia (indicaţii de vechime sau localizare), cu organizarea şi evoluţia sensurilor, pînă la citarea cronologică a surselor, care sînt selectate totodată, acolo unde este cazul, astfel încît să ilustreze întreaga răspîndire a cuvîntului. Natura definiţiilor, cu problemele lor specifice legate şi de contextele lexicografice [10], ar merita o analiză specială, pe care spaţiul nu ne-o îngăduie. La fel şi discutata problemă a etimologiilor sau unele comentarii privind etimologia multiplă.

În legătură cu caracterul normativ, aspect pragmatic important al dicţionarului, observăm realizarea lui prin indicaţiile gramaticale şi prin desemnarea variantelor. Uneori însă, tocmai alineatul penultim în care acestea sînt cuprinse nu precizează suficient care din for-

---

[7] Folosim siglele obişnuite din bibliografia DLR, pentru a facilita urmărirea observaţiilor din partea ultimă a prezentei semnalări.

[8] Luiza Seche, *Observaţii asupra Dicţionarului limbii române (Litera M)*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, tomul XXIV, 1973, p. 99—107.

[9] Jean Dubois şi Claude Dubois, *op. cit.*

[10] Vezi şi Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*, Praha, 1971.

mele de plural sau formele verbale sînt acceptate în prezent de *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*. (Vezi de exemplu pluralul cuvîntului ROATĂ[1] dat: *roţi* şi *roate*.)

6. Funcţia ştiinţifică a DLR, ca sursă indispensabilă a studiilor de limbă, în special de lexic, precum şi caracterul său istoric sînt argumentele esenţiale care se aduc îndeobşte pentru a sublinia importanţa primelor atestări. DLR este şi rămîne sursa cea mai prestigioasă pentru orice istoric al limbii, lexicolog, semantician sau chiar stilist. Este foarte adevărat că o lucrare de atari proporţii şi dificultăţi nu poate evita unele lacune, unele inconsecvenţe, aproape inerente şi de mai mică importanţă pentru valoarea sa generală. Deşi sursele şi implicit fişierul au fost substanţial îmbogăţite, redactorii nu sînt încă în posesia unui material suficient de bogat pentru a ilustra întotdeauna prima atestare, fapt care are consecinţe şi asupra înregistrării unor cuvinte, sensuri sau variante.

Cele citeva observaţii şi adăugiri (simple spicuiri, dintr-o posibilă listă care ar depăşi cu mult discuţia de faţă) provin din lacunele pe care le aminteam. Ne vom referi numai la atestări existente în iniţiala bibliografie a DLR şi nu la cele din lucrările ştiinţifice sau ediţiile critice apărute între timp. De asemenea precizăm că nu vom aduce completări din surse ca ST. LEX., BUDAI-DELEANU, LEX. etc., care nu ne-au fost la îndemînă şi din care vor apărea cu siguranţă ulterioare rectificări.

a) Prime atestări: RACLĂ s.f. are în DLR prima atestare pentru sensul „ladă" în PRAV. 62, dar sensul apare mai înainte în PO 28; RADE vb. III este atestat în DLR mai întîi la MOXA, dar cuvîntul se găseşte mai dinainte în PO 140/21; RĂSPUNDE vb. III cu sensul învechit 6. din DLR apare înainte de 1805 în PRAV. COND. (1780), 88, 90; RESCRIE vb. III, considerat rar şi slab atestat în DLR, este explicat pentru prima dată în DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 141/1: „a scrie îndărept ... a răspunde la scrisoarea cea primită"; RESTATORNICI vb. IV apare mai întîi la F. AARON, I. II, 52, şi nu la HELIADE, AMF. 72/3; RESTITUIRE s.f. nu apare prima dată la VLAHUŢĂ, A.O. III, 22, ci mult înainte, la DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 138/17; REVENIRE s.f. este explicat întîi de acelaşi DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 144/20 şi nu de POLIZU; RODIE s. f. cu prima atestare în DLR la HERODOT (1645) apare cu un secol înainte în PO 312/25, 27.

b) Cuvinte neînregistrate: RĂIE s.f., cuvînt învechit, cu sensul „păcat, răutate, nelegiuire", este bine atestat în PO 27/15, 51/20, 61/23, 244/11, 156/26, 294/4; RESISTARE s.f. explicat de DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 139/10: „a sta împotriva cuiva"; RESTARE s.f. apare la acelaşi autor la pg. 139/17.

c) Sensuri neînregistrate: ROMÂN apare în PRAV. COND. (1780), 88, 90, 138 cu sensul „locuitor (în general)", sau ceea ce înţelegem azi prin „cetăţean", ceea ce este puţin altceva decît „om (în general)", sens atestat în DLR; RESCRIPT s.n., explicat în DLR cu un sens foarte specializat, are un sens mult mai general în DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 141/18: „respunsul în scris, sau acceaia ce de iznou se scrie"; o observaţie similară e valabilă şi pentru cuvîntul RESCRIPŢIE (idem, *ibidem*/26).

7. Dificultăţile rezolvării fenomenelor deschise (cuvintele) impun lexicografului permanente confruntări cu complexa realitate lingvistică, cer cunoştinţe şi informaţii vaste şi diverse. Nu arareori articole care apar în dicţionar atît de limpede organizate încorporează repetate şi susţinute eforturi şi căutări ştiinţifice, din care nu lipsesc nici atenţia încordată, migala sau răbdarea.

Accentuînd încă o dată valoarea cu totul deosebită şi importanţa ştiinţifică a tomului IX, *Litera R*, trebuie să adăugăm o cuvenită recunoştinţă autorilor lui pentru munca lor atît de plină de greutăţi şi mai ales pentru rezultatele ei.

Decembrie 1975

Rodica Marian
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

ION GHEŢIE — AL. MAREŞ, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1974, 388 p.

Lucrarea lui Ion Gheţie şi Al. Mareş, elaborată în cadrul sectorului de limbă literară şi filologie al Institutului de lingvistică din Bucureşti, reprezintă o contribuţie deosebit de importantă la istoria limbii române în general şi la dialectologia românească în special.

Deşi a fost concepută ca o lucrare preliminară la două opere fundamentale, *Originile scrisului românesc* şi *Istoria limbii române literare*, autorii au reuşit, pe baza cercetării îndelungate şi minuţioase a unui bogat material de limbă, extras dintr-un număr impresionant de izvoare, îndeosebi din secolul al XVI-lea, dar şi de dinaintea acestei perioade, să ne pună la dispoziţie o descriere a stadiului atins de graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea.

Cu toate că se are în vedere un anumit moment, foarte important dealtfel, din evoluţia limbii române, prin referirile pe care le fac la perioada anterioară, bazaţi pe material existent în documente sau pe reconstituiri, cît şi la situaţia actuală a graiurilor dacoromâne, prin cercetarea a tot ce ne-a pus la dispoziţie geografia lingvistică, autorii, pe lîngă stabilirea structurii dialectale a limbii române dintr-o epocă dată, au realizat o valoroasă lucrare de dialectologie istorică a limbii române.

Monografia pe care o prezentăm în cele ce urmează, care umple un gol serios în cercetările de dialectologie românească, o considerăm fără nici o rezervă „o piatră de început a unei viitoare *Istorii a graiurilor dacoromâne*".

După o bogată listă a textelor româneşti din secolul al XVI-lea, repartizate pe toate provinciile, din care autorii au extras materialul de limbă pe care îl discută în cadrul lucrării, şi a altor izvoare sau lucrări de referinţă, urmează *Introducerea*, împărţită în cinci capitole. În prima parte, autorii prezintă cîteva dintre motivele pentru care nu dispunem în momentul de faţă de o dialectologie istorică a limbii române, scoţînd în evidenţă totodată şi obstacolele care au stat în calea studierii istorice a dialectelor.

Deşi nu se poate vorbi de cercetări româneşti speciale de dialectologie istorică, în studiile de istorie a limbii române, însă, se fac observaţii, uneori foarte importante şi precise, asupra unor fenomene de limbă, urmărindu-se atît evoluţia, cît şi ariile lor de răspîndire, şi încercîndu-se, în acelaşi timp, pe baza fenomenelor discutate, şi o delimitare a subunităţilor dialectale din cadrul dacoromânei. Autorii analizează amănunţit toate părerile exprimate în această privinţă, luînd atitudine critică asupra celor pe care le consideră neconforme cu realitatea lingvistică, expunîndu-şi în acelaşi timp propriul punct de vedere.

În continuare se arată scopul lucrării: stabilirea configuraţiei dialectale a dacoromânei în secolul al XVI-lea. Pentru atingerea acestui scop, arată autorii, au fost consemnate faptele de limbă cele mai sigure, furnizate de texte originale, localizate şi datate.

Problema diversificării limbii române, în cursul dezvoltării sale, în subunităţi dialectale este de asemenea larg discutată. Autorii lucrării consideră că astăzi nu mai poate fi susţinută părerea exprimată de generaţia romantică a lingviştilor români, potrivit căreia limba română ar fi extrem de unitară, şi arată totodată cum s-au produs diferenţierile dialectale, care, în general, sînt admise chiar la nivelul românei comune, deşi diferenţele dintre subunităţile teritoriale ale dacoromânei sînt, fără îndoială, mai mici decît cele din alte limbi.

Evoluţia dacoromânei în sensul diversificării, începînd încă dintr-o perioadă premergătoare apariţiei primelor texte româneşti şi continuînd şi în secolele următoare, s-a produs, după opinia autorilor, „ca un proces natural, nestînjenit de intervenţia factorilor culturali", (p. 37). Limba de cultură, în schimb, s-a întemeiat, într-o mare măsură, în dezvoltarea sa, pe graiurile populare. Spre deosebire de alţi cercetători, care neagă sau admit într-o foarte mică măsură influenţa limbii vorbite în epoca respectivă asupra textelor scrise în secolul al XVI-lea, autorii lucrării de faţă consideră, pe bună dreptate, „că o persoană care scrie (pentru prima oară) într-o limbă îşi reproduce, cu fidelitatea permisă de mijloacele de redare, propria sa vorbire" (p. 37).

O altă problemă asupra căreia autorii se opresc pe larg este aceea a textelor utilizate şi a felului cum s-a făcut selecţia acestor texte. Pe lîngă materialul lingvistic oferit de textele secolului al XVI-lea, pentru stabilirea configuraţiei dialectale a dacoromânei din perioada respectivă, s-a recurs şi la reconstituirea ei pe baza materialului de limbă din secolele următoare.

Metodele şi mijloacele adoptate în cercetarea de care ne ocupăm sînt determinate de convingerea autorilor că dacoromâna din perioada respectivă prezenta diviziuni dialectale, că diferenţele dintre texte nu sînt de natură grafică, ci ele oglindesc diferenţe de vorbire, avînd corespondenţe în graiuri.

Partea întîi a lucrării, intitulată *Descrierea fenomenelor specifice*, cuprinde prezentarea şi analizarea amănunţită a particularităţilor de limbă consemnate în textele cercetate sau presupuse a fi existat în secolul al XVI-lea. Fenomenele lingvistice sînt grupate pe capitole

consacrate *foneticii* (vocalism şi consonantism), *morfologiei* şi *lexicului*. Cum dealtfel e şi normal în descrierea graiurilor unei limbi, capitolul în care se discută problemele de fonetică este cel mai extins în cadrul lucrării. Fiecare fenomen fonetic este prezentat sub forma unei mici monografii, care se încheie cu comentarii detaliate privind întreaga expunere şi cu concluzii legate de repartiţia geografică a fenomenului discutat.

Nu vom intra în amănunte privind prezentarea şi interpretarea fenomenelor fonetice. Considerăm necesare însă cîteva observaţii privind unele interpretări şi puncte de vedere exprimate, observaţii asupra cărora autorii vor reflecta, eventual, şi în măsura în care le vor considera întemeiate vor ţine sau nu seama de ele în viitoarele lor cercetări. Vom face şi cîteva precizări care, cu siguranţă, sînt scăpări din partea autorilor.

E un fapt cunoscut, care, după părerea noastră, nu poate fi trecut cu vederea, că subunităţile dialectale ale dacoromânei sînt caracterizate atît prin păstrarea unor fenomene vechi de limbă, unele chiar din perioada de comunitate a celor patru dialecte ale limbii române, recunoscute ca atare de către toţi lingviştii, cît şi printr-o seamă de transformări fonetice recente (relativ recente). Această situaţie se datoreşte, fără îndoială, evoluţiei inegale a graiurilor dacoromâne în cursul dezvoltării lor.

Printre fenomenele fonetice arhaice, care au şi astăzi curs într-o seamă de graiuri dacoromâne, păstrate încă din primele perioade de dezvoltare a dacoromânei şi recunoscute de către lingviştii noştri, inclusiv de autorii prezentei lucrări, amintim: vechiul [ń] din elementele de origine latină, slavă sau maghiară, în graiurile din Banat şi în unele graiuri din sud-vestul Transilvaniei; africata [d̨], provenită din [d] latin urmat de [e], [i], în două arii din cadrul dacoromânei; africata [ǧ], provenită dintr-un [i] latin, în Maramureş şi într-o mică arie din Munţii Apuseni; păstrarea timbrului palatal al consoanelor [s], [z], [ţ] şi, implicit, pronunţarea după ele a vocalelor din seria anterioară în graiurile din Muntenia, Dobrogea şi în cele din Munţii Apuseni; africatele [č], [ǧ] < lat. [c], [g] + [e], [i] într-o mare parte din graiurile noastre populare (în unele dintre graiurile dacoromâne, după cum se ştie, şi-au pierdut elementul oclusiv şi au devenit fricative).

Dacă fenomenele fonetice amintite mai sus sînt unanim recunoscute ca fenomene vechi, păstrate în mod neîntrerupt în graiurile respective, asupra altora părerile sînt împărţite. Astfel, prezenţa lui [a] în loc de [ă] proton în cuvinte de tipul *barbat*, *lasat* ar reflecta, după unii cercetători, păstrarea lui [a] aton originar, deci am avea de a face cu un fenomen vechi, cu un arhaism în graiurile în care se mai întîlneşte. Punctul acesta de vedere îl susţinem şi noi şi l-am expus într-o contribuţie recentă.

Alţi cercetători, dimpotrivă, consideră că ne aflăm în faţa unei inovaţii, părere împărtăşită şi de autorii lucrării pe care o discutăm. Conform acestei opinii, [a]> [ă] în toate cazurile şi pe întreg teritoriul limbii române şi, apoi, în anumite regiuni, a avut loc trecerea lui [ă] la [a]: condiţionată de prezenţa lui [a] accentuat din silaba următoare (*bărbat*> *barbat*, *lăsat*> > *lasat* etc.) şi spontană în cuvinte de tipul *bătrîn*> *batrîn*, *măsură*> *masură*. I. Gheţie şi Al. Mareş, deşi sînt de părere că punctul de vedere după care prezenţa lui [a] ar reflecta păstrarea lui „nu se susţine", nu aduc nici un argument convingător în sprijinul opiniei lor.

Considerăm că trebuie revăzută şi afirmaţia: „În Maramureş, fenomenul trebuie socotit a fi posterior secolului al XVI-lea" (p. 75). Partea de est a Maramureşului, în care s-a notat fenomenul în anchetele făcute recent pentru *Atlasul Maramureşului*, face arie comună cu cea din nordul Moldovei, aria cea mai compactă, a particularităţii respective, din cadrul dacoromânei. Faptul că ALR nu a înregistrat fenomenul în Maramureş nu înseamnă că el nu avea curs în această regiune în perioada în care s-au făcut anchetele, ci se explică prin lipsa din reţea a localităţilor respective, în primul rînd a localităţii Dragomireşti, care se află în centrul ariei.

După părerea noastră, în momentul de faţă, nu avem suficiente argumente pentru a susţine că prezenţa lui [a] pentru [ă] reprezintă o inovaţie, contrară uneia din cele mai caracteristice legi fonetice a limbii române. Privind fenomenul nu în mod izolat, ci în corelaţie cu alte fenomene fonetice, constatăm că el a fost înregistrat în regiuni în care se păstrează şi alte fenomene fonetice vechi, motiv pentru care îl putem considera şi pe acesta tot un fenomen arhaic. Procesul trecerii lui [a] la [ă], început foarte de timpuriu, probabil chiar în perioada de comunitate a celor patru dialecte, şi determinat de tendinţele interne de dezvoltare a limbii române, a cunoscut, în graiurile regionale, o evoluţie inegală şi lentă, evoluţie care se află încă în curs de desfăşurare.

În ce priveşte fenomenul durificării labialelor şi, determinat de acesta, evoluţia lui [e] la [ă], a lui [ęa] la [a] şi a lui [i] (< [e] în poziţie nazală) la [ï], autorii pornesc de la premisa că acest fenomen a fost general în dacoromână şi că, deci, odinioară, era răspîndit pe întreg teritoriul ţării. Rostirea dură a labialelor ar fi avut caracter de „lege" fonetică acţionînd în contextul fonetic dat, în toate cuvintele şi în toate regiunile. „Nu avem nici,

un motiv — arată autorii — să presupunem că în unele zone ale dialectului dacoromân ar fi existat condiţii speciale care să împiedice realizarea tendinţei de durificare a labialelor" (p. 130). După părerea noastră, nu avem nici o dovadă certă că fenomenul durificării labialelor a acţionat în toate cuvintele şi a fost cîndva general în toate regiunile. E puţin probabil ca tendinţa de durificare a labialelor, care a început să acţioneze după despărţirea dialectelor (fenomenul e caracteristic numai dialectului dacoromân, nu se întîlneşte în dialectele transdanubiene), să se fi generalizat în toate cuvintele şi în toate regiunile dacoromâne, într-o perioadă de timp relativ scurtă, şi tot în această perioadă să fi acţionat analogia determinînd revenirea la forme cu labiale moi. Considerăm că trebuie acceptată părerea acad. Al. Rosetti potrivit căreia [e] s-a conservat pînă astăzi ,,pe un teritoriu restrîns al dacoromânei", iar *mărg* a fost în secolul al XVI-lea ,,dialectal", cum dealtfel e şi astăzi, şi prin urmare velarizarea lui [e] nu a fost niciodată generală în dacoromână. Credem, de asemenea, că e conformă cu realitatea opinia lui Sextil Puşcariu, E. Petrovici, Marius Sala, opinie acceptată şi exprimată şi de noi, după care formele de tipul *męasă, pęană*, notate mai ales prin Hunedoara, sînt etimologice, nu analogice.

După părerea noastră, ar trebui revăzută şi problema vechimii palatalizării dentalelor în unele graiuri dacoromâne. Bazîndu-se pe un număr mare de atestări din Banat şi Hunedoara, autorii ajung la concluzia că palatalizarea dentalelor în această zonă ar data încă din prima jumătate a secolului al XV-lea (p. 141). Precizează însă că, pentru a primi informaţii asupra existenţei fenomenului, s-au folosit de mărturia cuvintelor româneşti scrise cu alfabet latin care apar în documente redactate în Transilvania sau Ungaria de persoane de origine maghiară.

Privitor la felul cum sînt transcrise toponimicele respective, îndeosebi cele din Hunedoara, E. Petrovici arată că fonetismul reflectat în acestea este ungurese şi, deci, nu are nici o legătură cu palatalizarea românească a dentalelor. Realitatea este, după părerea noastră, că maghiarii care au transcris aceste numiri topice au redat prin alfabetul lor două pronunţări româneşti diferite. În sudul Transilvaniei, după opinia aceluiaşi învăţat, se pronunţa *te, de, ne*, pronunţare care a fost redată prin aceleaşi grupuri, existente şi în limba maghiară. În celelalte graiuri, dentalele, avînd un grad mai mare de palatalizare, *ţe, ďe, ńe*, fiind deci mai apropiate de palatalele *ty, dy, ny* din limba maghiară, au fost redate prin aceste palatale.

Şi acum cîteva precizări de amănunt. După părerea noastră, evoluţia *dziua* (< *dziua*) > > *dzuua* nu se datoreşte unei asimilări vocalice (p. 164). În *dziua*, [u̯] nu este o vocală, ci o bilabială, deci o consoană, care a determinat transformarea vocalei centrale [ï] în vocala labială [u].

De asemenea credem că, vorbind de trecerea lui [v] la [u̯], nu e corect spus ,,vocalizarea lui [v]" (p. 139). La fel, nu poate fi numită ,,vocalizare" trecerea lui [ń] la [ï] (p. 241). O consoană dintr-o anumită serie de localizare poate trece, în condiţii fonetice determinate, într-o altă consoană din altă serie de localizare (şi sistemul fonetic al limbii române s-a format din cel latin tocmai în urma unor astfel de transformări). Nu cunoaştem însă cazuri cînd dintr-o consoană să rezulte o vocală.

Partea a doua a lucrării, intitulată *Structura dialectală a dacoromânei în secolul al XVI-lea*, cu cele trei capitole, conţine probleme foarte complexe şi, după părerea noastră, destul de dificile, care ar necesita să fie încă discutate de către dialectologii români.

Concluzia pe care am desprins-o, în urma analizei amănunţite a cărţii lui Ion Gheţie şi Al. Mareş, este aceea că subunităţile dialectale ale dacoromânei din secolul al XVI-lea nu prezentau deosebiri prea mari faţă de cele ale dacoromânei actuale. În ultimele patru veacuri au avut loc, fără îndoială, o serie de transformări, îndeosebi de ordin fonetic şi, bineînţeles, de ordin lexical. Transformările fonetice, însă, nu au fost nici atît de numeroase şi nici atît de importante încît să schimbe complet tabloul dialectal al graiurilor din secolul al XVI-lea. Problema dacă dacoromâna din perioada analizată în monografia de faţă prezenta două subunităţi dialectale sau mai multe nu poate fi discutată, şi cu atît mai puţin lămurită, în spaţiul restrîns al unei recenzii.

Chiar dacă tabloul graiurilor din secolul al XVI-lea nu este absolut şi nici definitiv, şi autorii nu au această pretenţie, valoarea şi importanţa lucrării pentru lingvistica românească sînt remarcabile.

Decembrie 1975

Gr. Rusu
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

AL. GRAUR, *Alte etimologii româneşti*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975, 108 p.

Interesul constant al acad. Al. Graur pentru problemele de etimologie, preocupările sale asidue ţinînd de acest domeniu, concretizate în numeroase note publicate în reviste, dar mai ales în volumul *Etimologii româneşti*, continuă în lucrarea *Alte etimologii româneşti*. Calităţile de etimologist ale acad. Al. Graur evidenţiate cu ocazia apariţiei volumului *Etimologii româneşti* (a se vedea recenzia acad. Iorgu Iordan, în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 658—662, şi a lui Th. Hristea, în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 505—514) sînt prezente şi aici. Cu vasta sa experienţă, cu spiritul său ascuţit de observaţie, de cunoaştere aprofundată a vocabularului românei vorbite în cele mai fine nuanţe, cu penetranta-i putere de analiză, de referire comparativă la numeroase alte limbi (romanice, slave, neogreacă etc.), autorul găseşte căile de rezolvare pentru numeroase etimologii sau dă noi interpretări unora care păreau definitive. Alteori sugerează o soluţie interesantă, posibilă, chiar dacă din lipsă de probe lingvistice nu o poate susţine cu toată certitudinea.

În *Cuvînt înainte*, autorul remarcă faptul că cercetările etimologice au cunoscut, atît la noi cît şi în străinătate, un oarecare reviriment în ultimii ani. Privindu-şi retrospectiv propriile contribuţii în acest domeniu, acad. Al. Graur revine asupra unora dintre soluţiile date, corectîndu-le. În acelaşi spirit de probitate, inserează o serie de precizări în care recunoaşte întîietatea altor lingvişti în găsirea „cheii" unor etimologii.

Prima parte a lucrării este rezervată tratării unor probleme teoretice, unor consideraţii „asupra modului cum trebuie privite unele fapte referitoare la etimologie" (p. 11). Astfel, este adusă în discuţie relativitatea unui gen de explicaţii etimologice întîlnit destul de frecvent: acela prin încrucişare sau contaminare, de care se apropie şi etimologia populară. Autorul arată, citind exemple relevante, că explicaţiile de acest fel nu pot fi considerate categoric valabile, mai cu seamă datorită faptului că pot fi găsite mai multe modalităţi de a explica prin contaminare sau etimologie populară acelaşi cuvînt (p. 14). Este semnalată, aducîndu-se în discuţie noi exemple, importanţa studierii expresiilor populare, comune limbilor balcanice, de asemenea a expresiilor scurtate (p. 15—17). Deosebit de interesante ni se par observaţiile şi exemplele care dovedesc cît de puţin stabil este sensul cuvintelor expresive (p. 18).

Partea cea mai întinsă a lucrării, intitulată *Lexic*, cuprinde în ordine alfabetică notele etimologice privind mai ales cuvinte regionale, populare, familiare, argotice, dar şi din fondul principal de cuvinte.

Interesantă şi nouă este apropierea între rom. *a merge* şi fr. *marcher*, care ar putea fi continuatoarele unui lat. **mērgo* (după ce la început ni se prezintă dificultăţile de ordin semantic şi fonetic care fac discutabile etimologiile mai vechi propuse pentru aceste două verbe).

Reluînd discutarea etimologiei cuvîntului *nevăstuică (Mustela nivalis)*, autorul optează pentru un împrumut din slavă (bg. *невестулка*), unde evoluţia semantică putea pleca de la sensul „femeie tînără". În aceeaşi notă se propune un etimon şi pentru lat. *mustela* „nevăstuică", rămas neexplicat în dicţionarele etimologice, ca un diminutiv de la *mustus* „tînăr". Dar pentru explicarea evoluţiei semantice a rom. *nevăstuică* nu e necesară raportarea numai la limbile slave, căci *nevastă* are şi în română sensul de „femei măritată tînără", „soţie tînără" (cf. ALR II/I, h. 166, ALR I/II, h. 270).

Încontra, auzit de acad. Al. Graur la Reviga, e cunoscut şi prin Ardeal cu sensul „a se contrazice, a se certa; a se bate".

La cele spuse la p. 53 s. v. *gaz* se mai pot adăuga şi formele *gaiţ* (ALR I, 1607/378, 381), *gaiţă* („Şezătoarea", III, 174, ALR I, 1607/394), *gais* (com. din Sebeş, jud. Alba) cu sensul de „petrol", care provin din magh. pop. *gajz, gajsz* (cf. *A magyar nyelv történeti — etimológiai szótára, A — Csy*, Budapesta, 1967, s. v. *gáz* [2]).

Sărbuşcă „un fel de ciorbă subţire" e discutat la p. 76, fără ca autorul să-i precizeze originea. Se face doar o legătură cu *şarbă* „numele căzăcesc al ciorbei de peşte". Dar cuvîntul e cunoscut şi în forma *sorbuşcă* (Runcu Salvei, jud. Bistriţa-Năsăud, cf. *Chestionarul Muzeului Limbii Române*, V, 153/66, VIII, 7/27) şi *solbuşcă* (= *sorbuşcă*, cf. G. Istrate, *Graiul satului Nepos*, jud. Năsăud, în „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»", IV, 1937, p. 75). De aceea ar putea fi considerat ca derivat de la *sorbi* + suf. *-uşcă*, cf. *sorbitură* „mîncare lichidă". A. Ciorănescu îl şi consemnează printre derivatele de la *sorbi* (cf. *Diccionario Etimológico Rumano*, Madrid, 1960, 8009).

Pe bună dreptate apropie acad. Al. Graur pe *tupungi* „a bate zdravăn (cu pumnii)" de *tapangea*. În *Dicţionarul limbii române*, litera T (ms.), la cuvîntul *tapangea* (< tc. *tabanca* „palmă, lovitură cu palmă") e atestată şi varianta *tupăngea*, în expresia *a trage cuiva o tupăngea* = a bate zdravăn.

Expresia *a se zări de ziuă* e cunoscută nu numai în Muntenia, ci şi în Maramureş, Bucovina, Ardeal, sudul Moldovei şi Oltenia, cf. ALR SN III, h. 762 „se crapă de ziuă". S-a răspuns şi prin: *se vede de ziuă* (punctul 349), *se vede ziua* (punctul 130), iar la întrebarea „zorile se ivesc" (ALR SN III, h. 760) şi prin: *se zăreşte ziua cu noaptea* (punctul 836) sau *se ivesc zările de ziuă* (punctul 228), acolo unde pentru „zori de zi" (ALR SN III, h. 761) s-a răspuns: *zări de ziuă. Se zoreşte de ziuă* apare într-un singur punct (ALR SN III, h. 762/ /520).

Prin rezolvarea unui mare număr de etimologii, prin indicaţiile teoretice şi de metodă, lucrarea *Alte etimologii româneşti* se înscrie ca o valoroasă contribuţie la dezvoltarea cercetărilor etimologice.

Noiembrie 1975

Ioana Anghel
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

DOSOFTEI, *Psaltirea în versuri, 1673*. Ediţie critică de N. A. Ursu. Cu un cuvînt înainte de Înalt Prea Sfinţitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iaşilor şi Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1974, 1 165 p.

„Prin această operă, în care musteşte seva mereu proaspătă a graiurilor şi a poeziei noastre populare, Dosoftei a pus bazele poeziei româneşti culte, dovedind că limba română literară avea la acea dată largi posibilităţi de exprimare artistică", citim în *Notă asupra ediţiei* (p. XXIII). După cum arată N. A. Ursu, istoria literară română, începînd cu Vasile Popp şi pînă în zilele noastre, a remarcat valoarea poetică a psalmilor lui Dosoftei (p. XXVIII—XXXIX).

Pe lîngă exemplarele tipărite, din care pînă astăzi s-au păstrat aproximativ 20, în majoritate incomplete, ea a circulat într-un număr mare de manuscrise, deci a avut influenţă asupra dezvoltării limbii literare.

Prima ediţie critică o datorăm lui I. Bianu[1], ediţie făcută de pe un manuscris şi de pe ediţia din 1673, lucru remarcat şi de N. A. Ursu (p. XXXIX). Ion Bianu a folosit manuscrisul donat în 1874, de D. A. Sturdza, Academiei Române, aflat în prezent la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cota ms. rom. 446. Dar să citäm pe Ion Bianu însuşi: „Problemul ediţiunii de faţă era foarte simplu şi lămurit. Avem două texte, amîndouă deopotrivă autentice: manuscrisul original cu subscriere şi note autografe ale autorului, ediţiunea originală de la 1673 făcută de însuşi Dosoftei. Manuscrisul, fiind o formă anterioară ediţiunii tipărite, a servit de bază la facerea ediţiunii de faţă" (p. XXXVII). Într-adevăr, I. Bianu reproduce în ediţia sa, tipărită cu caractere chirilice, textul manuscrisului amintit, iar în josul paginii dă, cules tot cu caractere chirilice, formele din ediţia 1673. N. A. Ursu menţionează acest lucru (p. XXXIX). Noi am adăuga însă că I. Bianu nu este consecvent. Nu o dată în textul psalmilor introduce forme din ediţia din 1673 şi în subsol menţionează forma din manuscris (cf. de ex. psalmul al 13-lea, rîndurile 22 şi 24, p. 41). În josul paginilor I. Bianu dă transcrierea cu caractere latine, după principiul transliteraţiei, a textului cules cu litere chirilice în partea superioară a paginilor.

Împărtăşim întru totul aprecierea făcută de N. A. Ursu că ediţia lui I. Bianu este un foarte bun instrument de lucru pentru filologi, prezentînd însă neajunsul că are la bază „o versiune mai veche, pe care Dosoftei a îmbunătăţit-o mereu pînă în momentul tipăririi" (p. XXXIX). Deoarece cei care au întocmit antologii, autorii istoriilor literare, precum şi cei ai diferitelor studii şi articole au reprodus psalmii după ediţia lui I. Bianu, aceştia nu au intrat în circulaţie sub forma definitivă dată de Dosoftei. Această stare a lucrurilor a derutat chiar şi pe cei mai versaţi filologi. „Pe de altă parte — scrie N. A. Ursu — transcrierea cu litere latine făcută de Bianu, aproape la fel de greu de interpretat ca şi textul chirilic, a derutat pe cititori sau chiar pe unii dintre cercetătorii operei lui Dosoftei, mai puţin iniţiaţi în proble-

[1] Dosoftei mitropolitul Moldovei, (1671—1686), *Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original şi de pe ediţiunea de la 1673 de prof. I. Bianu, Bucureşti, 1887, ediţiunea Academiei Române.

mele filologiei române, creîndu-le impresia că limba *Psaltirii în versuri* are un aspect arhaic rebarbativ şi, din această cauză, opera ar avea în ansamblu o valoare artistică redusă" (p. XXXIX—XL).

Noua ediţie critică a *Psaltirii în versuri* se deosebeşte fundamental de cea a lui I. Bianu. Ea are la bază ediţia din 1673, al cărei text îl reproduce în întregime în fotocopii pe pagina din stînga; pe pagina din dreapta se dă transcrierea lui interpretativă. Grafiile care ridică probleme de interpretare şi greşelile de tipar sînt semnalate în subsolul fiecărei pagini transcrise, prin raportare la grafiile corespunzătoare din manuscrisul de sub cota 446 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Avem deci în faţa noastră, în fotocopii, ediţia din 1673, încredinţată tiparului de Dosoftei. Neconcordanţele de text ale manuscrisului faţă de tipăritură sînt consemnate la sfîrşitul ediţiei, în partea intitulată *Note şi variante* (p. 1 069—1 140). Este un capitol care, cu informaţii asupra celor 150 de psalmi, inclusiv ecourile literare ale psalmilor, precum şi melodiile colindelor şi cîntecelor de stea care s-au folclorizat după psalmii 46, 48, 94 şi 96, dă, pentru prima dată, nu numai o privire de ansamblu asupra operei lui Dosoftei, dar aduce şi o serie de clarificări de ordin filologic. Oprindu-se şi asupra a două texte, *Versurile despre originea latină a românilor*, *Apostrof*, care nu au legătură cu *Psaltirea în versuri*, N. A. Ursu demonstrează cu argumente filologice că ele nu aparţin lui Miron Costin, cum s-a crezut pînă acum, ci lui Dosoftei (p. 1 125—1 139).

După cum am arătat mai sus, în editarea textului, N. A. Ursu a aplicat principiul transcrierii fonetice interpretative, năzuind să redea realitatea lingvistică pe care o reprezintă grafia chirilică. „În măsura în care a fost posibil şi necesar — precizează N. A. Ursu —, am aplicat în transcrierea textului normele ortografice actuale. Punctuaţia a fost restabilită în conformitate cu logica frazelor respective, orientîndu-ne după textul *Bibliei* şi în spiritul regulilor actuale" (p. XLIII).

După cum reiese din cele de mai sus, ediţia lui N. A. Ursu oferă un material pe deplin autentic celor care studiază din punct de vedere filologic textul, dar şi „posibilitatea unei lecturi cursive a versurilor lui Dosoftei, în vederea unei mai juste aprecieri a valorii lor literare" (p. XLIII). S-ar putea face obiecţiuni în ce priveşte transcrierea interpretativă în vederea realizării scopului de mai sus, dar reproducerea fotografică a ediţiei din 1 673 dă posibilitatea studierii textului lui Dosoftei. Menţionăm însă că N. A. Ursu a procedat cu multă acribie în aceste interpretări şi a găsit soluţii întru totul mulţumitoare spre a red a realitatea lingvistică a vremii şi a asigura în acelaşi timp cursivitatea lecturii psalmilor. Astfel, pe S din grafii ca астъѕ, ашеѕаре l-a transcris cu *z* (cursiv): astăzi, aşezare, şi nu cu *dz* cum se transcrie în mod obişnuit de către filologi litera respectivă, care notează în textele vechi africata pronunţată ca atare şi astăzi în graiurile nordice. „În felul acesta am marcat în transcrierea textului, aproape imperceptibil, cum se prezintă dealtfel lucrurile şi în vorbirea obişnuită, deosebirea între africata S şi fricativa З, pe care am transcris-o cu *z* obişnuit de rînd" (p. L—LI).

I. Bianu în introducerea la ediţia din 1887 a afirmat, într-un mod cu totul exagerat, că Dosoftei „n-a ştiut că principalul element prozodic în limba română (ca şi în celelalte romanice) este *accentul tonic*, pe care sînt bazate şi de la care derivă ca consecinţe naturale şi necesare celelalte două amintite de el: *egalitatea numărului silabelor* şi *rima*" (p. XVI—XVII). Apoi I. Bianu conchide că „din această cauză versurile sale sînt în general defectuoase, structura lor este falsă" (p. XVII). N. A. Ursu are meritul că prin această ediţie a dovedit „că aproape toate versurile lui Dosoftei au o admirabilă cursivitate, care este dată tocmai de folosirea meşteşugită, în cadrul diferitelor structuri ritmice pe care le-a întrebuinţat, *a accentului real* al cuvintelor" (p. LVIII). Şi N. A. Ursu menţionează că în cîteva zeci de versuri Dosoftei foloseşte şi accente care se abat de la normele de accentuare ale limbii române, dar d-sa le apreciază ca *licenţe poetice* „pe care şi le-a permis Dosoftei, ca oricare alt poet, pentru a realiza o anumită structură ritmică" (p. LVIII).

Ediţia are la sfîrşit un bogat *glosar*, cuprinzînd cuvintele arhaice şi regionale, unele forme verbale arhaice, precum şi unele cuvinte cunoscute azi, dar care la Dosoftei au un sens arhaic sau particular. Fiecare cuvînt are trimitere la paginile unde se găseşte.

În încheiere, remarcăm condiţiile tehnice excepţionale în care a văzut lumina tiparului acest monument de limbă şi literatură română, ediţie îngrijită nu numai din punct de vedere ştiinţific, filologic, ci şi tehnic de N. A. Ursu. Ediţiile de texte vechi s-au îmbogăţit cu un studiu excepţional asupra uneia dintre lucrările cele mai de seamă ale literaturii noastre vechi, datorită competenţei şi pasiunii lingvistului ieşean.

Decembrie 1975

B. Kelemen
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

LIVIU ONU, *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi, cu aplicaţii la cronicarii moldoveni*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, 470 p.

Lucrarea care face obiectul prezentelor note aparţine unui domeniu insuficient abordat în lingvistica noastră actuală. Pentru cîte monumente ale literaturii noastre vechi dispunem de ediţii şi studii ştiinţifice satisfăcătoare, pentru a nu vorbi de ediţii reluate în timp, corespunzătoare progreselor criticii textelor vechi? Fiecare din textele acestei literaturi, în manuscris sau tipărit, este un monument de limbă care trebuie studiat şi restituit culturii naţionale. Fiecare astfel de ediţie pune multiple probleme legate de studiul intern al textului, de editare etc. şi aduce tot atîtea răspunsuri la întrebări legate de critica textuală, istoria limbii etc.

Munca în aceste ateliere este anevoioasă, cere devoţiune şi sacrificiu constante, de aceea orice contribuţie în acest domeniu filologic se cuvine salutată ca o victorie a pasiunii şi tenacităţii.

Critica textuală şi editarea literaturii române vechi a lui Liviu Onu are un caracter dublu, de dezbatere teoretică pe de o parte şi pe de altă parte de aplicare a principiilor editării ştiinţifice a literaturii vechi la cronica lui Grigore Ureche, la opera lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, şi la opera lui Ion Neculce.

Acest dublu caracter este prezent de-a lungul întregii lucrări, cu accent pe delimitări metodologice în *Preliminarii* şi aplicativ în capitolele I şi II, vizînd clasificarea manuscriselor şi stabilirea stemelor, precum şi probleme de istorie a limbii române, reliefate de studierea comparată a manuscriselor cronicarilor Ureche, M. Costin şi Neculce, în capitolul al III-lea.

Subliniem valoarea şi importanţa *Preliminariilor*, eseu metodologic doct al principiilor de elaborare a unei ediţii ştiinţifice moderne, principii vehiculate sau aplicate în literatura de specialitate română şi străină, loc pentru definirea propriilor poziţii, care, ni s-a părut, înseamnă imanenţă, în urma unui studiu minuţios de critică internă şi externă a textului.

Clasificarea celor două mari grupuri de manuscrise ale cronicii lui Ureche şi ale scrierii *De neamul moldovenilor* a lui M. Costin se face aplicînd metoda „trăsăturilor specifice", avînd în permanenţă în vedere ansamblul particularităţilor interne şi externe ale fiecărui text.

Lucrarea aduce întemeiate critici poziţiilor pe care s-au plasat editorii moderni ai operelor lui Gr. Ureche şi M. Costin, subliniind „necesitatea de a supune unei strînse critici interne manuscrisele pe care se întemeiază ediţia şi obligaţia elementară de a respecta particularităţile lingvistice ale textului de bază" (p. 31).

Ediţiile pe care le propune Liviu Onu sînt cele diplomatice interpretative şi corectate, cu un aparat critic bine selecţionat, care să reliefeze toate problemele de limbă şi cele mai de seamă de grafie ridicate de text.

Din corpul analitic al cărţii reţinem cîteva aspecte.

Amplul studiu întreprins asupra moştenirii de manuscrise din opera lui Grigore Ureche a permis autorului să precizeze că manuscrisul notat L^0, care s-a aflat în posesia lui Grigore Creţu, este cel mai vechi, prezintă cele mai puţine modificări de text, are cele mai puţine erori de lecţiune, remanieri lexicale şi sintactice, şi deci acesta trebuie să stea la baza unei ediţii ştiinţifice, coroborat cu manuscrisele A^1 şi A^2 şi cu manuscrisele reprezentative ale celorlalte ramuri. Autorul îşi reformulează poziţia referitoare la manuscrisul cel mai complet, poziţie pe care o avusese în anul 1967, cînd a publicat ediţia selectivă din cronica lui Gr. Ureche (atunci manuscrisul folosit ca text de bază a fost A^1), dată la care nu a avut posibilitatea unui studiu aprofundat asupra manuscrisului L^0.

Referitor la reexaminarea manuscriselor cunoscute şi cercetarea unor manuscrise noi din *De neamul moldovenilor* arătăm că studiul a permis stabilirea unei grupări unitare a întregului fond de manuscrise în cadrul stemei îmbogăţite, precum şi precizări privitoare la filiaţia reală a unora dintre manuscrise.

Un capitol de deosebită utilitate este cel de al III-lea, *Critica textelor şi istoria limbii*. Pe lîngă datele de dialectologie istorică şi de istorie a limbii în general, valoroase prin ele însele, în subcapitolul *Limba copiştilor* autorul întreprinde o analiză a particularităţilor lingvistice şi grafice dominante ale unor copişti de manuscrise româneşti de primă importanţă. Astfel se probează faptul că cei doi copişti ai manuscrisului L^0 al cronicii lui Gr. Ureche au fost ucraineni, iar copistul B, unul din copiştii principali ai manuscrisului N (miscelaneu care cuprinde şi cronica lui I. Neculce), şi doi din copiştii secundari, din totalul de 14 care au realizat miscelaneul, au fost ceangăi.

Sinteză a unei îndelungate şi minuţioase cercetări, lucrarea lui Liviu Onu este una din cărţile necesare practicii filologice, pe care o îmbogăţeşte cu o temeinică orientare metodologică şi cu importante contribuţii la soluţionarea unor probleme ale literaturii noastre vechi.

Decembrie 1975

Anton Goţia
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

VICTOR VASCENCO, *Probleme de terminologie lingvistică*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975, 180 p.

Probleme de terminologie lingvistică apare într-un moment cînd mai mult ca oricînd se simte necesitatea nu numai a unificării terminologiei româneşti din diverse domenii ale ştiinţei, dar şi a fixării, precizării şi cunoaşterii în detaliu a acesteia.

După ce într-o parte introductivă (p. 5—17) autorul examinează „cîţiva termeni de interes general, şi anume conţinutul lor, insuficient studiat sub raport teoretic" (p. 5), ca *termen, terminologie* şi *nomenclatură*, urmează capitolele propriu-zise ale cărţii: *Individualitatea terminologiei lingvistice* (p. 19—81) şi *Din istoria metalimbii slavisticii româneşti* (p. 83—142). Lista de abrevieri, indicele de termeni, materii şi autori, precum şi cuprinsul, în cinci limbi, încheie această lucrare.

Capitolul dedicat individualităţii terminologiei lingvistice are meritul:

1) de a explicita o serie de noţiuni, ca de exemplu cea de *metalimbă*, prin care urmează să înţelegem „nu atît inventarierea termenilor de specialitate sub formă de liste, cît mai ales studiul complex al «funcţionării» reale a terminologiei [...] ca sistem" (p. 23). Un asemenea studiu „poate releva sistemul metalimbii fie static, sincronic [...], fie evolutiv, diacronic", pe de o parte, iar pe de altă parte, „metalimba poate fi descrisă fie ca un macrosistem, prin studii de sinteză, fie sub formă de microsisteme, înţelegînd prin aceasta studiul termenilor de bază aferenţi diferitelor ansambluri de discipline (romanistică, slavistică etc.) sau niveluri ale limbii (vocabular, sintaxă etc.)" (p. 24);

2) de a reliefa raportul dintre limbă şi metalimbă, structura complexă a terminologiei lingvistice, cu diferenţieri „dialectale" mai mult sau mai puţin pronunţate, în funcţie de prestigiul şi popularitatea diferitelor concepţii sau orientări ştiinţifice, raportul dintre diferitele „dialecte" ale metalimbii lingvisticii româneşti, necesitatea înregistrării sistematice a metadialectelor şi a metalimbii în dicţionare explicative;

3) de a pleda în favoarea întocmirii unor „dicţionare de tip special, a căror listă de cuvinte să cuprindă atît fondul terminologic tradiţional, cît şi numeroasele formaţii noi, puse în circulaţie de şcoli lingvistice din ultimele decenii" (p. 38). După analizarea cîtorva tipuri de lucrări speciale, consacrate înregistrării lexicografice a limbajului lingvistic, Victor Vascenco este de părere că ar fi necesar „un dicţionar de tip propriu-zis alfabetic, bilingv (sau poliglot), consacrat întregii metalimbi şi tuturor nivelurilor limbii, integral şi strict lingvistic" (p. 48), capabil „să înregistreze şi să explice prin intermediul resurselor limbii române terminologia lingvistică a unor limbi de largă circulaţie, ca engleza, germana sau rusa" (p. 48);

4) de a examina modalităţile de redare în limba română a terminologiei lingvisticii ruse, întrucît ariile celor două metalimbi coincid doar parţial. Redarea terminologiei lingvistice ruse în limba română se face prin: a) transpoziţie sau traducere propriu-zisă; b) calc lingvistic (semantic, de structură, frazeologic, lexico-frazeologic); c) traducere perifrastică; d) împrumut lexical; e) adoptarea echivalentelor aloglote; f) utilizarea combinată a unora dintre procedee (vezi şi exemple la p. 50—64);

5) de a fixa principalele modele structurale ale termenilor de specialitate care denumesc ştiinţe, ramuri ale lor, şcoli şi curente din domeniul slavisticii, ca cele în *-istika, -logija -vedenie, -grafija, -ika, -ija, -izm* (vezi exemple la p. 66—81).

În cel de al doilea capitol al lucrării sale, Victor Vascenco, pe baza analizei unei bibliografii vaste, stabileşte cu precizie metalimba slavisticii româneşti, de la constituirea ei şi

pînă în prezent. Pentru realizarea acestui obiectiv, autorul recurge la criteriul tematic, limitîndu-se totodată la domeniul strict lingvistic. Astfel, sînt reliefaţi:

1) termeni referitori la denumirile de familii de limbi sau ramuri de limbi, de exemplu: *slavon(ă)* (1860—1870), *slavic* (1880—1890), *slav(e)* (de la 1890 pînă azi).

2) termeni pentru *paleoslavă*: a) *limbă paleoslovenică, paleoslavică, paleoslavă*; b) *limbă veche slavă, limbă slavă veche, limba slavă veche bisericească*; c) *limba bulgară veche*; d) *limba chirilometodiană*. Din punct de vedere cronologic, termenii au circulat astfel: 1880—1900— — limba paleoslavică, paleoslovenică; 1900—1940 — limbă paleoslovenică şi cea neologică: limba paleoslavă; după 1940 — paleoslavă, veche slavă, veche slavă bisericească, veche bulgară; după 1960 — slavă veche, limba bulgară veche (vezi p. 100—120).

3) termeni pentru *slavonă*, redaţi după radicalul termenului: a) *sîrb-*: limba (cea veche) sîrbească, sîrbie, sîrbia cea veche (sec. XVI—XIX); b) *sloven-*: limba slovenească, slovenește, slovenie (sec. XVII—XIX); c) *slavon-*: limba slavonească, slavonește, slavonie, limba slavonicească, slavonă, slavonă cărturărească (sec. XVIII—XX); d) *slav-*: limba slavică, limba slavă, slavoeccleziastica, slava cărturărească, slava bisericească (sec. XIX—XX).

În finalul cărţii, autorul pledează pentru ,,promovarea energică [...] a unei lexicografii metalingvistice care să înregistreze şi să explice cu acribie tezaurul terminologic, extrem de complex, al ştiinţei noastre. Elaborarea unui dicţionar al terminologiei lingvistice româneşti, din trecut şi de azi, a devenit o necesitate stringentă" (p. 144).

În această lucrare, Victor Vascenco se dovedeşte a fi pasionat şi pertinent cercetător al variatelor aspecte ale terminologiei lingvistice, în general, şi al celei din domeniul slavisticii generale şi româneşti, în special. Rezultatele la care a ajuns autorul prin prezenta cercetare marchează o etapă importantă în cunoaşterea, unificarea şi explicitarea unor aspecte esenţiale ale terminologiei lingvisticii româneşti.

Decembrie 1975

I. T. Stan
Universitatea ,,Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

GIULIANO BONFANTE, *Studi romeni*, Società Academica Romena, *Collana di studi e saggi*, IV, Roma, 1973, 353 p.

Prezenta culegere de studii a lingvistului italian G. Bonfante cuprinde, aşa cum mărturiseşte autorul însuşi în prefaţă, ,,tutto quanto ho pubblicato riguardo ai Romeni e alla loro lingua negli ultimi trent' anni" (p. 5). Cercetînd variate aspecte ale limbii noastre, autorul îşi grupează studiile în patru mari părţi, fiecare dintre ele avînd o unitate bine închegată. Liantul tuturor acestor părţi, care conferă omogenitate întregii culegeri, ,,è la Romania, antica e moderna, dacica e romana e gotica e slava" (p. 5). Prin gruparea şi organizarea materialului, culegerea profesorului italian oferă posibilitatea urmăririi unor probleme de istorie a limbii noastre sau de limbă română contemporană, ca şi de lingvistică comparată.

Prima parte, *L'elemento preromano in romeno*, cuprinde studii privitoare la elementele de substrat ale românei.

Al doilea grup de studii, intitulat *L'elemento latino in romeno*, urmăreşte elementul latin din limba română. ,,Il romeno conserva in generale molto bene l'eredità latina" (p. 89), ,,il romeno è quindi assai più conservatore di quanto non paia... Esso è quindi prezioso per conoscere il latino parlato del II secolo d. C." (p. 99) sînt doar cîteva concluzii la care ajunge lingvistul italian analizînd, cu o deosebită competenţă, elementul latin al limbii noastre, privindu-l comparativ cu al celorlalte limbi romanice. Probleme din domeniul morfologiei, cum ar fi: neutrul italian comparat cu cel românesc şi albanez, adjectivul românesc *mare*, articolul postpus din limba română, viitorul în limba română constituie obiectul cîtorva studii cuprinse în acest al doilea grup.

Demonstrînd existenţa, în italiană, a unui grup de substantive neutre, G. Bonfante afirmă, printre altele, că italiana are un neutru ,,molto più caratterizzato di quello romeno" (p. 164), deoarece, pe lîngă opoziţia caracteristică: singular masculin/plural feminin, neutrul

italian prezintă o desinenţă specială de plural, *a*. Ţinînd seama de bogăţia neutrului românesc în comparaţie cu grupul destul de restrîns al substantivelor italiene considerate neutre de lingvistul italian, afirmaţia de mai sus s-ar susţine numai în ce priveşte terminologia, adică *neutru* (şi nu *ambigen*), nu şi în ce priveşte existenţa categoriei gramaticale în sine, atît de bine consolidată în română.

Evenimente istorice sînt solicitate să explice fapte de limbă în cuprinsul a două articole, ce fac parte din cel de al treilea grup de studii, *Civiltà e lingua romena*. De ce elementele greceşti sînt mai puţine în română decît în italiană şi franceză sau cum şi-a menţinut limba română gramatica şi vocabularul aproape în întregime latin, în ciuda influenţei exercitate de limba slavă, sînt probleme pe care profesorul italian le analizează şi le explică cu o remarcabilă competenţă. Teoria „cronologică" a colonizării romane a Imperiului, care luminează atîtea fapte enigmatice de limbă, îl ajută pe lingvistul italian să răspundă la asemenea chestiuni.

Cel de al patrulea grup de studii, *Testimonianze sulla lingua romena*, aduce date preţioase cu privire la primele atestări ale limbii noastre, oferă citate sau comentează lucrări care vorbesc despre români şi limba lor, despre latinitatea românei. La 1451 umanistul italian Poggio Bracciolini notează pentru prima dată cîteva cuvinte româneşti şi susţine latinitatea limbii noastre; filologul suedez G. Stiernhielm încadrează limba noastră, „walachica", încă în anul 1671, în grupul limbilor romanice şi reproduce rugăciunea „Tatăl nostru" şi în limba română; Leibniz defineşte limba noastră cu un singur cuvînt: „semilatina". Am oferit doar cîteva dintre informaţiile ce pot fi găsite cu prisosinţă în paginile acestei ultime părţi a culegerii.

Dacă majoritatea studiilor se încadrează strălucit, prin problematica lor, în cuprinsul acestor *Studi romeni*, unele dintre ele, ca *Nota sulla lingua di Samotracia*, *Le norme areali di Matteo Bartoli* sau *Un nuovo testo sugli Iazigi*, îşi motivează mai puţin prezenţa, întrucît ating abia unele probleme privitoare la limba tracilor sau a dacilor, la românii sud-dunăreni sau la limbile romanice în general.

În totalitatea ei, culegerea *Studi romeni* este deosebit de valoroasă şi utilă pentru toţi cercetătorii variatelor aspecte ale istoriei limbii române, studiile impresionînd prin rigurozitatea şi profunzimea investigaţiilor, prin majoritatea concluziilor atît de întemeiate şi de clare, prin discuţiile şi noile cercetări la care îmbie, ea fiind, aşa cum mărturiseşte autorul în prefaţă, „una testimonianza del lungo affetto che ho nutrito per la nazione sorella — anzi, « sorella gemella » — della mia Patria" (p. 6).

Decembrie 1975

Angela Goldea
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E Racoviţă, 21

WITOLD DOROSZEWSKI, *Elements of Lexicology and Semiotics*, The Hague, Paris, Warszawa, 1973, 314 p.

Bazîndu-se pe faptul că singura formă ştiinţifică de interpretare a realităţii este descoperirea relaţiilor, a conexiunilor dintre elementele ei, savantul polonez W. Doroszewski a elaborat, prin lucrarea de care ne ocupăm, o sinteză teoretică cu privire la natura semiotică a limbii.

Lucrarea, după mărturisirea autorului, este rodul unei bogate experienţe ştiinţifice şi didactice, acumulate ca profesor la Universitatea din Varşovia, unde a ţinut cursuri de lexicologie, precum şi ca responsabil la *Słownik języka polskiego*, început în 1950.

Materialul, organizat în unsprezece capitole, este urmat de un indice de autori şi un altul de termeni, cuvinte, forme şi elemente structurale. Autorul s-a putut dispensa de bibliografia problemei, cunoscută dealtfel specialiştilor, deoarece, după cum însuşi precizează, nu a intenţionat să prezinte un istoric al problemelor, considerînd că cercetătorul preocupat de studierea problemelor de cunoaştere trebuie să se bazeze în primul rînd pe experienţa personală.

În capitolul întîi, intitulat *Gîndire şi experienţă*, pornind de la ideea posibilităţii de cunoaştere a realităţii, autorul face referiri la cîteva probleme: capacitatea cognitivă a gîndirii, relaţia dintre gîndire şi obiectul extern („the subjective Self and the objective non-Self"), dintre obiect şi cuvînt, dintre limbă şi gîndire. Autorul se raliază părerii general acceptate că limba este un mijloc de exprimare a gîndirii, fără a fi o creaţie a acesteia: „Language is the creation not of thought but of experience, that is, of historical processes, biosocial processes whose elements are the reactions of human organisms to the stimuli of the en-

vironment, reactions directed by the brains of these organisms" (p. 22). Prin urmare, obiectul cercetării lingvistice îl constituie elementul lingvistic ca reflex al actului de percepere şi reflectare raţională.

Capitolul al doilea, *Lexicografie şi lexicologie*, este menit să precizeze înţelesul celor doi termeni şi, implicit, importanţa noţiunilor desemnate. După o incursiune în cîteva dicţionare poloneze şi străine, autorul conchide că atît lexicografia, cît şi lexicologia sînt ramuri importante ale ştiinţei limbii, lexicografia fiind definită ,,the composing of dictionaries, the science of methods of composing dictionaries" (p. 36) şi lexicologia, ,,that branch of linguistics investigating words as regards their meaning and use; the science of vocabulary; the theoretical scientific basis of lexicography" (p. 36). Obişnuiţi a considera lexicologia disciplina superioară, prin aspectul mai teoretic al obiectului ei de cercetare, ne-a reţinut atenţia afirmaţia că lexicografia, prin rezultatele ei practice, trece pe primul loc al importanţei. În ceea ce priveşte locul lexicologiei şi al lexicografiei în lingvistică, menţionăm că în dicţionarele româneşti întîlnim o atitudine similară.

Metodologic, munca lexicografică, aşa cum se afirmă în capitolul al treilea, *Principii teoretice ale muncii lexicografice*, se supune postulatului fundamental al cercetării, ,,the postulate of chronology and location" (p. 47).

În capitolul al patrulea, autorul discută despre tendinţele moniste şi dualiste în general şi despre manifestarea lor în gîndirea lingvistică în special. Savantul polonez consideră că istoria tendinţelor moniste şi dualiste poate fi privită ca istoria transformării concepţiei că limba este o entitate autonomă, cu origine supranaturală, în afara societăţii, în concepţia că limba este o creaţie a experienţei şi a muncii, una din formele de comportare în societate. O atenţie deosebită acordă evaluării concepţiei lingvistice a doi mari teoreticieni ai disciplinei noastre, W. von Humboldt şi F. de Saussure, pe care îi vede apropiaţi prin interesul pe care îl manifestă pentru relaţiile semnelor în interiorul sistemului limbii.

În binecunoscuta problemă percepţie — concept — semnificaţie — cuvînt, care a reţinut interesul multora, W. Doroszewski îşi spune punctul de vedere în capitolul al cincilea, intitulat *Percepţii şi concepte*. Cunoaşterea nu este ceva înnăscut, ci rezultatul experienţei activităţii mintale a multor generaţii, experienţe prin care gîndurile s-au cristalizat, *perceptibilia* s-a transformat în *intelligibilia* şi s-au păstrat în conţinutul semantic al cuvîntului. Se conturează aici o idee centrală a cărţii: întrepătrunderea elementelor din cele două sisteme de semnalizare, ceea ce constituie esenţa funcţionării mecanismului vorbirii.

În capitolul al şaselea, *Semnul ca obiect al percepţiei şi ca element într-un sistem*, autorul propune o definiţie pentru elementul semiotic în general, indiferent dacă acesta este un semn lingvistic sau non-lingvistic (,,natural"): ,,A sign is an object of perception evoking in whoever perceives it a conditioned reflex of a definite type" (p. 106). Analiza pe care o întreprinde nu vizează definirea semnului ca element unilateral, bilateral sau relaţional (vezi Paul Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970), nici sub forma modelului propus de Ogden şi Richards, ci relaţia semnului cu obiectul pe care-l semnalizează, cu realitatea extralingvistică. Pentru W. Doroszewski fiecare sistem de semne reprezintă un grup de stimuli; important este să se studieze modul cum acţionează aceşti stimuli şi nu conexiunile din interiorul sistemului. Aceasta îl duce la o analiză critică a tezei saussuriene a ,,sistemului de valori pure", evidenţiind pe bună dreptate faptul că semnul nu are numai valoare, ci şi funcţie (,,function").

În ceea ce priveşte relaţia dintre sistemul limbii şi actul individual al vorbirii, autorul vorbeşte despre rolul creator al indivizilor vorbitori. Ca şi la Humboldt (şi urmaşii lui), limba nu este o substanţă, ci o activitate, dar o activitate datorată permanentei legături cu mediul înconjurător şi nu aptitudinilor sufletului omenesc. ,,The language in which an individual speaks is the product of his environmental, social contacts" (p. 117) — este remarcat aici caracterul social al limbii.

Dintre problemele pe care le tratează în capitolul al şaptelea mai reţinem discuţia asupra obiectelor percepţiei, ale gîndirii, cu consecinţele respective în limbă; în semnificaţie se cuprind atît percepţiile, cît şi conceptele: ,,The material of all perceptions, experiences and mental contents is transformed through the work of the brain into words" (p. 134).

Capitolul al optulea, *Despre formele şi tipurile predicaţiei*, este dedicat analizei modului în care categoriile ontologice îşi găsesc expresia lingvistică în domeniul sintaxei şi în cel al părţilor de vorbire. Subiectul este interesant şi implică observaţii asupra unor probleme privind sinestezia, sincretismul, cîmpul semantic, rolul stimulilor situaţionali, relaţia dintre diferite categorii sintactice sau morfologice, funcţia cognitivă şi pragmatică a limbii etc.

Ne-a reţinut atenţia în mod special capitolul al nouălea, în care autorul îşi conturează mai precis părerile asupra unor probleme importante ale semanticii şi îşi defineşte mai clar conceptele. W. Doroszewski, ca şi majoritatea lingviştilor, a remarcat conţinutul complex al semnificaţiei cuvîntului. Dintre componentele acesteia vorbeşte mai întîi despre elementul

noţional, creat pe baza percepţiei (vezi sens denotativ). În conţinutul semantic se reflectă apoi legătura cu lumea, cu designatul material, comun diferitelor limbi, ceea ce determină introducerea unor elemente spaţiale, temporale sau sociale (vezi sens referenţial). De asemenea, semnificaţia este definită prin întrebuinţarea cuvîntului în diferite combinaţii şi asociaţii verbale, care dau elementele particulare fiecărei limbi, deci prin relaţiile stabilite în interiorul celui de-al doilea sistem de semnalizare. Sensul conotativ nu constituie subiect de discuţie pentru autor.

O deosebită atenţie se acordă definirii designatului — ,,an element of reality differentiated as a separate entity, as an object of thought, which is distinguished by identifying... features as well as relational features" (p. 207) — şi cercetării relaţiilor dintre natura şi structura acestuia şi conţinutul semantic al cuvîntului.

Partea a doua a capitolului cuprinde consideraţii axate pe probleme specificate chiar în titlu, *Diferenţierea realităţii în elemente şi sintezele acestor elemente în procesul gîndirii într-o limbă*, susţinîndu-se că limba este nu numai un mijloc de comunicare a gîndurilor, ci şi una din formele care leagă omul de mediul înconjurător, una din căile prin care omul reacţionează la stimulii externi. În consecinţă, lexicologia studiază cuvintele în calitatea lor de elemente ale comportării umane, legate nu numai de istoria poporului care gîndeşte şi acţionează cu ajutorul cuvintelor, ci şi de faptele acelui popor.

Deşi recunoaşte dificultăţile definirii cuvîntului, care, cum spunea A. Meillet, ,,est en principe indéfinissable", W. Doroszewski abordează această problemă în capitolul al zecelea, *Conceptul de cuvînt. Structura cuvintelor şi funcţiile lor*. Aici se referă la unele încercări de definire a cuvîntului ca unitate lexicală (A. Reformatski, A. Smirnitski), la caracterizarea opţională (A. Meillet) şi pragmatică (A. J. Greimas), dar rămîn în afara atenţiei autorului părerile, la fel de importante, ale unor lingvişti ca: Ch. Bally, L. Bloomfield, A. Martinet, E. Benveniste, Al. Rosetti etc. Lingvistul polonez înţelege prin cuvînt ,,a sound or a group of sounds... evoking a conditioned reflex of a definite type or definite types, in the members of a given linguistic milieu" (p. 243). În concepţia despre semnul lingvistic ca un component al celui de-al doilea sistem de semnalizare, un cuvînt este caracterizat pe două planuri: ,,factual", cînd interesează raportul cu realitatea extralingvistică, cu designatul obiectiv, şi ,,linguistic", cînd interesează aspectul gramatical şi relaţiile cu celelalte structuri verbale. Definirea şi aranjarea unui cuvînt în dicţionar echivalează cu o interpretare a relaţiilor mutuale dintre componentele conţinutului său semantic în categorii sintactic-conceptuale. Analiza relaţiilor semantice şi structurale a diferitelor cuvinte, alături de analiza relaţiilor cuvîntului cu designatul îl conduc pe autor spre concluzia că fiecare cuvînt reprezintă o unealtă de interpretare a realităţii, cea mai importantă funcţie a cuvîntului fiind indicarea designatului, adică funcţia denominativă.

W. Doroszewski îşi încheie lucrarea cu capitolul *Despre definiţiile din dicţionare ale sensurilor cuvintelor*, convins fiind de importanţa acestui act, prin care se poate finaliza cercetarea semantică. Bun cunoscător al activităţii lexicografice, dă indicaţii utile cu privire la condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească o bună definiţie de dicţionar — corectitudine, exactitate, claritate, concizie —, avînd în vedere importanţa ei practică (vezi *Cahiers de lexicologie*, Paris, 1965, vol. VI, 1966, vol. I). Aici, ca şi în întreaga lucrare se subliniază rolul lingvisticii ca ştiinţă social-istorică şi social-pedagogică, precum şi locul ei între celelalte ştiinţe, în viziunea unei cercetări interdisciplinare, o caracteristică esenţială a ştiinţei epocii contemporane.

Decembrie 1975

Elena Comşulea
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

JULIA M. PENN, *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought*, Mouton, The Hague — Paris, 1972, 62 p.

În ultimii ani au fost mulţi lingvişti (şi specialişti în alte domenii interesaţi de problemele LIMBII) care au susţinut sau au combătut teza **relativităţii lingvistice**, utilizînd — uneori — materiale teoretice (sau empirice) insuficient de justificate. Cartea Juliei Penn discută — pornind de la premisele teoretice istorice ale principiului — coordonatele sale actuale, subliniind părţile pozitive, cît şi pe cele negative ale acestei concepţii.

Cartea se compune dintr-o *Introducere*, *Capitolul I: Ipoteza* (Sapir-Whorf, n.n. — P. Sch.) *de la Humboldt pînă azi*, *Capitolul II: Perspectiva istorică*, *Bibliografie* (nu deosebit

de bogată şi suficient de unilaterală: nu este reprezentată nici concepţia lui N. Ja. Marr, nici critica ei — ştiinţifică) şi un *Indice*.

Julia Penn demonstrează că **ipoteza** lui Whorf constă, de fapt, din *două ipoteze*: 1) una care *postulează* dependenţa totală a gîndirii de limbă şi 2) una care *sugerează* (descoperă, n.n. — P. Sch.) o anumită influenţă a categoriilor lingvistice asupra cunoaşterii (v. p. 10). Autoarea înclină spre acceptarea celei de-a doua variante a ipotezei Whorf-Sapir, ceea ce ea numeşte ipoteza Whorf-Korzybski („modul în care oamenii numesc situaţiile influenţează comportamentul lor faţă de situaţii" — p. 43). Autoarea arată — pe baza interpretării unui material empiric — că „uneori categoriile semantice ale limbii pot influenţa cunoaşterea" (p. 39). În sprijinul teoriei sale, care nouă ni se pare (cel puţin parţial) întemeiată, Julia Penn se referă şi la cunoscutul specialist în *teoria sistemelor* Ludwig von Bertalanffy, care îl citează şi pe Jacob von Uexküll: fiecare creatură percepe şi reacţionează la realitate în conformitate cu propria sa organizare psihofizică (v. p. 34).

La baza discuţiei despre 'relativitatea lingvistică' stă relaţia dintre LIMBĂ şi GÎNDIRE; la o extremă se află identificarea acestor 'obiecte' teoretice, considerarea „imposibilităţii existenţei gîndirii fără limbă": „A identifica gîndirea cu limbajul, cum a făcut Humboldt, înseamnă negarea posibilităţii existenţei gîndirii fără limbaj" (p. 21). Experienţa psiho- şi neurolingvistică atestă existenţa unei strînse legături între ele: indivizii lipsiţi de capacitatea de a utiliza o limbă umană folosesc alte 'limbi', formaţii parazitare pe structura unei limbi umane — limbile semnelor etc. Autoarea îl citează în acest sens pe Sapir, care scria că „gîndirea ... este dificil posibilă în orice sens fără organizarea simbolică adusă de limbaj" (p. 24), ceea ce nu este acelaşi lucru cu varianta extremă a ipotezei Sapir-Whorf. Este însă cu totul altceva să afirmi că structura internă a limbii (considerată de Humboldt a fi identică cu gramatica) ar determina modul de gîndire al indivizilor (modul de structurare a realităţii).

Recunoaşterea existenţei unei strînse legături între *limbă* şi *gîndire* pune şi problema **naturii** limbii: *structură înnăscută* sau *însuşită*. Spre deosebire de Sapir, care considera limba (în sensul lui *langue* a lui F. de Saussure) ca un sistem împărtăşit de membrii unei culturi şi nu sistem însuşit de individ (în mediul culturii sale) şi respectat în producerea vorbirii (*parole* la F. de Saussure) — v. p. 25, Whorf scria că „gîndirea sa (a omului, n.n. — P.Sch.) este într-o limbă — engleză, sanscrită, chineză" (p. 29). Julia Penn respinge ideea lui Hamann (pe care pare să se întemeieze concepţia respectivă a lui Humboldt), că limbajul ar fi un dat primar, sursă a tuturor cunoştinţelor noastre (v. p. 49).

Pe drept cuvînt scrie J. Penn că „relativitatea lingvistică, [...], a fost iniţial propusă ca un antidot la ideile înnăscute formulate de Kant" (p. 53); teoria ideilor înnăscute este — în forma sa extremă — o excrescenţă a idealismului obiectiv, în timp ce o formă a sa atenuată pare să-şi găsească justificări în genetica contemporană: **omul se naşte cu capacitatea de a utiliza sisteme simbolice, în care să-şi organizeze cunoştinţele acumulate, să le înmagazineze şi transmită mai departe.** Dacă nu ar exista această condiţionare genetică, nu am putea justifica însuşirea limbii materne de către copii într-un timp atît de scurt (cca 3—4 ani), paralel cu însuşirea unui uriaş bagaj de alte cunoştinţe (deşi acceptăm ideea lui Jean Piaget că copiii de vîrstă fragedă sînt deosebit de receptivi la influenţele mediului), şi greutăţile (uneori insurmontabile) ale adultului care îşi însuşeşte o limbă străină (chiar şi în mediul acestei limbi). **Ceea ce este înnăscut nu sînt ideile, ci capacităţile de a le formula.** Pe această bază oamenii îşi însuşesc categoriile şi legile logicii, pe care le formulează (direct sau indirect în categoriile şi propoziţiile limbii umane). Această concluzie este susţinută şi de aserţiunea lui Noam Chomsky (citată de Julia Penn, p. 56, nota 42) din cartea sa *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press, 1965, p. 59: „... trăsăturile generale ale structurii limbii reflectă, [...], mai degrabă caracterul general al capacităţii individului de a-şi însuşi cunoştinţe — în sensul tradiţional — decît ideile şi principiile înnăscute".

Capacitatea de a-şi însuşi sisteme simbolice de comunicare (mai complicate decît diferitele sisteme de semne existente în natură şi chiar în societate) este legată — într-un mod încă insuficient lămurit — de universaliile lingvistice, dar cartea Juliei Penn nu tratează aceste probleme (probabil nici nu se încadrau în tematica pe care ea şi-a propus-o).

Chiar acolo unde am semnalat un dezacord faţă de unele teze cuprinse în cartea discutată mai sus, nu am putut să negăm valoarea şi interesul ei pentru lingvistul interesat de probleme le teoriei limbii, cît şi de aspectele psiho- şi neurolingvistice ale comunicării umane.

Decembrie 1975

Paul Schweiger
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

„DACOROMANIA". Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg, nr. 1/1973 şi nr. 2/1974

La Freiburg, în Republica Federală Germania, a apărut de curînd al doilea număr al revistei „Dacoromania", publicaţie a Seminarului de romanistică din cadrul acestei vechi Universităţi şi a Societăţii culturale „Mihai Eminescu", care desfăşoară acolo o amplă activitate ştiinţifică şi culturală pe linia strîngerii raporturilor româno-germane. Primul număr al revistei, care reia, după cum se vede, numele celebrului şi prestigiosului buletin „Dacoromania" al Muzeului limbii române din Cluj, apărut între 1921—1948 sub conducerea lui Sextil Puşcariu, a văzut lumina tiparului în 1973, cu subtitlul elocvent „Jahrbuch für östliche Latinität", avîndu-l ca redactor pe prof. Paul Miron. El cuprinde în totalitate comunicări prezentate la colocviul din decembrie 1971 de la Freiburg, cu tema „Dacia romană înainte de edictul lui Aurelian (271)". Temă atrăgătoare în sine, ea a fost onorată de prezenţa a numeroase semnături de certă notorietate ştiinţifică, deoarece „Dacoromania" nu este numai o revistă cu caracter strict lingvistic, ci ea îmbrăţişează domenii largi ale romanităţii şi culturii noastre, precum istorie, arheologie, filozofie, literatură, folclor. Aşa stînd lucrurile, în sumarul primului număr vom întîlni articole de istorie şi arheologie scrise de Vladimir Iliescu, A. Bodor, Radu Vulpe, E. K. Chrysos, T. Zawadzki, Em. Popescu, I. Donat, Şt. Ştefănescu, Şerban Papacostea, A. Armbruster, K. Horedt, D. Tudor, Mihai Petrescu-Dîmboviţa, iar de folclor de Mihai Pop şi Dumitru Pop.

O parte reprezentativă a articolelor o constituie cele de lingvistică. În acest sector, acad. Al. Rosetti semnează studiul *Considérations sur la formation de la langue roumaine*, rod al concluziilor cercetărilor actuale şi al observaţiilor personale în acest domeniu, studiu de remarcabilă pătrundere şi concizie. Paul Miron se ocupă, într-un documentat articol, de cele mai vechi atestări ale cuvintelor *român* şi *rumân*, folosite ca argumente ale conştiinţei unităţii de limbă şi teritoriu a poporului român, în timp ce I. I. Russu dă o sinteză nouă a cunoscutelor sale teze cu privire la elementul autohton din limba noastră, pe baza unei erudite analize a elementelor comune cu albaneza *(Die autochtonen Elemente im Wortschatz der rumänischen Dialekte)*, discuţie extinsă de Cicerone Poghirc şi la numele de localităţi, persoane, plante medicinale etc., adică la toate rudimentele daco-getice *(Sur les éléments du substrat du roumain)*. Stăruind în aceeaşi direcţie comună, a demonstrării caracterului romanic al foneticii şi fonologiei limbii române, precum şi a aspectului gramatical de bază, studiile lui Sorin Stati *(Le latin oriental et la reconstruction du roumain commun)*, Andrei Avram *(Le caractère de la phonétique et de la phonologie du roumain)* şi Matilda Caragiu-Marioţeanu *(Les idiomes romans sud-danubiens)* reprezintă tot atîtea contribuţii valoroase la bibliografia problemei în chestiune. Sorin Stati întreprinde chiar o cronologizare a procesului de constituire şi evoluţie a limbii române (sec. II—IV — latina, sec. V—VII — latina orientală — traco-română, sec. VIII—IX — româna comună, sec. XII—XV — dacoromâna comună şi sec. XVI—XX — româna), aducînd în sprijinul ipotezei sale fenomene lingvistice diverse, vizînd fie sistemul fonetic şi fonologic, fie rotacismul, diftongarea lui *e* deschis etc. Merită a fi menţionate şi două studii speciale privind toponimia şi onomastica de pe teritoriul vechi dunărean, unul care se ocupă de etimologia fluviului *Dunărea* al lui G. Schramm *(Der Name der Donau)* şi celălalt al clasicistului Italo Ronca, intitulat *Iranismi nell'onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeo.*

Numărul 2 al revistei, apărut în 1974, este consacrat în întregime lui Dimitrie Cantemir, personalitate spirituală de primă mărime a Europei umaniste a veacului său, membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, căruia i s-au dedicat lucrările colocviului al X-lea al Societăţii „Mihai Eminescu" din decembrie 1973, lucrări ce alcătuiesc substanţa volumului de faţă. În cadrul sectorului de *filozofie* semnează Mihnea Gheorghiu, Mircea Maliţa, Virgil Cândea, Al. Duţu şi Petre Horhoianu; în cel de *istorie* găsim semnăturile lui Vladimir Iliescu, Şt. Ştefănescu, A. Armbruster, Veniamin Ciobanu, Gh. I. Constantin, V. Cristian, N. Gostar, Max Demeter-Peyfuss, N. Stoicescu, Gemil Tahsin, Ekkehard Volkl şi Al. Zub. Interesante investigaţii întreprind, sub raport literar, Mircea Anghelescu *(La rhétorique de la persuasion dans l'Histoire Hiéroglyphique)*, Amita Bhose *(Reflection of the Pañcatantra in the Hiéroglyphic History)*, Dragoş Moldoveanu *(L'ésotérisme baroque dans la composition de l'Histoire Hiéroglyphique)*, Mihai Moraru *(Formules oraculaires et leur rôle dans la technique narrative de Cantemir)* şi Edgar Papu *(Die Vernichtungsdynamik in der Vortestellungswelt Cantemirs)*, sau privind *folclorul* V. Mihăilescu, Petru Caraman, Viorel Cosma şi V. Dinescu.

Secţiunea de *limbă* conţine doar patru studii, dar fiecare în parte reprezintă o contribuţie de seamă la cunoaşterea şi interpretarea din punct de vedere lingvistic a operei cantemirene. Cel dintîi, *Conceptions glottogoniques au début du Siècle des Lumières*, al lui Cicerone Poghirc, întreprinde o incursiune avizată în domeniul părerilor despre originea

limbilor de pînă la Cantemir, subliniind raportul considerabil al acestuia la lămurirea chestiunilor puse în litigiu şi criteriile noi, ştiinţifice, introduse de el. Paul Miron are ideea salutară de a cerceta opera cantemireană cu mijloace statistice, dînd un tabel al primelor 40 de cuvinte, în ordinea frecvenţei, din *Istoria ieroglifică* şi comparîndu-le cu aceeaşi situaţie în *Palia de la Orăştie*, poeziile lui Eminescu, cu limba autorilor moderni şi a presei, stăruind totodată asupra valorii stilistice a unor creaţii cantemirene, regăsite în lexicul lui Mateiu Caragiale, Coşbuc sau Ştefan Bănulescu. Analiza limbii cantemirene va fi reluată dintr-un nou unghi de vedere şi de lucrarea Stelei Toma, intitulată *Über den Wortschatz in Cantemirs Roman „Istoria ieroglifică"*. De etimologia unui cuvînt, *stejar*, dat de Cantemir drept daco-getic, se ocupă studiul lui Adrian Pârvulescu, reconfirmînd ipoteza.

În ansamblu, revista „Dacoromania" se prezintă ca o reuşită.

Decembrie 1975

Mircea Popa
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

„CAHIERS ROUMAINS D'ÉTUDES LITTÉRAIRES", Bucureşti, nr. 2, 1975

Revista trimestrială de critică, estetică şi istorie literară „Cahiers roumains d'études littéraires", publicată de Editura Univers din Bucureşti, cu difuzare în ţară şi străinătate, unică la noi prin tematica propusă, s-a impus încă de la apariţie drept una dintre cele mai prestigioase reviste de specialitate, atît prin prezentarea grafică modernă şi elegantă, cît şi prin tematica de actualitate, dar mai ales prin ţinuta ştiinţifică a materialelor publicate.

Ca toate numerele anterioare, şi numărul de faţă este tematic, toate materialele fiind legate de *Le langage littéraire et ses contextes*. Tematica sugerează deja o manieră de abordare a problemelor, majoritatea studiilor avînd, într-un fel sau altul, la bază, ideea de context.

Problemele sînt abordate din perspectiva întregului, a unităţii, a structurilor complexe, la nivelul unor raporturi şi relaţii ce se stabilesc între diversele nivele conceptuale. Se degajă abordarea problemei de la concret la abstract, de la notaţie la conotaţie, de la logic la afectiv, de la element la structură, avîndu-se permanent în vedere un context.

Un alt merit al studiilor este că privesc problemele de poetică-stilistică şi literatură în strînsă legătură cu problemele de limbaj, fără a uita nici contextul social-cultural.

Materialele care au ca subiect problemele de limbaj pun în special accentul pe relaţia dintre cuvînt şi context, fără a neglija, însă, cuvîntul ca unitate independentă şi de sine stătătoare. Adrian Marino subliniază în articolul său *L'avantgarde et la „révolution" du langage poétique* (p. 92—107) faptul că Avangarda a revoluţionat limbajul poetic punînd în centrul atenţiei *Cuvîntul*: „Le mot devient un vrai phénomène « originaire » du langage, la racine, la source du don d'expresion, le commencement et la fin de tout message poétique" (p. 106).

Cuvintele, însă, se relevă total pe ele însele, îşi dezvăluie posibilităţile semantice în context. Citîm din acelaşi autor: „La même liberté totale régit les relations poétiques entre les mots. Pratiquement, il n'y a aucune limite pour tous les rapprochements et les associations possibles entre les mots" (p. 107).

Pe aceeaşi idee a raportului dintre cuvînt şi context se bazează şi Gillo Dorfles în articolul *Interferenze tra linguaggio pubblicitario e linguaggio letterario* (p. 62—65). Autorul, pornind de la problemele obişnuite ale limbajului, ajunge la concluzii privind interferenţa dintre limbajul publicistic şi cel literar, sau alte tipuri de limbaj, printr-un continuu schimb de expresii, imagini şi sensuri lexicale. Din această interferenţă de contexte cuvintele se înnoiesc sau se îmbogăţesc permanent. „Contextul, osmoza continuă dintre context şi *corpul viu* (s. n.) al unui idiom", după cum remarcă autorul, „permit să se urmărească drumul şi să se înţeleagă mecanismele intime ale limbajului" (p. 65). Prin acel „corp vivente d'un idioma", Gillo Dorfles sugerează, aproximativ, ceea ce sugerau avangardiştii prin „vitalité, „régénération total du verbe", „la condition « magique », voire paradisiaque du langage" etc. (cf. A. Marino, p. 103); iar acele „fenomeni di novità linguistica" ar corespunde acelei „récupération" care constituie „un véritable massacre de la vieillerie langagière" (p. 95).

Fără să ne referim la concluziile lui J. A. G. Tans, din *Langage signifiant de* **Phèdre** (p. 66—80), ne reţine atenţia o problemă de metodă enunţată de autor, atît de apropiată de a celorlalţi: „... à savoir que chaque élément d'une œuvre n'a de sens qu'à l'intérieur de l'œuvre entière, où il fonctionne comme partie d'un réseau plus au moins complexe de rapports" (p. 66—67).

Rămînind oarecum mai special, articolul lui Henri Wald, *LANGAGE : dialogue, écriture, lecture* (p. 81—91), îşi structurează materialul tot la nivelul unor relaţii cum ar fi : dialog — limbaj — comunicare (p. 81), analiză — sinteză, concret—abstract, sau, *„synerétisme* de la pensée iconique" şi *„synthétisme* de la pensée scientifique" (p. 88) etc.

În articolul *Les variantes des ballades populaires* **Miorița** *et* **Maître Manole** (p. 20—28), autorii T. Bălănescu şi I. Rădoi, luîndu-şi ca obiect de studiu două dintre producţiile esenţiale ale folclorului român, îşi propun să diferenţieze variantele pure, nealterate, ale baladelor, de variantele „réunies et amendées" de V. Alecsandri. Autorii rămîn fideli metodei ; printr-un studiu comparativ, capabil să descrie aspectele relaţionale şi dependenţele structurale, cu ajutorul unor parametri de structură sintactică, semantică, prozodică etc., în maniera lui S. Marcus, autorii ajung la concluzii interesante.

Nu lipseşte din revistă nici lingvistica matematică, sub un nume de prestigiu. În articolul său, *L'étude linguistique-mathématique des œuvres dramatiques en Roumanie* (p. 38—48), Solomon Marcus prezintă maniera şi rezultatele unor studii deosebit de interesante, care, aşa cum reiese şi din titlu, aplică metoda lingvistico-matematică la operele dramatice, gen de studii iniţiat de S. Marcus în 1966 şi înregistrînd de atunci numeroase alte contribuţii. Aplicaţiile se bazează pe aceeaşi legătură element — context.

Piesa de teatru este privită nu numai ca o structură dramatică, generată de un conflict, ci şi ca o structură narativă, ca un ansamblu de structuri interdependente şi convergente.

Studii de sinteză ca cel al lui S. Marcus au menirea, totodată, şi de a informa cititorii asupra stadiului pe care l-au atins anumite cercetări de lingvistică, de poetică sau de stilistică. Ele slujesc, printre altele, şi ca un bun material bibliografic. (A se vedea în acest sens şi lista de bibliografie şi rezumate anexată de S. Marcus la articolul său.) Acest scop este atins şi de articolul *The Present State of Stylistics and Poetics in Romania* (p. 29—37), semnat de Alexandra Roceric.

Tot un scop mai ales informativ prezintă articolul, deosebit de util, al lui Mircea Borcilă, *Cahiers „Sextil Puşcariu"* (p. 49—61), prin care autorul furnizează date noi şi interesante în legătură cu publicaţia : *Caietele „Sextil Puşcariu"*, „publicaţie ştiinţifică de scurtă durată, dar la care au contribuit unii dintre cei mai străluciţi lingvişti şi filologi ai epocii noastre", după cum menţionează însuşi autorul încercînd s-o definească. În condiţiile în care materialele din publicaţie sînt puţin cunoscute, fapt legat şi de accesibilitatea îngreunată de numărul redus de exemplare (trei în Statele Unite), datele furnizate de articol ni se par foarte utile.

Ni se pare că nu întîmplător articolul *Le roumain littéraire entre L'Orient et l'Occident (XVIIIe—XIXe siècles)* (p. 4—19) semnat de Al. Niculescu deschide seria materialelor din revistă. Al. Niculescu abordează aici una dintre problemele esenţiale ale creării şi evoluţiei limbii române literare, precum şi a culturii române în general, şi anume problema aderării ţărilor române la cultura romanică occidentală, fenomen complex şi de o puternică originalitate în istoria culturii popoarelor neo-latine. Caracterul individual şi specificitatea fenomenului sînt bine puse în evidenţă. Sursele culturii române moderne trebuiesc căutate şi în acest fenomen de orientare a limbii şi culturii române spre Occident, spre Europa latino-romanică. Transilvania, după cum bine accentuează autorul, în contextul unor ample mişcări de revendicări sociale, politice, naţionale şi religioase a împletit lupta pentru afirmare a originii latine cu lupta pentru crearea unei *comunităţi lingvistice*, a unei *autonomii culturale, a elaborării unui cod cultural şi lingvistic specific*, orientare care s-a extins treptat şi în Moldo-Valahia, dar într-un proces lent şi adeseori ezitant.

O *Cronică a traducerilor* (p. 110—117), o rubrică bogată de *Recenzii* (p. 120—144), precum şi un *Caleidoscop* (p. 146—160), toate rubrici permanente ale revistei, încheie acest număr din „Cahiers..." în acelaşi spirit de înaltă ţinută ştiinţifică, cu care ne-a obişnuit de la început.

Decembrie 1975

Veronica Mocanu
Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 21

CONSFĂTUIREA DE ONOMASTICĂ

În zilele de 21—22 noiembrie 1975 a avut loc la Institutul de lingvistică și istorie literară al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca cea de a patra Consfătuire de onomastică cu caracter național[1]. Au participat cercetători științifici, cadre didactice din învățământul superior și liceal din orașele: Cluj-Napoca, București, Timișoara, Craiova, Reșița, Breaza, Tîrgu-Cărbunești, precum și studenți de la Facultatea de filologie care au preocupări în domeniul onomasticii.

Prima ședință a fost condusă de acad. Ștefan Pascu, rectorul Universității „Babeș-Bolyai", care în cuvîntarea sa a relevat contribuția importantă a onomasticii, îndeosebi a toponimiei, la studierea istoriei unui popor sau a unui teritoriu și a subliniat necesitatea colaborării strînse între lingviști și istorici în vederea cunoașterii mai profunde a unor perioade mai obscure din istoria țării noastre. În prima zi a consfătuirii au fost prezenți prof. dr. docent Vladimir Hanga, prorector al Universității „Babeș-Bolyai", și prof. dr. Dumitru Pop, decanul Facultății de filologie. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. docent Ioan Pătruț.

Au fost prezentate 25 de comunicări: I. Pătruț (Cluj-Napoca), *Relații onomastice slavo-române*; R. Todoran (Cluj-Napoca), *Toponimul* **Săleiua**; V. Vascenco (București), *Sens referențial, sens denotativ și sens conotativ. Cu privire specială asupra onomasticii*; I. T. Stan (Cluj-Napoca), *Elemente de toponimie montană*; D. Loșonți (Cluj-Napoca), *Contribuții toponimico-etimologice*; N. Goga (Cluj-Napoca), *Valori conotative ale antroponimelor la nivelul expresiei fonice*; L. Ghergharîu (Cluj-Napoca), *Prolegomene la o încercare de bibliografie antroponimică română*; B. Gergely Piroska (Cluj-Napoca), *Încadrarea onomastică a supranumelor și poreclelor în sistemul morfologic al antroponimelor*; M. Oros (Cluj-Napoca), *Note de toponimie*; Marica Pietreanu (București), *O cercetare de socio-onomastică aplicată la material românesc*; Emese Kis (Cluj-Napoca), *Fundamente semiotice în delimitarea termenilor poreclă / supranume*; Rodica Suflețel (Timișoara), *Structura toponimelor din zona munților Cernei*; Viorica Goicu (Timișoara), *Nume de familie din comuna Eftimie Murgu, județul Caraș-Severin*; G. Vasiliu (Cluj-Napoca), *Despre constituirea terminologiei de onomastică în lingvistica română*; V. M. Ungureanu (Cluj-Napoca), *Antroponime în poezia populară românească*; C. Săteanu (Cluj-Napoca), *Cîmpuri semantice în sistemul denominativ al formelor de relief*; M. Homorodean (Cluj-Napoca), *Aspecte ale cercetării istorice a toponimiei*; Alla Vinței și O. Vinței (Cluj-Napoca), *Onomastica literaturii ruse*; E. Janitsek (Cluj-Napoca), *Interferențe româno-ucrainene în toponimie*; Al. Cristureanu (Cluj-Napoca), *Evoluția prenumelor de origine latină livrească în zona Gherlei*; V. Ioniță (Reșița), *Relicte lexicale în toponimia județului Caraș-Severin*; V. Chelaru (Craiova), *Microtoponimia românească în sudul Dunării*; Ileana Neiescu și Aurelia Stan (Cluj-Napoca), *Contribuția lui Ștefan Pașca la dezvoltarea studiilor de onomastică din țara noastră*; I. Roșianu (Cluj-Napoca), *Despre sfera onomasticii și raportul ei cu alte științe*; V. Gh. Șega (Tîrgu-Cărbunești), *Toponimie gîlorteană*.

În comunicări au fost abordate probleme teoretice referitoare la antroponimie și toponimie, la sfera onomasticii (I. Roșianu) și la terminologia folosită în studiile de specialitate (G. Vasiliu). Un viu interes au suscitat discuțiile privitoare la sensul numelor proprii, văzut prin prisma studiilor de semantică. Remarcăm opinia lui V. Vascenco conform căreia numele propriu are doar două din cele trei trepte de analiză folosite în semantică (raportarea la realitatea extralingvistică — referent și evidențierea elementelor evocatoare — de atmosferă). Cu mijloace structuraliste se încearcă o delimitare a poreclei de supranume, aducîndu-se argumente în favoarea acestei metode (Emese Kis). O dovadă a interferenței dintre științe este comunicarea Mariței Pietreanu, care analizează un material antroponimic din perspectivă sociologică. Analiza materialului onomastic din diverse zone ale țării a scos în evidență punctele comune în metodele de cercetare și anchetă, totodată și noile soluții de valorificare și

[1] Prima a avut loc în 1966, a doua în 1969 și a treia în 1972.

CL. anul XXI, nr. 1, p. 129—132, Cluj-Napoca, 1976.

interpretare (R. Todoran, C. Săteanu, M. Homorodean, M. Oros, I. T. Stan, D. Loşonţi, R. Sufleţel, V. Ioniţă). Cîteva comunicări au relevat raporturile onomasticii româneşti cu onomastica slavă (I. Pătruţ, E. Janitsek), nuanţînd acest raport, aducînd puncte de vedere noi în legătură cu conceptul de hipocoristic, atît de important pentru antroponimia românească.

Discuţiile purtate în jurul acestor comunicări au dovedit valoarea studiilor de onomastică atît pentru lingvistică, cît şi pentru istorie, etnografie, geografie etc. şi identitatea punctelor de vedere metodologice.

Pe de altă parte, aşa cum a arătat prof. dr. docent I. Pătruţ în concluziile consfătuirii, prin procesul de integrare: învăţămînt, cercetare, producţie, prin atragerea studenţilor în munca de cercetare îndrumaţi de cadrele didactice universitare şi cercetătorii ştiinţifici, adunarea materialului onomastic va lua un nou avînt.

Consfătuirile de onomastică organizate de Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca au devenit o tradiţie, contribuind la dezvoltarea studiilor şi cercetărilor de antroponimie şi toponimie din ţara noastră.

Gabriel Vasiliu
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1975

Ca şi în anii precedenţi, în 1975 eforturile muncii ştiinţifice ale membrilor Institutului s-au îndreptat în primul rînd asupra unor lucrări mai vaste, de mare interes naţional, cum sînt: *Dicţionarul limbii române*, atlasele lingvistice, *Dicţionarul maghiar-român* şi *Dicţionarul român-maghiar*. Alături de acestea au fost elaborate sau sînt în curs de elaborare teme, mai vaste sau mai restrînse, de lingvistică, de istorie sau critică literară, toate contractate cu Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România sau cu Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului.

A. Lingvistică

La *Dicţionarul limbii române* s-a făcut o ultimă revizie a literei **T** şi s-a redactat în întregime litera **Ţ**. La lucrările comisiei de etimologii au participat prof. dr. doc. B. Kelemen, ca membru permanent, iar ca invitaţi: Sabina Teiuş, Ioana Anghel şi Doina Negomireanu.

În acest an a ieşit de sub tipar tomul IX al *Dicţionarului limbii române (Litera R)*, elaborat de lingviştii clujeni.

La *Dicţionarul maghiar-român* (vol. I şi al II-lea) s-au efectuat completările şi reviziile prevăzute, manuscrisele fiind definitivate pînă la litera **Sz** şi dactilografiate pînă la litera **E**.

La *Dicţionarul român-maghiar* (vol. I şi al II-lea) au fost verificate formele gramaticale la substantivele neutre şi la verbe şi s-au întocmit fişe de cuvinte şi accepţiuni noi. Totodată s-au făcut completări în exemplarele de lucru.

Pentru ALR I, *serie nouă*, s-au redactat şi cartografiat integral şi în formă definitivă hărţile volumului al II-lea, iar pentru ALR II, *serie nouă*, s-au redactat 500 de chestiuni, material necartografiat.

Pentru volumul al II-lea al *NALR — Transilvania* s-au redactat 200 de hărţi, din care s-au scris şi corectat 72.

Pentru *NALR — Banat*, volumul al II-lea, s-au redactat 250 de hărţi şi s-au scris şi corectat 103.

Membrii clujeni ai Comitetului naţional român pentru *Atlasul lingvistic al Europei* prof. dr. doc. I. Pătruţ şi dr. P. Neiescu, cercetător principal, au participat la şedinţele comitetului, făcînd propuneri pentru întocmirea şi definitivarea chestionarului II. Dr. P. Neiescu a cules material din două localităţi: Ieud şi Berbeşti, jud. Maramureş.

Colectivul de fonetică-fonologie a redactat lucrarea *Consonantismul subdialectului bănăţean*.

Pentru *Dicţionarul toponimic al Maramureşului*, colectivul de onomastică a continuat anchetele de teren, culegînd material din zona Borşei şi Vaserului şi a redactat materialul din localităţile: Bocicoel, Bogdan Vodă, Botiza, Breb, Budeşti, Călineşti, Deseşti, Dragomireşti, Glod, Hoteni, Ieud, Mara, Moisei, Ocna Şugatag, Poienile Izei, Sat Şugatag, Săcel, Sîrbi, Văleni, Vişeu de Sus.

B. Istorie şi critică literară

A fost redactată integral lucrarea *Istoria presei literare române din Transilvania (pînă în 1918)*, care are următoarea structură: Avertisment, Preliminarii, Etapa începuturilor, Epoca „Foilor lui Bariţ", Epoca „Familiei", Epoca „Luceafărului", Presa manuscrisă, Privire finală.

Pentru lucrarea *Reviste literare maghiare din Transilvania de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XX-lea (1790—1918)* s-a excerptat materialul cuprins în revistele apărute în perioada 1900—1918 şi a fost elaborat studiul *A hazai magyar irodalmi érdekü sajtó történetböl* (1790—1819).

Pentru tema *Sociologia romanului românesc (Partea I. Introducere în sociologia romanului)*, s-a făcut documentarea asupra diferitelor metode de cercetare sociologică a romanu-

lui, consultîndu-se și bibliografia privind evoluția acestei teme. Au fost consultate, de asemenea, studiile teoretice privind contribuțiile românești în această direcție.

Din comunicările prezentate la tradiționalele ședințe săptămînale ale Institutului amintim: *Școala ardeleană și mișcarea filologică sud-dunăreană* (M. Popa), *Determinativele nominale în lumina tipologiei* (B. Kelemen), *Note de onomastică* (I. Pătruț), *Evoluție normală sau accident fonetic? În legătură cu formele de plural din dialectul aromân* (P. Neiescu), *O problemă de onomastică în discuție: categoriile antroponimice* (I. Roșianu), *Neologismele în dicționarul lui Teodor Corbea* (M. Gherman), *Modalități de studiere a textelor dialectale* (Magdalena Vulpe, București), *Condițiile social-politice ale apariției Școlii ardelene și înscrierea ei în contextul culturii românești și europene* (G. Vasiliu) etc.

Între 21—22 noiembrie 1975 Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a organizat cea de a IV-a Consfătuire de onomastică cu caracter național (Vezi cronica din volumul de față, p. 129).

Comunicări prezentate cu alte prilejuri: I. Pătruț, *Probleme de onomastică română și slavă* (la Sesiunea de comunicări a Facultății de filologie din Cluj-Napoca, din 7.VI.1975); B. Kelemen, *Academia Română și N. Drăganu* (la Sesiunea științifică a Academiei Republicii Socialiste România), M. Popa, *Descoperirea mării de către scriitorii români* (la cel de al XV-lea Colocviu internațional al societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, sept. 1975, Neptun), V. Tașcu, *Erotica blagiană* (la Simpozionul „Zilele G. Călinescu" care a avut loc în orașul Gh. Gheorghiu-Dej), M. Popa, *Poezia lui Șt. O. Iosif* (la una din ședințele de comunicări ale Societății de științe filologice, filiala Cluj-Napoca). V. Tașcu a participat la dialogul cu publicul din Piatra Neamț în cadrul Simpozionului de critică dramatică organizat cu ocazia Festivalului teatrelor pentru copii și tineret.

Din lucrările publicate în afara planului amintim volumul lui V. Tașcu, *Incidențe*, apărut la Editura „Dacia". Membrii Institutului au mai publicat, în afara planului, studii și articole, recenzii, cronici și alte materiale în cele două reviste ale Institutului: „Cercetări de lingvistică" și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények", dar și în alte reviste, ca: „Limba română", „Studii și cercetări lingvistice", „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»", „Revista de istorie și teorie literară", „Tribuna", „Transilvania", „Steaua", „Familia", „Ateneu", „Cronica", „Orizont", „Făclia", „Korunk", „Utunk", „A Hét" etc.

Din volumele colective la care au colaborat membri ai Institutului amintim: *G. Barițiși contemporanii săi* (vol. al II-lea), *Banatica* (vol. al III-lea), *Cahiers roumaines des études littéraire*, *Anyanyelvünk müvelése* etc.

Trebuie să semnalăm o mai strînsă colaborare în acest an între Institut și Universitate, respectiv Facultatea de filologie, un loc important ocupînd în acest context atragerea unui mare număr de studenți în munca de cercetare, pe timpul practicii. Rezultatele îmbucurătoare ale aplicării principiului integrării învățămînt-cercetare-producție, concretizate atît în aportul studenților la realizarea acelor sarcini ale Institutului care nu necesită o îndelungată pregătire specializată, cît și în inițierea studenților în munca de cercetare științifică, în treptata lor specializare, înseamnă la continuarea și întărirea acțiunilor de acest fel în viitor.

Institutul a fost vizitat în acest an de mai multe personalități ale lingvisticii internaționale, oameni de știință și cadre universitare, dintre care amintim: prof. dr. Peter Wunderli, de la Universitatea din Freiburg, prof. dr. Antonín Vašek, de la Universitatea din Brno, prof. dr. Corrado Grassi, de la Universitatea din Torino, dr. Nagy Béla și Pomogáts Béla, de la Academia Maghiară de Științe din Budapesta, prof. dr. K. A. Goddard, de la Universitatea din Belfast, Irlanda de Nord, Helmuth Frisch, de la Universitatea din Bochum, R. F. G., Price Glanville, din Anglia și Benjamin Hyman din S.U.A.

Ion Roșianu